AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- ekonomizm konusu ve marksist tarihî gelişim teorisine bir bakış -II-
ömer laçiner
- kapitalist sistemde gelir dağılımı ve iş-gücünün bileşiminde gözlenen bazı değişmeler
nuri yıldırım
- sivri kafalılarla yuvarlak kafalılar oyunundan marşlar, türküler
bertolt brecht
- marksizm:
bilim mi, devrim mi?
lucio colletti
- hegemonya, tarihî blok
devlet
maria antonietta macciochhi
- değinmeler/kültür olayları
sanat olayları/kitaplar
dergiler

26

NİSAN 1977
15 LİRA

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 5 / SAYI 26
NİSAN 1977

EKONOMİZM KONUSU VE MARKSİST TARİHÎ GELİŞİM TEORİSİNE BİR BAKIŞ — II — 10 ÖMER LAÇİNER

KAPİTALİST SİSTEMDE GELİR DAĞILIMI VE İŞ-GÜCÜNÜN BİLEŞİMİNDE GÖZLENEN BAZI DEĞİŞMELER 20 NURİ YILDIRIM

SİVRİ KAFALILARLA YUVARLAK KAFALILAR OYUNUNDAN MARŞLAR, TÜRKÜLER 26 BERTOLT BRECHT

LUCIO COLLETTİ 33

MARKSİZM: BİLİM Mİ, DEVRİM Mİ? 34 LUCİO COLLETTİ

MARİA ANTONİETTA MACCİOCCHİ 41

HEGEMONYA, TARİHÎ BLOK, DEVLET 42 MARİA ANTONİETTA MACCİOCCHİ

BİR AFİŞ DOLAYISIYLA DEVRİMCİ RESİM ÜSTÜNE / OSMAN ŞAHİN'DE «AĞA VE MARABA MİLLETİ» 67

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 150 TL., Altı aylık 75 TL.
Dış ülkelere Yıllık 300 TL., Altı aylık 150 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi ve Tertip
Kent Basımevi

Baskı
Ören Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İzmir / EGE DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/NİSAN/1977

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

1977 yılının Türkiye'nin siyasal geleceğinin belirlenmesinde neredeyse bir dönemeç olacağı hemen herkes tarafından kabul edilen ortak yargı. Bu yargının görünür gerekçesi 1977 yılı seçimleri. Gerçekten de yakın tarihimizdeki hiçbir seçim kendisine bunca sorunun bağlı olduğu bir seçim olarak ele alınmamıştı.

Muhtemel seçim sonuçlarının her birinin Türkiye için çok farklı yollara yönelmek anlamına geleceği özellikle siyasal partilerin sürekli vurguladıkları bir tema. Partiler, seçmenlerine 1977 seçimlerinde kullanacakları oyun son derece önemli olduğunu anlatmaya başladılar bile. Her ne kadar bu anlatımda iktidara gelecek partinin kitlelerin hayatında şu ya da bu köklü değişiklikler getireceğine, dolayısıyla parti seçiminin kendileri için çok önemil bir sorun haline geldiğine dikkat çekilmek isteniyorsa da, 1977 seçimlerinin bizzat siyasal partilerin kendi kaderlerini de tayin edeceğini, bu siyasî ekipler için de bir varoluş sorunu olarak değerlendirildiğini gözden ırak tutmamak gerekiyor. Çünkü 1977 seçimlerinde alınacak bir yenilgi, birçok partinin hayatını sürdüremez hale gelmesi demektir. Bazı partiler için nisbi bir yenilgi bile varolan yönetici ekiplerinin baştan aşağı değişmesini getirebilir.

Seçimler, siyasal partiler için önem taşıdığı kadar, Türkiye siyasal hayatında varlığı her zaman sözkonusu olan «etkili» «siyasal güç»ler için de önemli. Bunlar, seçim sonuçlarını, kendilerine siyasal hayata doğrudan müdahale etme koşullarını getirip getirmediği açısından değerlendirecekler. 1973 seçimlerinden bu yana Türkiye birkaç kez uzun süren iktidar bunalımları yaşadı. Ama buna karşın bir ordu müdahalesi olmadı. Olması için gerekli koşullar, bu iktidar bunalımlarına karşın yoktu. Ayrıca yine aynı nedenden ötürü, başka dönemlerde olsa, «kardeş kavgası», «memleketin yüksek çıkarları» v.b. gerekçelere kanıt olabilecek olaylar sürekli yaşanıyor olmasına karşın bir ordu müdahalesi gündeme gelmedi. Bazan sözü edilir gibi oldu, o kadar.

Ama elbette gerek iktidar bunalımları, gerekse toplumun her yanını saran siyasal karmaşa ile geçen 1973-1977 dönemi, bir ordu müdahalesi için gerekli koşulları da oluşturmuştur. Bu koşullar henüz yeterince olgun değil. Ama 1977 seçim sonuçları yeni bir 1973-1977 dönemi geçirilebileceği anlamında yorumlanan sonuçlar getirirse, ordu müdahalesi getiriliyor demektir.

Şunu unutmamak gerekiyor ki böyle bir ordu müdahalesinin anlamı, artık kimsenin kuşku duyamayacağı kadar açıktır. Yukardan beri söylediklerimizi yeniden ele alacağımız yerde daha ayrıntılı olarak açıklamaya çalışacağız ki bu müdahale sırf baskı motifiyle düşü-

nülen bir faşist müdahaleden daha geniş kapsamlı bir programa sahip olmak zorundadır.

Seçim ve seçim sonuçları olgusunun genel toplumsal muhalefet tarafından değerlendirilişinin ana çizgileri üzerinde durarak çerçeveyi tamamlayalım.

Toplumsal muhalefetin büyük çoğunluğu bir CHP seçim zaferine çok şey bağlamış durumda. CHP kazanırsa bugüne değin kendisine kanalize edilen umutların ne denli gerçekleşeceği görülecek. Kazanamazsa, bunca gerilimli bir dönemde sürdürülebilen bekleyişlerin ve umutların boşanması süreci başlayacaktır ki bu sürecin nasıl biçimleneceği şimdiden düşünülmesi gereken bir konudur. Şüphesiz aynı şey, CHP zaferi ertesindeki «umutların gerçekleşmesi» süreci için de sözkonusudur. Şunu hemen belirtelim ki CHP'ye bağlanan umutlar, sırf görünür taleplerle veya CHP programının çözüm formülleriyle sınırlı değil. Bugün bu biçimde kendini duyuran umutlar, çok daha derin isteklerin ilk biçimlenişleridir. Bu bakımdan CHP iktidarı talepleri yerine getirip getirmemesi açısından değil, asıl olarak formüllenmesi kolay olmayan bu «umut»ların tatmin edilip edilmemesiyle ölçülecektir. Toplumsal muhalefet, CHP'den bu «umudu» anlamasını ve gerçekleştirmesini bekliyor.

Toplumsal muhalefetin bu yönünü belirtmek, şimdiye kadar yalnızca «seçim ve seçim sonuçları» ekseninde yaptığımız değerlendirme çerçevesini genişletmemiz gerektiğini gösteriyor. Çünkü 1977 seçimlerinin bu kadar önemli olmasının nedeni, işte bu toplumsal muhalefetin varlığı bunu oluşturabilen koşulların ortasında bu seçimlerin yapılacak olmasıdır.

1977 seçimleri siyasal partiler için neden bunca önem kazandı? Neden bu seçimler partiler için bir varoluş sorunu olarak ele alınıyor? Bu ele alınış, az önce temel olgu olarak nitelediğimiz toplumsal muhalefet, tek tek partiler için hangi açıdan belirleyici etki yapıyor?

Bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle varolan siyasal partilerin bir özelliği üzerinde durmak gerekir. Her ne kadar AP ve CHP için sözkonusu olmadığı ilk bakışta düşünlebilirse de aslında onlar için de geçerli olan şu özelliğe dikkat etmeliyiz. Varolan siyasal partilerin hemen tümü 1969-1973 döneminde bugünkü kimliklerini edindiler. AP, 1969 öncesindeki liberal görünümünden bugün hayli uzaksa, bu hem 1969'da DP ve MSP (MNP)'nin doğuşuyla ortaya çıkan ayrımın etkisindedir, hem de geçirdiği bir 12 Mart deneyinin. Bugünkü AP, artık 1960-1969'da geçerli olabilen bir anlayışla kurulmasının imkânsız olduğunu anladığı 1960-1969'daki birliği, yeni bir anlayışla kurabilmenin savaşını veriyor. Bu bakımdan, böyle bir «savaş» vermesinin sözkonusu olmadığı bir dönemden daha farklı bir siyasal anlayışa yönelmiştir. 1973 sonrasının Demirel'inde simgeleşen AP budur. CHP ise Ecevit'in başa geçmesiyle yeni bir kimlik kazandı. Eski CHP, 1972'de resmen sona erdi.

Yalnızca sosyalist partiler ve MHP 1969 öncesinin çizgilerini halen de sürdürüyorlar.

Varolan partilerin 1969-1973 döneminde bugünkü çizgilerini edinmiş olmaları, onların yeni dönemin partileri olmaları anlamına gelmiyor. Bu, paradoksal bir yargıymış gibi gelebilir, ama böyle. Çünkü 1969-1973 döneminde biçimlenmiş olmalarına karşın bu partiler, 1973 sonrasının beklenmeyen bir olgusu karşısında süratle «eskidi»ler. Böylece gerek kadrolarıyla ve gerekse programlarıyla yeni dönemin gerisinde kaldılar.

Olgu, toplumun, hele bir 12 Mart dönemi sonrasında, kesinlikle umulmayan biçimde politikleşmiş olması idi. Bu politikleşmenin ekonomik nedenleri hiç şüphesiz 1960 sonrasının hızlanan sanayileşme hareketindedir. Bütün partiler sanayileşme olgusunu dikkate almışlardı; ama toplumun geniş kitlelerinin bu olgunun ekonomik-toplumsal sonuçlarını özümleyen bir hareketlilik göstereceğini sanmamışlardı.

Siyasal partilerin güdümündeki kitle hareketi çağı kapanmıştı. Görünürde partilerin güdümünde sürüyor gibi gözüken hareketler, aslında partileri sürüklüyor. Özellikle halk hareketinin kendisine yöneldiği CHP olarak değil, bu politikleşmiş kitlelerin kendi umutlarıyla yarattıkları bir CHP imajıyla hareketi «yönlendiriyordu». Bu imaj CHP'si ile, gerçek CHP arasındaki çelişkiler herkesten çok CHP yönetici ekiplerince görülmektedir. Nitekim CHP'nin 1973-1977 kısa döneminde programında, tüzüğünde sürekli değişiklikler yapıldı. Ama program hâlâ belirsiz noktalarla doludur ve CHP yöneticileri özyönetim, «İskandinav» modeli gibi 1973 programında sözü edilmeyen temalar içinde bir arayış yaşıyorlarsa, neden budur.

Toplumun politikleşmesi olgusu yalnızca geniş halk kitlelerindeki muhalefetle sınırlı değil. Mülk sahibi sınıflar aynı politikleşmenin telaşlı, tedirgin ve kararsız bir biçimini yaşıyorlar. Büyük sermaye çevrelerinin AP'ye karşı mesafeli bir tutum takınmaları da bu yüzden. Çünkü AP'nin tüm mülk sahibi sınıfları bir arada tutma politikasının başarısına pek inanmıyorlar. Orta ve küçük sermaye sahipleri gelişen kapitalizmin kendilerini eriten bir süreç izlediğini deneyleriyle gördükleri için DP ve MSP olayı doğdu. AP'nin bunları yeniden toparlayabilmesi için verilecek tavizler büyük sermaye için kolaylıkla kabul edilir değil. Mülk sahibi sınıflar arasındaki çatışmaların ilginç bir kanıtı, daha kuruluş toplantısında ayrılıkların belirdiği Hür Tesebbüs Konseyi olayında görüldü. Burada esnaf ve ziraat birlikleri temsilcileri ile bazı küçük sanayi işletmeleri sahipleri kendilerini büyük sermayeye yem etmeveceklerini ilân etme gereğini duydular. Bu konseyi düzenleyenler ise AP yanlısı büyük sermaye çevreleriydi. Konsevin bu başarısızlığı büyük sermayeye AP politikası hakkında yeterli kanıtlar sağlayabilir.

Bu bakımdan AP'nin politikası gerçekleşmesi zor bir politika. Bunu bildiği içindir ki, Demirel ve AP, hem hükûmet ortağı MSP'nin dayatmalarını kabul ediyor ve böylece MSP'nin üzerine oynadığı kesimlerin güvenini kazanmak istiyor, hem de büyük sanayi çevreleriyle yaptığı özel toplantılarda onlara teminat vermeye çalışıyor. Anlaşıldığı kadarıyla AP 1977'de iktidara gelebilmek için bu tavizleri vermek gerektiğine, büyük burjuvaziyi ikna etmek istiyor. AP'nin hesaplarına göre 1977'den sonra kazanılan 4 yıl, hem taviz politikasının duracağı hem de verilenlerin azar azar geri alınacağı yıllar olacak. 1975-1977 döneminde geçerli olan politikaların daha fazla sürebileceğini kimse düşünmüyor.

AP'nin MSP'ye dişini sıkarak gösterdiği sabırın nedeni buralarda. Ve MSP bunu çok iyi biliyor. AP'nin zaafını bildiği için de çoğu kez şaşırtıcı gelebilen tavizleri rahatça koparıyor.

Ama MSP 1973'den beri gösterdiği gelişmelerle ayrıca ilgiye değer bir parti. İlk çıkış yıllarında daha çok dinî temaları kullanması ve bu yolla oy toplaması kimseyi yadırgatmadı. MSP'nin bu kimliğiyle gelişen kapitalizm tarafından devre dışı bırakılacağı düşünlebiliyordu. Ve yine kendisini «aşırı sağ» diye niteleyen «resmî» yorumların ve özellikle «etkili güçler»in bu partiyi fazla yaşatmayacakları da.

MSP'nin Türkiye siyasal hayatındaki «çocukluk devri» CHP-MSP iktidarı döneminde sürdü. MSP politik meşruiyetini ispatlamaya çalıştı bu dönemde. CHP-MSP koalisyonunun sona ermesi MSP'nin sarsılması, gücünü yitirmesi olarak yorumlanabildi.

Ancak MC'nin kurulmasıyla birlikte, giderek yeni bir MSP imajının yaratıldığı görüldü. Sanayi hamlesi, temel atma yarışları, milyarlar, motor fabrikaları v.b. görünümü eşliğinde doğan bu yeni MSP imajında dinî temalar arka plânı oluşturmakta ve MSP bir sanayileşme hareketi olarak motor, tank milyar simgeleriyle ortaya çıkmaktadır.

MSP bu şaşırtıcı imaj değişimini hızla gerçekleştirebilme esnekliğini göster-

di. Bu hızlı geçiş parti içindeki geleneksel tarikat çevrelerini bile tedirgin etti. Partinin son kongresinde henüz kopmaya varmayan ayrılık buradan doğdu.

MSP'nin uyum yeteneği bununla kalmadı. Erbakan büyük sermaye çevrelerine de yöneldi. Onlarla saatlerce kendi sanayi hamlesi programlarını anlattığı toplantılar yaptı. Anlatılanlar değil önemli olan. Önemli olan bu toplantıların siyasal anlamı. Erbakan MSP'nin Anadolu'daki orta-küçük sermaye çevrelerine hitap eden sloganlarını (faizcilik, kredi adaletsizliği, yatırımların metropol şehirlere yapılması gibi) fazlasıyla ciddiye almamalarını, büyük sermayeyi tedirgin etmeye niyetleri olmadığını anlatmaya çalışıyordu üstü kapalı olarak.

MSP'nin bu atağı aslında çok ciddi hesaplara dayanıyor. MSP, eski DP'den beri devam eden mülk sahiplerinin büyük bölümünü bir arada tutmayı amaçlayan ve AP'nin de halen devam ettirdiği politikanın artık geçersizleştiği hesabı üzerine oynuyor. Onun büyük sermayeye anlatmak istediği şu: Siz güven duysanız bile orta-küçük sermaye AP'ye güven duymuyor. AP'nin şu anda anti-komünizm temasıyla sağlamaya çalıştığı birlik sağlansa bile uzun süreli olamaz. Yeni bir siyasal ekip bu birliği sağlamalıdır. Çünkü yeni temalar, yeni bir görünüm, hem bu tedirgin mülk sahiplerinin daha uzun süre beklemelerini sağlayabilir, hem de kalkınma motifiyle desteklenmiş dini ideoloji toplumun geniş kesimlerinin içinde bulunduğu toplumsal bunalıma teskin edici gelebilir. Hele milyonluk oy depoları olan köylüler dini ideolojinin bu yeni biçimlenişi içine çekebildiğinde uzun süreli bir taban sağlanmış olur.

Bu programın ilgi çekmeyeceğini henüz söylevemeyiz. Egemen sınıfları asıl tedirgin eden şey, toplumun politikleşmesi, siyasal hayata çok daha etkin katılma eğilimleridir. Bu eğilimin hızlanmasının «asıl tehlike» olduğunu biliyor. MSP programının kalkınma teması «milli bir isteğe» dayandırılırken, dini görüşlerin bu temaya uyarlanması, «görevine bağlı», «çalışmayı ibadet sayan», uysal bir toplum görüşü de getirmekte. MSP'liler «Öz ..... İş» sendikaları ile bunun örneklerini de vermeye çalışıyorlar.

Dinî temalardan kalkan bir hareketin Türkiye'nin ekonomik-toplumsal koşullarında edindiği yeni biçim bu. Geçerken belirtelim ki İslâmcılığın bu «sanayici» yorumu ülkemizde kendini gösterirken, Libya'da da İslâmcılığın «yeni demokratik» siyasi bir yorumu, ilginç biçimlere girdi. Dinî ideolojilerin bu yeni yorumları üzerinde ayrıca durmak herhalde gerekli. Çağımız koşullarında dinî ideolojinin bu ataklara elvermesi, ideolojiler sorunu için önemli konulardır.

MHP üzerinde **Birikim**'in başyazılarında çok şey yazıldı. Bu yorumların olaylar tarafından da doğrulandığını gördük. MHP, bugüne kadarki misyonunu sürdürecektir. Şüphesiz seçim ortamına girildikçe adından çok bahsettirecektir. MHP yöneticileri kendilerini siyasal bir çözüm olarak benimsettiremediler. Ve bu durumda amaçları ne olursa olsun bugün MC'nin fedailiği rolünü sırtlanmıştır. Seçimlere, kaderine razı bir hareket olarak girmektedir.

MSP ile aynı güçte başladığı 1973-1977 döneminde DP eridi. DP'nin tek özelliği AP'ye ahlâkî bir tepki oluşuydu. Dolayısıyla ahlâkî temalar öne sürenlerin ortak yolunu izledi. Nitekim MC kurulurken ahlâkî zaaflardan yararlanmak zorunlu olduğunda gözler tereddütsüz DP'ye çevirildi. 1977 seçiminde DP'nin oy oranı, kendi ahlâkî değerlerinin burjuvazinin dünya görüşündeki oranının iki mislini verecektir. Tıpkı 1973'deki gibi.

Seçimler esnasındaki hükûmetin yapısı 1977 seçimlerinin yalnızca olay sayısını etkiler. En az olay çıkmasını sağlayabilecek bir hükûmet kurulmuş olsa bile 1977 seçimleri bugüne kadarki en kanlı, olaylı seçim olacak. Bunu herkes olgu olarak kabul ediyor. Ama eğer MC hükûmeti devam ederse tam seçim arefesinde özellikle devrimci harekete yö-

nelik geniş provokasyonların yapılacağını hemen kesinlikle söyleyebiliriz. Bugüne değin asıl olarak MHP'ye bağlı örgütler eliyle sürdürülen fiili anti-komünist kampanya, resmî kurumların daha fazla işe karışacağı, profesyonelce bir kampanya haline getirilebilir. AP' nin hem CHP'ye ve hem de diğer partilere karşı verdiği mücadelede buna özellikle ihtiyacı var.

Seçimlerin AP veya CHP'nin zaferiyle bitmesi Türkiye'de 1977 sonrasının en azından 1-2 yıllık nisbi bir sükûnet içinde geçeceğini gösterir. Bizim burada asıl üzerinde duracağımız böyle bir sonuç olmadığı takdirdeki siyasal gelişmelerdir.

Tek bir partinin iktidarı, yazımızda özellikle belirtmeye çalıştığımız «siyasal partilerin 1973 sonrası olguları karşısında açıkça eskimiş olmaları» olgusundan ötürü önünde rahat bir çalışma devresi bulacak ve bu rahat devreden yararlanarak sistemin kendisinden acilen beklediği köklü düzenlemelere gidecektir. İktidar partisi dışındaki partilerde mutlaka değişmeler olacak, yeni ekipler, yeni anlayışlarla ayakta kalan partiler kendilerine çeki düzen vereceklerdir.

Ama koalisyonun zorunluluğunu gösteren sonuçlar ortaya çıkarsa, büyük ihtimâlle, bir askerî müdahale gündeme gelecektir. Böyle bir müdahalenin hangi somut koşullarda iktidarı ele geçireceğini, bu müdahalenin yaratacağı siyasal durumu bugünden tartışmak yersiz.

Burada asıl konumuz, böyle bir müdahalenin hangi görevleri yapmak için geleceğidir.

Bir askerî müdahalenin toplumsal muhalefeti sindirmek, bastırmak için alacağı tedbirler genellikle tahmin edilir. Ancak sanırız ona verilecek görev daha çok «toplumu yeniden düzenlemek» olacaktır. Bu ise askerî müdahalenin sivil uzman kadrolara sahip olmasını gerektirir.

Devlet sistemini düzenlemek, onu büyük burjuvazinin sürekli yakındığı bürokratik kontrol yapısından kurtarıp daha rasyonel, etkili hale getirmek; müdahalecilerin ilk ele alacakları sorun olacaktır. Bunun yanısıra toplumsal örgütlenişin birçok alanında parti iktidarlarınca yapılamayan bir dizi düzenlemeye gitmenin de bu siyasal kadroların görevi olacağını düşünebiliriz.

Bütün bunlar toplumsal muhalefeti bastırabilmek ,onu kendi isterleri yönünde kanalize etmek için gerekli düzen tedbirleri. Dünyada ve Türkiye'de egemen sınıflar artık sırf terörün ve baskının sonuç getirmezliğini görüyorlar. Muhalefet hareketleri, uygun kanalize etme yolları oluşturularak absorbe edilmek isteniyor. Bunun uluslararası düzeyde uygulamaya sokulan yeni ABD politikası ile ilişkisini de az sonra belirtmeye çalışacağız.

Yukardan beri anlatmaya çalıştığımız çerçeve içinde soruna yaklaştığımızda sosyalist hareketin seçim öncesinde alacağı tavır ve özellikle CHP ile olan ilişkisini tesbit etmesi sorunu son derece önem kazanıyor.

CHP zafer kazandığında orta vadede, yenilgisi halinde ise kısa vadede toplumsal muhalefet ile CHP arasındaki bağ şu ya da bu biçimde zayıflayacak veya bu muhalefetin CHP'den yüzgeri etme süreci başlayacaktır. Seçimler esnasında CHP ile sosyalizmin ayrı şeyler olduğunu vurgulamaya özellikle önem veren bir sosyalist propoganda, her düzeyde yürütüldüğünde, sosyalist hareket seçimlerin şu veya bu sonucu karşısında yeniden tavır takınmak gibi bir sorunla karşılaşmayacağı gibi, toplumsal muhalefete yöneleceği bir kanalı da açmış olur. Eğer bu fark açık seçik gösterilmemişse toplumsal muhalefetin yıllardır biriktiregeldiği gerilimin gevşemesi son derece ters oluşumlara neden olabilir.

Tüm mülk sahibi sınıflara ve elbette büyük burjuvaziye siyasal partilerin sunduğu alternatifler hemen tümüyle düzenlenmiş toplum modelleridir. Ve bu modeller tam da bu kesimlerin arzu ettiği şeydir. Onlar seçimlerini bu modeller içinde seçecek. Askerî müdahale ile

gündeme getirilebilecek alternatifin de bu nitelikte olduğu tartışılmazdır.

Bu bakımdan demokrasi mücadelesi yalnızca anti-demokratik tutumlara, yasalara veya açık faşist partilere karşı bir programla sınırlanmayarak, sosyalistlerin demokrasi anlayışını vurgulayan bir içerikle verilmelidir. Şüphesiz böyle bir program, varolan partiler içinde burjuva demokrasisinin en ileri savunucusu kimliğindeki CHP ile, ittifak ettiği her konuda ortak tavır takınmayı içerecektir. Bu, özellikle, seçimler esnasında sosyalistler ve CHP'yi aynı potada gören faşist saldırılar sorunu için böyledir.

Türkiye toplumunun geniş yığınlarının politik uyanışı egemen sınıfların tüm siyasal alternatiflerince şu ya da bu biçimde saptırılmak ya da bastırılmak isteniyor. 1977 seçimlerini önemli kılan da bu.

Bu durumda geniş yığınların politik uyanışına yeni perspektifler kazandırabilme çabasının hayati önemi ortadadır. Sosyalistlerin seçim öncesinde bu çabayı gösterebilmedeki başarısı, asıl olarak seçim sonrasının sorunları için gereklidir. Seçim, seçime katılsın ya da katılmasın bütün sosyalist gruplar, partiler için özel önem taşımasa gerek. Ama sanırız seçim sonrasının sosyalistlere hayati görevler yüklevebileceği konusunda şüphe yoktur. Bu görevlerin yapılabilmesi ise ancak temellerin bugünlerde atılmış olmasıyla mümkün.

Sözünü etmek istediğimiz ikinci konu Carter'ın başkan seçilmesiyle birlikte ABD'nin uluslararası politikasında kendini gösteren yeni gelişmelerdir.

Gerek büyük uluslararası tekellerin rüşvet vermelerinin açığa çıkarılmasıyla ve gerekse CIA'nın bazı devlet başkanları da dahil pek çok ülke yüksek yöneticilerini parayla angaje ettiğinin ilân edilmesiyle kopan skandaller hatırlardadır.

İlki Carter'dan daha önce kopan bu iki skandalden sonuncusu üzerine Carter CIA'nın bu «kirli işler»ine artık son verileceğini ilân etti.

Bunun hemen ardından ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki bir temsilcisi ABD'nin, yine CIA kanalıyla yaptığı bir başka «kirli iş»ten pişmanlık duyduğunu açıkladı. Gerçi sonradan bu sözler «düzeltildi» ama tüm dünya kamuoyu bu itirafla ilgilendi. Çünkü ABD, Şili'deki askeri darbede parmağı olduğunu «açık yüreklilikle» söylüyordu.

Bu deyimi yerleştirmek istercesine Başkan Carter'ın ABD'nin «insan haklarına aykırı davranan» Şili, Arjantin, Brezilya gibi dikta ile yönetilen ülkelere askeri yardımı kısıtladığı haberi geldi.

Aynı günlerde Carter, ABD'nin daha eski bir «kirli iş»inden dolayı ortaya çıkan bir sorunu halletme yolunda girişimlere başladı. Bu kez Küba ile ilişkilerin normale dönmesine çalışılıyor ve bu ülkeye uygulanan ambargonun kaldırılacağı söyleniyordu.

Bütün bunlar ABD'nin eski kirlerinden arındırılmış bir kimlikle kendini göstermesi programının ön hazırlıkları oldu.

Ön hazırlıklar tamamlanmış olmalı ki Carter'ın tüm dünyada yankılar uyandıran konuşmaları, davranışları başladı. ABD başkanı, SSCB'de insan haklarına aykırı davranıldığını söyleyerek, insan hakları konusunun «bir ülkenin iç işi» sayılamayacağını ve dolayısıyla «insan hakları için mücadele eden»leri desteklemenin «ülkelerin iç işlerine karışmak» olarak nitelenemeyeceğini ilân etti. Buna bağlı olarak Şili yönetiminin Corvalan'ı serbest bırakması karşılığında hapisten çıkarılıp SSCB'yi terketmesi izni verilen Bukowsky ile görüştü. SSCB'deki ünlü muhaliflere özel mektuplar gönderdi.

«İnsan hakları» temasının sık sık kullanılmaya başlandığı bir uluslararası ilişkiler dönemi başlatılmış gözükmektedir.

Tüm bunların anlamı üzerine konuşmak için yeni İngiltere Dışişleri Bakanı'nın bir konuşmasından da sözetmeliyiz. Bakan, geçenlerde «detant döneminin sona ermek üzere» olduğunu imâ eden sözler söyledi. Bu sözler «yumuşama»nın

yerini yeniden «soğuk savaş»ın alacağı anlamına gelmiyordu. Soğuk savaş, gerçek bir savaşın her an beklenildiği bir döneme ilişkindi. Ancak şimdi detantın sona ermekte olduğunu söyleyenler silahsızlanmayı savunmaktalar ve böylece ABD ile SSCB arasında ideolojik bir savaş diyebileceğimiz türden yeni bir savaş başlayacağını imâ etmektedirler.

Gerçi İngiltere Dışişleri Bakanı'nın detanta ilişkin sözleri başka açıklamalar ile desteklenmedi, ama Carter'ın yukardaki girişimleri esnasında SSCB'nin Helsinki Andlaşmasına uymadığı biçiminde sözler yaygınlaştı.

Şüphesiz yukardan beri anlattığımız olgular ABD'nin uluslararası düzeyde yeni bir politika uygulamasına geçişi gibi hayli kapsamlı bir konu için yeterli sayılmayabilir. Ama bu olguları özellikle 1960'dan beri içine girilen süreç içinde ele aldığımızda bu yargıya varılması gerekeceğini düşünüyoruz.

Konunun oldukça geniş bir incelemeyi gerektirdiği açık. Önümüzdeki sayılarda ABD'nin yeni uluslararası politikası ve bu politikaya geçişi kolaylaştıran koşullar ve genel olarak uluslararası düzeydeki sosyalist kamp/kapitalist kamp ilişkileri konusunda bir yazı yayayımlamayı düşünüyoruz.

Ancak ABD'nin bu yeni politik-ideolojik kampanyası başladığından bu yana görülen bir noktayı belirtmek isteriz. Kampanya ABD'nin inisiyatifindedir ve özellikle yöneltildiği SSCB'nin tavrı kendini savunmak biçimindedir. Başlıca teması «ülkelerin iç işlerine karışılmaz» olan bu savunma şu açıdan ilgi çekicidir: Sosyalist kamp politik ideolojik düzeyde kapitalist kampın karşısında ilk kez açıkça savunma durumundadır ve bu savunma kesinlikle sosyalist anlamda bir karşı ideolojik kampanyanın başlatılmasına elvermeyen bir temaya dayandırılmaktadır.

Bu nokta üzerinde özellikle düşünmek zorundayız.

Bu sayıda Ömer Laçiner, geçen sayıdaki (25.) yazısını sürdürüyor. Laçiner bu temayı bir sonraki sayıda da devam ettirecek. Politika ve ideoloji üstüne analizler bundan sonra da **Birikim**'in başlıca inceleme konuları arasında olacak.

Nuri Yıldırım'ın incelemesi, işçi sınıfının gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yeni durumu üstüne. Bu yazı da, klasik yaklaşımın ekonomist alışkanlıklardan kaynaklanan ölçütleri yerine, politik ve ideolojik ölçütleri getirme zorunluğunu vurguluyor.

Brecht'in Üsküdar Şehir Tiyatrosu'nda gösterilmeye başlanan oyunu **Sivri Kafalılarla Yuvarlak Kafalılar**, Can Yücel'in çok başarılı çevrisiyle Türkçeye sinmişti. Bu sayımızda, oyundaki şiirlerin çevirilerini sunuyoruz.

Çeviriler bölümünde gene İtalyan Marksistlerini tanıtmaya devam ediyoruz. Colletti'nin bildiğimiz kadarıyla Türkçe'de yayımlanan ilk yazısı bu sayımızda çıkıyor. Colletti, İtalya'daki entelektüel Marksist ekoller arasında, Della Volpe geleneğinin devamcısı olarak önemli bir yere sahip.

Macciocchi, bir süredir önemle üstünde durduğumuz Gramsci'nin hegemonya, tarihî blok, iktidar bloku, sivil ve politik toplum kavramlarını açıklıyor. Bu yazı, önümüzdeki sayıda da devam edecek. Yeterince aydınlık bir metin olduğu için ayrıca sorunu tartışmaya şimdilik gerek görmedik. Ancak yukarıda söylediğimiz gibi, bunlar **Birikim**'in araştırmak amacında olduğu konular.

Birikim

ÖMER LAÇİNER

Ekonomizm Konusu ve Marksist Tarihî Gelişim Teorisine Bir Bakış -II-

Gerçek bir teorik tartışma sürecinden geçmeden süratle kemikleşen günümüz bunalımına kıyasla, yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan Marksist hareketteki ilk köklü tartışmalar ve ayrılıklar dönemi, çok daha fazla anlamlı ve öğreticidir. Bu, yalnızca tartışma konularının çeşitliliğinden ve tarafların sorunu temelden ele alışlarıyla kendini gösteren teorik derinlikten ileri gelen bir yargı değil. Bunun yanısıra asıl önemli olan, günümüz bunalımının da temelinde olmakla birlikte, tarafların ortak sükûtuyla geçiştirilen sorunların pek çoğunun bu ilk dönem tartışmalarında açıklıkla konu edilmiş olmasıdır.

İlk dönem bunalımı, Marksizmin ilk ekonomist yorumunun uç vermesiyle başladı. Daha sonra bu yorumun mümkün tüm sonuçlarının izlenilebildiği bir süreç yaşandı. Tartışmalar ve bunlara uyarlı alınan tavırlar içinde ekonomizm sapması olanca zenginliği ile kendini gösterdi. Bu bakımdan yukarda söylediklerimize ek olarak şunu söyleyebiliriz ki günümüz bunalımını karakterize eden ekonomizmi, bu ilk dönemin zengin alanında ele almak ve günümüzle bağıntısını oradan kurmak çok daha yararlı olacaktır.

Marksizmin bu ilk dönem bunalımını başlıca dört evrede inceleyeceğiz. Bu evrelerin ilkinde ekonomizm salt teorik bir sorun olarak kendini duyurdu. (Bernstein) İkinci evre ekonomizmin siyasal eylem düzeyinde ve genel olarak dünyayı yorumlama diyebileceğimiz sorunda nasıl kendini gösterdiğini anlatır. (Savaşa karşı tavır ve devrimci eylem sorunu). Üçüncü evre tartışmanın doruğu ve ayrımın karşıt kutupların oluşmasını zorunlu kılar hale gelişidir. Çünkü burada geçmiş sorunların da yeniden ele alındığı ve genel olarak Marksizmin tüm aslî sorunlarının gündeme geldiği kısa ama önemli bir tartışma olmuştur. Üretici güçler düzeyi-sosyalizm ilişkisinin konu edildiği bu tartışma son derece anlamlıdır.

Aslında bu üçüncü evre ile ilk dönem bunalımı sonuçlanmış sayılır. Dördüncü olarak belirttiğimiz evre bir tartışma evresi olmaktan çok, Marksist-Leninist kamp içinde ekonomizm olgusunun yeniden uç verişini görebilmemiz için ele alınacaktır.

TEORİDE REVİZYONİZM VE KENDİLİĞİNDENLİK BİLİNÇLİLİK AYRIMI

Bernstein, kapitalizmin kendi içinde çatışmaları önleyebilecek uyum araçları oluşturduğunu, devletin demokratikleşme ve sosyal adaleti sağlayıcı mekanizmalarla donatıldığını ve işçi sınıfının geçim düzeyinin orta sınıflara yaklaşan bir yükseliş gösterdiğini öne sürdüğü zaman, başlıca iki ayrı içerikli tepkiyle karşılaştı.

İlk tepki olgular düzeyindedir. İkinci tip tepkiyi temsil eden Lenin de bunların itirazlarını paylaşmaktadır. Dolayısıyla o, hem Bernstein'in öne sürdüğü olguların sürekli şeyler olamayacaklarını savunanları desteklemekte ama aynı zamanda bu olgunların sürekliliği halinde bile geçerli olabilecek bir yaklaşımı oluşturma çabası içindedir. Lenin'in teorik - politik eyleminin niteliğini ancak böyle tanımlayabiliriz.

Bernstein sosyal güvenlik kurumlarıyla, yüksek işçi ücretleriyle ve burjuva demokrasisinin işlerlikte oluşuyla belirlenen bir kapitalizmi haber veriyordu. Bugün baktığımızda sürecin Bernstein'ı haklı çıkardığını, dolayısıyla sözkonusu olguların sürekli olamayacaklarını söyleyenlerin yanıldığını söyleyebiliriz.

Ama bunu söylemek, Bernstein'ın bu olgulara dayandırarak öne sürdüğü revizyonizm taleplerinin ve reformist çizginin de haklı ol-

duğu anlamına kesinlikle gelmez. Tersine Bernstein'ın Marksizmi anlamamış olduğunu gösterir yalnızca.

Bir önceki yazımızda **Kapital**'in burjuva ideolojisinin özü olan ekonomi-politiği eleştiren bir eser olduğunu ve dolayısıyla onun geniş anlamıyla bir ideoloji eleştirisi olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştık.

Kapital'in kapsamını genişleterek onu kapitalist toplumun somut tarihî sürecinin bir analizi, bu toplum biçiminin bir öngörüsü olarak niteleyenler aynı zamanda bu eserin Marksist devrim teorisinin gerekçelerini gösterdiğini ileri sürerler. Bernstein da aynı yaklaşım içindedir.

Geçen sayıdaki yazımızda bu yaklaşımın düştüğü temel yanlışlığı açıklamağa çalıştık. Asıl olarak **Kapital**'deki yöntemin anlamını vurgulamakla yetinen bu açıklamalarımız, herşeye karşın şu soruyu cevaplandırmış olmuyordu. Marx, neden sonraları çok önemli olduğunu öne sürdüğümüz bu noktayı açıklıkla belirtmemiştir ve asıl olarak da neden özel olarak Marksizmi konu alan bir eser bırakmamıştır?

Böyle bir soru bizi Marx'ın devasa çalışmasının anlamı üzerinde durmaya götürür. Çünkü bu yazının önemli bir amacı da soy ekonomizmin Marx'a sahiplenme iddialarının temelden sakat olduğunu göstermektir. Ayrıca şu da var ki soy ekonomizmi yadsımakla birlikte Marx'ı zımnen de olsa onlara terkedenlerin köklü yanlışlığını da anlamak zorundayız.

MARX'IN MİRASI ÜZERİNE

Marx'ın özel olarak Marksizimi konu edinen bir eser bırakmadığını söylerken, onu kendinden önceki sistem sahibi düşünürlerle kıyaslayarak konuşuyoruz. Örneğin bir Kant, bir Hegel eserlerinde asıl olarak kendi düşünce sistemlerini anlatır ve ancak gerekiyorsa bir diğer düşünürü eleştirirler. Oysa Marx'a baktığımızda gözümüze hemen yığınla **eleştiri** gelir. Kendi düşüncesi, bu eleştiriler içinde sunulur. Ve dolayısıyla eleştiri nesnesiyle içiçedir.

Bütün bunlar akla şöyle bir görüntü getirir. Felsefenin toplumsal bilim dallarının ve politik eylemin o güne dek alışılmış tüm yapılarını eleştirileriyle yıkmaya çalışan ve bu yıkıntıların ortasında bu yıkıntının ortak malzemelerini biçimlendirerek, yeni, kompleks bir yapının nasıl kurulacağını anlatmaya çalışan ve bunun eldeki tarihî malzeme ile örneklerini veren bir Marx.

Bu görüntü gerçeğe fazlasıyla uygun düşer. Daha önce Marksist bilimin bütünsel niteliğini vurgulamıştık. Bu herşeyden önce, tüm toplumsal bilimleri ve felsefeyi tek bir tarih bilimi içinde kaynaştıran bir bütünsellikti.

Hatırlamalıyız ki Marx bu devasa çabayı salt bilimsel bir uğraş olarak değil, doğrudan doğruya kendi sosyalizm teorisinin bir gereği olarak yapmaktadır.

Bu sözler yine de Marx'ın amacını, onun uğraşının anlamını kavramaya yetmez. Çağının bir dizi sosyalizm teorilerine karşı, daha bilimsel kanıtlara dayandırılmış bir teori kurma çabası olarak da yorumlanabilir.

Biz burada özellikle yukardaki içerikte bir tarih bilimi oluşturma çabasının yalnızca sosyalizm teorisinin temellerini oluşturmak için değil, daha da önemlisi Marx'ın sosyalizmden anladığı şeyin bir gereği olduğu için bunca önem taşıdığını söyleyeceğiz.

Yani Marx için tarih, toplumsal sürecin işleyiş yasalarının edinileceği bir bilim olduğu için önem taşıdığı kadar, —ki bu toplumsal eylemin bilimsel esaslara dayalı olarak yürütülmesini sağlar— aynı zamanda bundan böyle insanî eylemin adetâ nesnesi olacağı için de öncelikle tanınması gereken bir «şey»dir. Çünkü Marx'a göre sosyalizm artık insanların bilinçli olarak «tarihi yapma»ya yönelecekleri bir dönem olacaktır.

İşte burada Marx'ın o ünlü önermesini hatırlamalıyız: «Filizoflar bugüne kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler, oysa sorun onu dönüştürmektir.»

Marx'ın düşüncesinin özgünlüğünü kavramak için burada biraz durmamız gerekecek.

Bildiğimiz gibi Marx, tarihî gelişimin bilimsel açıklamasının üretici güçler-üretim ilişkileri bağıntısından hareket edilmekle yapılacağını söyler. Bu bağıntıda belirleyici olan «üretici güçler» ögesidir. Ve bu kavram içinde insan faktörü ile birlikte doğal güçler ve iş araçları da vardır.

Kapitalizm çağında, tarihte insanların bilinçli çabası, daha yetkin iş araçları ile doğal kaynaklardan daha fazla yararlanmak için

harcanmıştır. Ve burada insan asıl olarak doğal faktörlerle sınırlı, onun tarafından belirlenir haldedir. Yani sonuç olarak o zamana kadarki tarihî gelişim üretici güçlerin gelişimi ile açıklanırken, bu üretici güç kategorisi içinde insanın dönüştürücü gücü doğanın kendiliğinden güçlerine hem tabidir ve hem de genel üretimin ortaya çıkışındaki göreli payı daha azdır. Tarıma dayalı toplum biçimlerinin özelliği budur.

Oysa sanayi çağına girildiğinde insanın dönüştürücü gücü üretici güçler toplamı içinde giderek en büyük paya sahip hale gelmiştir. Aynı şey çok daha somut olarak toplam üretimin yapısından çıkarılabilir.

Sanayi ürünlerini doğa yaratamaz. Ama doğa, tarımsal faaliyetimizle ürettiklerimizi şu veya bu ölçüde kendiliğinden yaratır. Böylece şu sonuca varabiliriz ki; sanayiin toplam toplumsal üretimdeki payının artışı, insanların doğanın belirleyiciliğinden uzaklaşması anlamına gelir.

O halde şunu söylemeliyiz ki, tarihî gelişimin göstergesi olan «üretlci güç» kategorisi, artık insan faktörünün belirleyici olduğu bir içeriğe sahiptir.

Dolayısıyla üretici güçleri geliştirme eylemi artık insana bağlı bir şey halindedir. İnsanın bir üretici güç olarak önemi belirleyici duruma gelmiştir. İnsan, tarihin dizginlerini ele almak noktasındadır.

Daha eski bir tarihte insanlar tarihî gelişimin üretici güçlerin gelişimi ile açıklanabileceğini bilmiş olsalardı, bu salt bir bilgi olurdu, eylemli bir bilgi olmazdı. Çünkü «üretici güç» kavramında aslî öge doğa idi, doğal güçler idi.

Ama insanın birincil üretici güç haline geldiği bir tarihî evrede, bu bilgi, insanların kendilerini geliştirmeleriyle orantılı olarak tarihi geliştireceklerini dolaysızca öğretir. Tarihin yapıcısı olma bilincinin ilk adımı budur.

Tarihî gelişim, toplum biçimlerinin değişimi ile izlenir. O halde insanların tarihi geliştirmeleri, toplum biçimlerini, kendilerinin belirleyeceği anlamına gelir.

Burada, kapitalizm ile birlikte içine girilen tarihî dönemin ayırdedici yanını görebiliriz. Eğer, bu çağda üretici güç faktörü insanla belirleniyorsa, üretici güçlerin gelişmesi asıl olarak insanın üretici özelliğinin gelişmesi demek oluyorsa; üretici güçlerin gelişme düzeyi toplum biçimlerinin dönüşümünü belirler diyen tarih yasası, kapitalizmin dönüşümünün doğrudan doğruya insan faktörünün kendisince belirleneceğini söylüyor demektir.

Bu yargının daha da açıklanmasına gerek vardır.

Üretici güçlerin bileşenleri ve bu bileşenler arasındaki belirleyicilik ilişkisi, bize toplum biçimlerinin anatomisini anlama imkânını verir. Dolayısıyla bu bileşenlerin değişmesi toplum biçiminin değişimi demektir.

Bugüne değin tarihte üretici güçler kompleksinde değişim hep doğal üretici güçler aleyhine oldu. İnsanlığın gelişiminin doğayı değiştirebilme gücüyle atbaşı yürüdüğünü bunun için söylerlz.

Üretici güçler de en büyük bileşenin insan faktörü olması, bir dönüm noktasıdır. Ama aynı zamanda bugüne değin bu faktörün gelişimi sürecinde geçerli olan bir kuralın artık «gelişim» olgusunu anlatmak için kullanılamayacağını da gösterir. Çünkü bugüne değin insan faktörü doğayı denetim altına almaktaki aşamalar içinde gelişti. Önce kendi dışındaki bazı doğal nesneleri, diğer doğal nesneleri elde etmek için kullandı. Sonra bazı nesneleri ve giderek doğal güçlerin bir kısmını denetim altına aldı; ve sonunda tüm doğal nesne ve güçleri denetim altına alabilmenin imkânlarına eriştiği gibi, doğal nesnelerden doğal nesneyi dönüştürme araçları (makina) yaptı.

Üretici güçler bileşeninde insan faktörünün belirleyici hale gelmesi sürecinin özeti bu. Ama bu noktaya varıldıktan sonra, üretici güçlerdeki gelişim nasıl bir seyir izler?

Soru daha açık biçimde şöyle sorulabilir: Eğer toplum biçimlerinin dönüşümü, üretici güçlerdeki nitel değişikliklere tekabül ediyorsa, kapitalizmden sosyalizme dönüşme, üretici güçlerde nasıl bir niteliksel değişime tekabül eder?

Bir yukardaki paragrafta söylenenler bu soruya cevap vermemizin ön hazırlığı idi. Bunları hatırlayarak yukardaki soruya şu cevabı vermeliyiz: Kapitalizmden sosyalizme geçiş, kapitalizme tekabül eden üretici insan faktörünün niteliksel bir dönüşümü ile mümkündür.

Böyle bir niteliksel dönüşümü, kapitalizmin **kendisi** kesinlikle yaratmaz.

Yani kapitalizm, bu üretim biçiminin aslî üretici güçü olan üretici insan faktörünün kendisinde niteliksel bir dönüşümü yaratmayacağı gibi, böyle bir oluşumu kesinlikle önlemeye çalışır.

Bunu söylemek, Marksizmin bazı vulger yorumcuları için yadırgatıcı gelebilir.

Bu vulger yorum ekonomizmin karakteristik yanıdır. Bunu asıl olarak tarihî gelişim sorununa eğildiğimizde ele alacağız. Burada yalnızca üretici güç kavramı üzerine yaptığımız analize ilişkin olarak konuya değineceğiz.

Hiçbir üretim tarzı kendisine tekabül eden aslî üretici güçün gelişmesi ile bir diğer üretim tarzını yaratmamıştır. Her üretim biçimine tekabül eden üretici güç bileşeni farklıdır. Ve bu fark, bir önceki üretim tarzına tekabül eden üretici güç bileşenlerinin niceliksel artışıyla değil, onda olmayan bir ögenin, yeni bir bileşenin katılması ile oluşmuş ve bu yeni bileşen, hem doğal üretici güçlerin daha büyük kısmını denetim altına almaya elvermiş, hem de diğer bileşenleri kendine göre biçimlendirmiştir.

Kapitalizm de dahil olmak üzere bütün tarihî üretim biçimlerinin karşılaştırılmasında yukarda söylenenleri somut olarak gözlemleyebiliriz. Hattâ şu söylenebilir ki her üretim tarzı, bir diğerinin yanında gelişti. Yeni olan, ilkin kendisine özgü üretim alanında biçimlendi ve sonra eskisinin alanına da «el atarak» onu da kendine uyarlı hale getirdi.

Avcı-göçebe topluma özgü üretici güçlerin gelişmesi ile tarıma dayalı toplum biçimlerine tekabül eden üretici güçler oluşmadı. Ve yine bu sonunculara da aslî üretim alanı olan toprağa bağlı üretici güçlerin gelişmesi, kapitalizme özgü üretici güçleri yaratmadı.

Şunu da ekleyelim. Yukarda âdetâ yanyana, bir alan paylaşımı yapmışlar gibi bir dönem birlikte varolan iki üretim tarzı, yeni olan eskisinin alanına el atmaya başladığında, ya da kendi üretici güç gelişimini, diğerinin zararına sağlamaya çalıştığında çatıştılar. Yeni olanı temsil eden sınıf için politik mücadele asıl o zaman başladı. Gelişimi için eskinin «iç denge»sini bozmak, dönüştürmek zorunlu hale geldiği zaman gerçek politik sorun ortaya çıktı.*

Sosyalizme özgü üretici güçlerin gelişmesi, kapitalist toplumun içinde, tıpkı öncekilere benzer biçimde olabilir mi? Kapitalizmin önce sanayi alanında gelişip, daha sonra tarım alanını da kapsaması gibisinden, gözle görülebilir bir süreç sosyalizm için de mümkün müdür?

İşte kapitalizmden sosyalizme geçişin özgünlüğü de buradadır. Yukardaki soru, yani diğer toplum biçimleri için mümkün olan şemanın sosyalizme uyarlanmış biçimi, kesinlikle sözkonusu değildir bu süreç için.

Çünkü gerek kapitalizm ve gerekse sosyalizm aynı aslî üretici güç üzerinde kurulurlar. Ama bu üretici güçün üreticilik işlevini yerine getirmesi ikisinde de tamamen farklı içeriktedir. O halde sosyalizmden kapitalizme geçiş için zorunlu olan üretici güçlerdeki nitel değişim, doğrudan doğruya üretici insan faktörünün kendisinde gerçekleştirilecek nitel bir dönüşümle mümkün hale gelir. Biraz edebî bulunacak ama şunu söyleyeceğiz ki kapitalizm ile sosyalizm arasındaki kavga insan üze-

* İlk burjuva devrimlerinde burjuvazi, feodal malikanelerin köylüler tarafından paylaşılmasını asıl olarak politik nedenlerle destekler. Böylece feodaller karşısında en geniş muhalefet cephesini oluşturmuş olmaktadır. Özellikle o dönemde toprakların paylaşılmasının ne üretimin artırılması ve ne de sanayiin tarım araçları üretimine pazar açma kaygısıyla ilgisi vardır. «Hür köylü»lerin ucuz iş-gücü sağlamasında verimli bir kaynak olduğu söz götürmez. Ama toprak dağıtımının uzun süre kırdan şehire akını kısıtladığı da bir gerçek. Bir dönem sonra «göç» yeniden hızlandığında kapitalsit üretim artık hem tarım için gerekli araçları üretebilir durumdadır ve hem de büyük çiftliklerin kurulmasını mümkün kılan yeni teknik gelişmeler sonucunda tarımsal alana da kapitalist üretimin yasalarını olduğu gibi benimsetebilir haldedir.
Nitekim bundan dolayıdır ki kapitalizme «geç» giren İtalya ve Almanya'da soy burjuva devrimlerinin karakteristik sınıf çatışması görünümlerine rastlayamayız. Buna ikinci bir etken işçi sınıfının politik hareketidir. Hem bu ve hem de feodallerin kapitalist çiftlik sahibine dönüşebilmelerine imkân veren koşullar, 19. yüzyılın ortalarından sonra burjuvazinin feodallerle uzlaşmasının nedenleridir. Toprak dağıtımı... O artık ekonomik bir sorun olarak ele alınmakta ve rantabl bulunmamaktadır.

rinde olacaktır. Ve bu kavgada sosyalizm, insanları dönüştürebildiği ölçüde zafer kazanacaktır. İnsanı dönüştürmek ise, yukarda da belirttiğimiz gibi insanın üretici işlevinde niteliksel bir dönüşüm sağlamak demektir.

Marx'ın bütünsel bir toplum bilimi —tarih— kurma uğraşının, «dünyayı dönüştürmek için anlama»yı işaret eden «felsefî» tezinin anlamını düşünebiliriz. Fakat bu, Marx'ın sosyalizm teorisinin daha ilk adımı, çıkış noktası sayılabilir. «İnsanın üretici işlevinde niteliksel dönüşüm»ün nasıl mümkün olacağı sorusunu da ele almamız gerek.

Ama ilkin, tüm bunları gözardı ederek sosyalizmin kurulmasını, kapitalizmin çökmesiyle kendiliğinden olacak bir şey gibi düşünenlerin, bu iddialarını Marx'a dayandırmaları konusunu ele almalıyız. Çünkü eğer bu iddia doğruysa Marx'ın tüm tarih ve «felsefe» tezleri güzel sözler, güzel süslemeler demek olur.

ÜRETİCİ GÜÇLER KAVRAMININ EKONOMİST TAHRİFİ

Bir önceki bölümde kapitalizm ile sosyalizmin iki nitelikçe ayrı toplum biçimi olarak birbirlerinden farklı üretici güçlere tekabül ettiğini söyledik. Ama şunu da belirttik ki, her iki üretim biçiminde de aslî üretici güç, üretici insan faktörüdür. Dolayısıyla kapitalizm ve sosyalizm üretici insan faktörünün niteliksel ayrı oluşu ile tanımlanır.

Ama biliyoruz ki toplum biçimlerinin değişimi konusundaki yasa açıkça şunu söyler ki, yeni toplum biçimine özgü üretici güçler eski toplum biçiminin bağrında oluşur. Şimdiye kadar bu yasa herhangi bir güçlük çıkarmadan bütün «geçiş»lerde somut biçimde görülüyordu. Örneğin feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde ayrıca alan olarak da gayet belirgin —biri kırda diğeri şehirde— olarak feodalizme ve kapitalizme özgü üretici güçleri ayırdedebiliyorduk.

Ama böyle alan olarak ayırdedilmek bir yana, sosyalizme özgü üretici güçlerin kapitalizme özgü olan üretici güçlerle aynı nesnede birleştiklerini söyledik: Üretici insan.

Kapitalizm koşullarında bu üretici insan, sistemin ona verdiği üreticilik işlevini sürdürmek zorundadır. Geçimini temin etmek için zorunludur buna. Ve biliyoruz ki bu insan, kapitalizmin gelişimi içinde sürekli yetkinleştirilen işbölümü ile üreticilik işlevinin giderek mekanik bir etkiye indirgendiğini görmekte ve önlemeye birey olarak gücünün yetmediği bu sürece boyun eğmektedir. Öte yandan işbölümünün yetkinleşmesi, toplam üretimin artışını getirmekte, aynı sayıda insan çok daha fazla ürün elde edebilmektedir.

O halde böylesi bir sonucu da gözleriyle gören «üretici insan», nasıl olup da sosyalizme özgü üretici gücü yaratabilmek için yeni niteliklere kavuşabilecektir, geçimini temin etmek için kapitalizmin kendisinden istediği gibi bir «üretici güç» olmak zorunda olan «üretici insan faktörü», nasıl olup da niteliksel bir dönüşüme uğrayacak ve böylece kapitalizmin bağrında «sosyalizme özgü üretici güç»ler doğacaktır?

Demek ki hiçbir üretim tarzı bir diğerine özgü üretici güçleri kendi aslî üretici gücünün gelişimiyle yaratmaz biçiminde özetlediğimiz yasa, hepsinden fazla kapitalizm için sözkonusudur.

Sorun nasıl çözülecek o halde?

Bütün ekonomistler, bu sorunun çözümünü Marx'ın vulger bir yorumunu yaparak «çözümlemişlerdir». Bu «çözümleme»nin nasıl yapıldığını görebilmek için; ilkin geçen sayıdaki yazımızda özellikle vurguladığımız bir konunun bu «çözümleme» ile bağıntısını hatırlatalım.

Ekonomist çözümleme, Marx'ın kapitalizmin krizleri üzerine tezinden kaynaklandığını söyler. Bilindiği gibi Marx bu tezini **Kapital**'de açıklar.

Kapital'in en geniş anlamıyla burjuva ideolojisinin eleştirisi olduğunu vurgulamıştık. Bir ideoloji eleştirisi —ki bu ideoloji burjuvazinin bilim olarak ilân ettiği ekonomi politiktir— asıl olarak ideolojinin temel kategorilerini, kavramlarını ve bunların iç bağıntılarını ele alır, ideolojinin geçersizliğini, kendi içindeki çelişkilerini gösterir. Bu iş tamamen kavramların, kategorilerin alanı içinde kalınarak yapılır. Yani asıl olarak düşünce düzeyindedir.

Ama özellikle ekonomi politik ideolojisinin gerçekliğin hareketini bilimsel olarak açıklamak gibi bir iddiası vardır. Dolayısıyla o kavram ve kategorilerinin soyut şeyler olmayıp, somutu, gerçekliği ifade ettiğini söyler. Böy-

lece de ekonomi politiğin temel iddiası olan, burjuva toplumun ebediliği, mümkün en aklî, tutarlı toplum biçimi olması iddiasını gerçeklere dayanarak ispat ettiği sonucuna varır. Bunu iddia ederken kendi kavram ve kategorileri dışındaki gerçeklikleri, ekonomi-dışı etmenler olarak tanımlayarak eğer bu etmenler işe karışmasalar kapitalizmin dengeli, çizgisel bir yükseliş gösteren bir toplum olarak kalacağını öne sürer.

Bu saf ekonomik toplum, ekonomi politiğin hem ideali ve hem de çerçevesidir. Yukardaki iddialar bu temelde öne sürülür.

Marx'ın ekonomi politiğin temel kavramlarını eleştirmekle vardığı sonucun anlamı üzerine geçen yazımızda durduk. Marx için asıl olan da buydu. Ama bu arada Marx ayrıca gösterir ki ekonomi politiğin varsaydığı ideal, saf ekonomik model, bu ideolojinin iddia ettiği gibi düzgün bir yükseliş çizgisi gösteremez. Tersine bu çizgi derin inişler çıkışlarla karakterize edilebilir.

Marx, tamamen kategoriler düzeyinde vardığı bu sonuçlardaki derin inişleri, kapitalizmin devri krizleri olarak tanımlar. Her inişten sonraki yükselişin neden mümkün olabildiğini de yine kategoriler düzeyinde —soyut modelde— açıklar.

Görüleceği üzere Marx'ın kriz analizi somut olguları gösteren ve eleştirisini bunları göstererek yapan bir olgucunun eleştirisi değildir. Ama elbette Marx, kategoriler düzeyinde vardığı sonuçları somut ekonomik gerçeklikteki kanıtları göstererek de destekler.

Yani Marx, kapitalizmin o güne kadar geçirdiği krizlerin somut bir incelemesini yaparak, onlardan edindiği sonuçları temel alarak kriz teorisini oluşturmamıştır. Bir ideoloji eleştirisinin kullanabileceği kanıtlar olarak yeri geldikçe işaret etmekle yetinmiştir.

Fakat burada bir noktanın sözünü etmeliyiz. Bu da **Kapital**'in nasıl olup da bir ideoloji eleştirisi olmaktan çok somut kapitalizmin bir eleştirisi olarak değerlendirilebildiğidir.

Bunun nedenini; Marx'ın eleştirdiği klasik ekonomi politiğin tarihî işlevini dikkate aldığımızda çıkarabiliriz. Bilindiği gibi egemen sınıf ideolojileri asıl olarak varolan sistemi aklî, ebedî gösterirler. Ancak sistem zaman içinde değişir, birtakım sorunlarla karşılaşır. Böyle durumlarda ideoloji temel kavramlarına daha değişik bir içerik vererek veya kavramlar arasındaki sistematiği belirli ölçüde değiştirerek, önceliklerini düzenleyerek sistemi onaylar, sorunları gizler veya önemini azaltır. Ekonomi politik ideolojisi, ayrıca bir bilim olma iddiasını taşıdığı için somut çözümler de getirir.

Nitekim burjuva ekonomi politiğinin evrimine bakarsak, bu iç evrimlerin kapitalizmin başlıca dönemlerine tekabül ettiğini görürüz. Klasik ekonomi politik, Keynesci okul, yeni klasik okul v.b. Bunların her biri, oluşturuluş dönemlerindeki sorunlar, olgular dikkate alınarak hazırlanmışlardır ve bu bakımdan biçimsel birçok ayrılıkları vardır ama hepsi birlikte saf ekonomik toplum idealini, burjuvazinin kendi asli çerçevesini temel alırlar.

Dolayısıyla Marx'ın eleştirdiği klasik ekonomi politik burjuvazinin temel iddiasını, temel toplum çerçevesini savunmakla birlikte, tarihî misyonu, **varolan kapitalizmi** onamak, onu haklı ve aklî göstermek, buna uyarlı çözümler sunmaktır. Bu bakımdan Marx'ın asıl olarak klasik ekonomi politiğe yönelttiği eleştiri, varolan kapitalizmin ekonomik gerçekliklerinin de bir eleştirisi olarak görülebiliyordu. Eleştiri konusunun maddesi ile sınırlı olmaktan ileri gelen bir zorunluluktu bu. Marx, ekonomi politiğin yöntemi üzerine söylediklerıyle bunu işaret etmişti zaten.

Demek oluyor ki Marx'ın kriz analizleri yalnızca kapitalizmin ekonomik krizlerle dolu bir süreç izlemesinin kaçınılmazlığı anlamına gelir. Bu krizler, sistemin çöküşü anlamına gelse bile, yeni bir toplum biçiminin (sosyalizmin) kurulma zorunluluğuna buradan varılamaz.

Çünkü bu ikisi ayrı ayrı ispatlanması gereken şeylerdir. Tarihte sayısız örnekleri görüldüğü gibi birçok toplum kendine özgü krizlere düşmüş, çöküş dönemlerine girmiş ama bu evreler yeni bir toplum biçimine varılamadan kapanmıştır.

Dolayısıyla hiçbir toplum biçiminin çöküşü yerine yenisinin doğuşu demek olmamıştır. Yeni bir toplum biçimini oluşturacak potansiyeller, **kendi eylemleriyle** eskisini yıktılar. Bu yıkış anında eski toplum biçimi, sırf bu **yeni potansiyeller** onu işlemez hale getirdiği için krize düşmüştür. Hattâ eski toplum biçiminin temel üretim alanı bu kriz öncesinde hayli gelişkin halde de olabiliyordu, olmuştu. Feoda-

lizm, kıtlık içinde bunaldığı evreler de geçirmiştir ama sırf sonuçsuz isyanlara neden olmuştur **bu.**

Bir toplum biçiminin krize düşmesi ancak bu toplum biçiminin temel aldığı **üretim ilişkileri** içinde artık hareket etmek istemeyen ve kendine uyarlı yeni **üretim ilişkilerini** topluma egemen hale getirmek için eyleme başlayan toplumsal güçlerin varlığında mümkündür. Bu yeni üretim ilişkilerinin ise yeni üretici güçlere tekabül ettiğini biliyoruz.

Bu bölümün başlangıcındaki soru da buna ilişkindi. Her yeni toplum biçiminin üretici güçlerdeki gelişmeye tekabül ettiği ve bu yeni üretici güçlerin de eski toplum biçiminin bağrında, onun koşulları içinde oluştuğunu söyleyen Marksizmin bu en temel yasası, sosyalizm için nasıl, hangi biçimde geçerliliğini gösterir?

Ekonomist yaklaşıma göre, kapitalizmin krizi, onun üretici güçleri artık geliştiremez hale gelmesi demektir.

Ekonomizm bu önkabulden başlar. Bu önkabülün ise iki yanı vardır ve her ikisi de Marksist yaklaşıma aykırıdır.

İlkin ekonomist mantığın, üretici güçler gelişimini sırf nicel bir olay olarak kabul ettiğini görüyoruz. Ve bunu kabul etmekle de üretici güçlerin gelişmesini üretim artışı ile ölçülebilen bir şey olarak düşündüğü açığa çıkıyor. Çünkü bilindiği gibi kapitalizmdeki krizlerin özelliği, fazla üründen dolayı meydana gelmeleridir. Bu fazla ürünleri eritmek zorunlu hale geldiğinde üretim düşürülür ve fazla eritilinceye kadar fabrikalar normal kapasiteleriyle çalışmaz. Bu ise o anda üretilenlerin azalması demektir.

Ekonomist yaklaşım bu üretim düşüşünü, üretici güçlerin **gelişme**sinin durdurulması, kapitalizmin üretici güçleri geliştiremez hale gelmesi olarak yorumluyor. Oysa bunun üretici güçlerin gelişimi sorunuyla ilgisi yoktur. Yani, eğer bu krizler olmasa üretici güçlerin gelişmesi sonsuza kadar gider. Mantık bu.

Ekonomistler, kapitalizmin krizlerinin olmaması düşünülemez der. Bu itiraz da onun üretici güçlerin gelişmesi kavramına, bir kapitalistin verdiği anlamın tıpkısını verdiğini gösterir.

Yani birbirinin eşi olan bu iki mantığa göre kapitalizmde gördüğümüz üretici güçlerin içeriği ve bunların gelişme biçimi mümkün tek yoldur, zorunludur ve bundan başkası olamaz.

Ekonomistin kendine göre çok büyük bir itirazı var burada. Kapitalistler bütün çalışabilir durumdaki insanları işe almıyorlar, dolayısıyla bu «üretici güç»ler atıl kalıyorlar. Oysa bunları da kullansalar ve kârlı bulmadıkları alanlarda üretime soksalar toplumun bütün üretici güçleri harekete geçirilmiş olur, böylece üretici güçler gelişir, üretim artar. Ama kâr hırsıyla hareket eden kapitalistler bunu yapmadıkları gibi ikide bir krize neden olarak üretici güçlerin bir çoğunu daha «gelişmekten» alakoyuyorlar.

Ekonomistimiz bu duruma isyan ediyor. Kapitalizmin atıl tutarak «geliştirmediği» üretici güçleri tam kapasiteyle çalıştırmanın yolunu arıyor. Bunun çaresi ise üretim ilişkilerini değiştirmek. Marx'dan aldığı her kavramı çarpıttığı için bunu da çarpıtmak mantığının bir emri. Bunu da yapıyor. Üretim ilişkilerini onun hukuki ifadesi olan mülkiyet ilişkilerine indirgiyor. Böylece de **üretim araçları** kapitalistlerin elinden alınıp toplumsal mülkiyete geçirildiğinde üretim ilişkileri de değişmiş oluyor.*

Ekonomist sosyalizm yorumu bu. Bir ekonomistin kafasında sosyalizm böyle kuruluyor.

Ama bunları kurmak için Marx'a gerek yoktu, herhangi bir sosyalizm teoricisi de yeterdi buna. Nitekim bugünün kökleşmiş ekonomizmi için Marx uzaklarda kalmış, bir dizi kulağa hoş gelen sözler söylemiş bir adamdır. Bu sözler ekonomist mantığın duvarlarına çarpıp orada eski yazılarla dolu ölü metinler halinde duruyor.

Marx'ın üretici güçlerin gelişmesi kavramı ürün artışına çevrilmiş, üretim ilişkileri kavramı mülkiyet ilişkilerinden başka bir şey ifade etmez olmuştur.

İşbölümünün aşılması, kafa-kol emeği arasındaki ayrıma kölece boyun eğilmesinin so-

* Ekonomistlerin bu tipik yaklaşımları, kapitalizmin ahlakî eleştirisiyle ittifak halindedir ve ikisi bir bütünlük oluştururlar. Ekonomistlerin eleştirisi bir muhasebeci titizliğinde bilimsel matematik bir eleştiri. Ahlâkî sosyalistler de işçi sınıfının ücretlerinin azlığını, yoksulluğunu ekliyorlar bu eleştiriye. Her ikisi de birbirlerinin görüşlerini ek kanıt olarak gösterirler.

na ermesi, bunlar ne anlama geliyordu?

Ekonomistler Marx'ın kesinlikle vurguladığı hiçbir kavramı ihmal etmezler. Çarpıtmanın mantığı, tezgâhı bunları da kendine göre kabullenir.

Nasıl kapitalizm kendiliğinden çöküş koşullarını oluşturup bu sosyalistlerimizin tapu işlemleri ve üretimin rasyonelleştirilmesi yoluyla sosyalizmi kurmalarına imkân verecekse, Marx'ın yukarda komünist toplum için zorunlu gördüğü «şey»ler de böyle, kendiliğinden oluşacaktır. Tapulardan yana endişe yoktur ve üretici güçlerimizin gelişmesi istatistiklerde görülmektedir. Zaman herşeyi halledecektir. (!)

Sosyalizme özgü üretici güçlerin içeriği nedir sorusunu, kapitalizme özgü üretici güçlerin içeriğini olduğu gibi kabul ederek «çözümlemek», bütün ekonomist eğilimlerin ortak noktasıdır. Ve bütün ekonomistler bu ortak kabulden ötürü kapitalizmin krizini kendi devrim teorilerinin teorik temeli yaparlar. Kapitalizmin kendiliğinden yaratacağı kriz onlar için çok önemlidir. Bu olmazsa devrim olmaz çünkü.

Ekonomizm eğiliminin çeşitli biçimlere vaşı ile kriz sorunundaki gelişmelerin uyarlılığını görmek ilginç ve öğretici olur.

İlk ve «teslimiyetçi» biçimiyle Bernstein ekonomizmi, kapitalizmin krizlerini önleyebildiği yargısına varınca devrimden de vazgeçti. Kapitalizm üretici güçleri geliştirebiliyorsa sosyalizme gidiliyor demekti. Devrim, krizle mümkündü çünkü. Ama kimse Bernstein'ın «sosyalizm»den vazgeçtiğini söyleyemez. O, üretici güçler böyle geliştikçe sosyalizme varılacağı fikrini, bu «son amaç»ı terketmemişti.

Krizin mutlaka geleceğini söyleyerek Bernstein'a karşı çıkan Kautsky ve yandaşları, kafalarında canlandırdıkları gibi bir kriz manzarası göremeyince, öngörülerinin yardımıyla kapitalizmin önünde daha ne gibi aşamalar olabileceğini bulmaya çalıştılar. Kapitalizmin «sosyalizm için en olgun» hale gelebileceği aşama henüz oluşmamıştı. Bu olunca işte o zaman beklenen son kriz kendini gösterecekti.

Lenin sonrasında Marksist-Leninist kamp içinde ortaya çıkan ekonomist eğilim, yukardaki soy ekonomizme tepki idi.

Ama nasıl ilk ekonomist eğilimler Marx'ın kriz yorumunu çarpıttılarsa, soy ekonomiste tepki duyanlar da Lenin'in yorumuna bir «katkı» yaparak onun içeriğini çarpıttılar. Bu «katkı» ekonomizmin vazgeçemediği «kriz»in yeni bir uyarlaması idi.

Yeni ekonomist tez, soy ekonomizme tepki olduğu için onun kriz yokluğu görüşüne karşı, krizlerin çok daha sıklaştığı karşı görüşünü ileri sürdü. Tekelci evreye girildiğinden beri genel bir krize girildiği söylenerek emperyalizmin bizatihi kriz olduğu formüle edildi.

Sonraları daha da geliştirilen bu formülasyona göre emperyalizm artık sürekli kriz halindeydi ve öyle ki yeni krizin ne zaman başladığı, eskisinin ne zaman bittiği bile kesin olarak saptanamaz haldeydi.

Ama eğer durum gerçekten böyleyse bu çağın insanlarına krizi özel bir olay olarak anlatmak imkânsız demektir. Sürekli depremlerle sarsılan bir yerde, bu durum artık doğal kabul edilir. Sarsılmayan bir toprağı anlatmak burada hayli zor. Herkes zaten öteden beri sarsılma içinde yaşamaya alıştığı için «sürekli sarsılıyoruz» çağrısı bir uyarı olmayacaktır. Tıpkı bugün «krizlerle sarsılan emperyalizm» sözlerinin kimseyi, söyleyenleri bile etkilemediği gibi.

Emperyalizm krizlerden başını kaldıramıyor ama «sosyalistler» de başlarını sosyalizme kaldırmıyorlar «nedense». Dün reform konuyordu sosyalizmin önüne. Başların buna eğilmesi isteniyordu. Şimdi «ilerleme»yi koymamız isteniyor ve bir türlü sosyalizme doğru yöneltemediğimiz gözlerimiz, burjuvazinin düşürdüğü ulusçuluk bayraklarını arıyor ve kafalarımız bu bayrağa sarılı demokratik aşama formülleriyle meşgul.

Emperyalizm krizler geçiriyor ama acısını sosyalizm çekiyor. Ekonomist yaklaşımın elinde sosyalizmin, Marksizmin 1900'lerden bu yana kaderi budur.

KENDİLİĞİNDENCİLİK-BİLİNÇLİLİK AYRIMI

Görülmektedir ki ekonomist eğilim, kapitalizmin kaçınılmaz krizlerinin sosyalizmin kurulmasına imkân vereceğini temel alırken, sosyalizme özgü üretici güçleri de kendiliğinden geliştirdiğini varsaymaktadır.

Bütün ekonomistler bu ortak kabulde birleşirler. Dolayısıyla bunların her biri üretici

güçlerin gelişmesi kavramına aynı içeriği verirler. Gelişme ise onların gözünde üretim kapasitesinin artışında gözlemlenebilen bir şeydir. Bu bakımdan onlara göre bir toplum kapitalist gelişmede ne kadar mesafe almışsa, üretim hacmi ne denli yüksekse o kadar sosyalizm için olgundur.

Ekonomizmin kesinlikle kendiliğindenci oluşunun kökeni, asıl olarak kapitalizme özgü üretici güçlerle sosyalizme özgü üretici güçler arasında fark görmeyişindedir.

Bir kısım ekonomistler kendilerinin ne ekonomist ne de kendiliğindenci sayılamayacağına kanıt olarak politik mücadeleye veya iradî ögeye verdikleri önemi gösterirler.

Ama bu hiçbir şekilde onları kendiliğindencilikten kurtarmaz. Çünkü aslî sorun, yukarda da değindiğimiz gibi, üretici güçlerin gelişmesi kavramından ne anlaşıldığı sorunudur.

Bugün ekonomist eğilimin sosyalist ülkelerce temsil edilen kutuplarda yansıması, bizi Marksist teorinin en temel kavramları üzerine eğilmeye zorluyor. Geçmişte henüz somut sorun bu biçimde kendini göstermemişken, yani yalnızca sosyalist siyasal hareket üzerindeki etkileri çerçevesinde ekonomizm sorunu tartışılırken, elbette ki somut sorunun niteliği gereği, tartışma bu platformda yürümedi. O zaman sorun sosyalist siyasal hareketin niteliği, ayırdedici yanı üzerinde ele alınıyordu.

Ama bu çerçevede bile ekonomizmin aslî nitelikleri Lenin tarafından son derece aydınlık biçimde gösterildi. Gerçekten de Lenin kendiliğindencilik konusunu ısrarla vurgularken ekonomizmin eleştirisindeki gerçek ölçüyü göstermiş oluyordu.

Lenin'in baş eseri **Ne Yapmalı** baştan aşağıya ekonomizmi ve onun ayrılmaz özelliği kendiliğindenciliği eleştirir. Yalnızca Bernstein'cı tezlerin şu veya bu biçimde kabul edilmesiyle kendini gösteren «Marksist» hareketlerin değil, Marksizmle bağı olmayan Narodniklerin uzantısı terörist hareketlerin bile eleştirisi, ekonomizm-kendiliğindencilik bağlamı içinde, bu nitelikleri gösterilerek yapılır.

> «Bugünün ekonomistleri ile teröristleri arasında ortak bir kök bulunmaktadır ve bu, bir önceki bölümde genel bir olgu olarak incelediğimiz ve şimdi de siyasal eylem ve siyasal mücadele üzerinde etkisi bakımından ele alacağımız **kendiliğinden-gelmeliğe boyun eğme** denen şeydir. «Her günkü can sıkıcı mücadeleyi» önemli sayanlarla bireylerden en büyük fedakârlıkları gerektiren mücadeleyi isteyenler arasındaki ayrılık o kadar büyüktür ki, ilk bakışta, bu söylediklerimiz bir paradoks gibi gözükebilir. Ama bu, bir paradoks değildir. Ekonomistlerle teröristler sadece kendiliğinden-gelmeliğin ayrı ayrı kutupları önünde eğilmektedirler; Ekonomistler «salt işçi hareketi» önünde boyun eğmekte, teröristler ise devrimci çalışma ile işçi hareketini birbirini tamamlayan bir bütün içinde birleştirme yeteneğinden yoksun olan, ya da bunu bilmeyen aydınların tutkulu öfkesinin kendiliğinden-gelmeliği önünde boyun eğmektedirler». (V.İ. Lenin, **Ne Yapmalı,** Yücel Yayınları, s. 103).

Lenin'in Marksizme katkısının Parti teorisi ekseninde olduğu bilinir. Ama şu da bir gerçek ki Lenin'in bu teorisinin son derece yüzeysel bir yorumlanmasını temsil eden hayranları, onu pragmatik bir politikacı haline getirdikleri gibi, teorinin derinliğinin yok edilmesinde de büyük pay sahibidirler.

Oysa, özellikle oluşturulduğu tarihî dönemdeki Marksist hareketin sorunları içinde ele alındığında ve teorinin asıl olarak bu sorunların üstesinden gelebilme amacıyla geliştirildiği düşünülürse, sözkonusu parti teorisinin yalnızca parti tekniği ile sınırlandırılamayacak kadar geniş bir anlamı olduğu yargısına varabiliriz.

Lenin'in asıl olarak bir sosyalist mücadele teorisinden hareket ettiğini ve parti teorisinin bunun bir parçası olduğu söylenmelidir. Bütün eserlerinin, bir dizi özel soruna ilişkin katkılarının toplu anlamı budur.

Bu toplu anlam, bize **sosyalist siyasal mücadelenin, sosyalist toplumun kurulması için zorunlu potansiyellerin oluşturulması demek olduğunu, bunun için verildiğini** gösterir.

Böylece şu sonuca varıyoruz ki sosyalizme tekabül eden üretici güçlerin ne olduğu —yani sosyalist toplum biçiminin kurulabil-

mesi için gerekli olan «üretici insan faktörü»ndeki dönüşüm— sorununu ancak Lenin'in katkılarının toplu anlamı temeli üzerinde ele alabiliriz.

Daha önceki bölümlerde şunu ısrarla vurgulamıştık. Bir toplum biçiminden diğerine geçiş ancak üretici güçlerdeki niteliksel değişim ile mümkündür. Ve hiç bir toplum biçimi, kendine özgü üretici güçlerin gelişmesiyle, bir üst toplum biçimine özgü üretici güçleri yaratmamıştır. Bu kural hepsinden daha çok, aynı «nesne» —üretici insan faktörü— üzerine kurulu üretici güçlere sahip olan kapitalizm ve sosyalizm için doğrudur. Çünkü ilki, diğerinin temel aldığı «çok yönlü üretici insan»ı oluşturmayı sürekli önleyen bir üretici güçler gelişimini temel alır.

Lenin'in siyaset-parti teorisinin aslî ögesi olan bilinçlilik kavramının önemi buralardadır. Lenin'de kendiliğindencilik-bilinçlilik karşıtlığı üzerine kurulu sistematiğin ne denli hayatî bir ayrıma tekabül ettiğini, bir üst paragrafta konulan sorun içinde düşündüğümüzde kavrayabiliriz.

Şüphesiz, Lenin'in de bilinçlilik ve buna bağlı olarak konulan sosyalist siyasal mücadele anlayışı sorununu, aynı temelde ele aldığını ileri sürmüyoruz. Lenin'in, 1900'lerdeki ekonomizm sorununun kendini gösteriş biçimlerine karşı öne sürdüğü görüşlerin, bu «bilinçlilik» vurgulamasının, çağımızdaki ekonomizm sorununun aydınlatılmasında gerçek bir başlangıç noktası olduğunu belirtiyoruz.

Ama biliniyor ki, Lenin'in «işçi sınıfına bilinç dışardan verilir» ünlü önermesi, daha sonraları Lenin'i Marx'dan ayıran şey olarak sunuldu. Biz ise burada böyle bir ayrımdan sözedilemeyeceği gibi, Leninist yaklaşımın aslî ögesi sayılabilecek «bilinçlilik» kavramının, çağımızdaki ekonomizmin de gerçek temellerini gösterecek bir ölçü olduğunu öne sürdük. Bu haliyle bilinçlilik, Marksist sosyalizm teorisinin ayrılmaz bir ögesidir.

Gelecek yazımızda bu kavramın Marksist yaklaşım içindeki yerini Marx'dan başlayarak ele alacağız. ■

Toplum ve Bilim

Üçaylık Dergi *Bahar 1977*

ÇIKTI

Kapitalist Sistemde Gelir Dağılımı Ve İş-Gücünün Bileşiminde Gözlenen Bazı Değişmeler

I. GELİR DAĞILIMI

İster her bir sınıfın aldığı gelir açısından, ister kişilerin kazandığı gelirler açısından bakalım, kapitalist bir toplumda yaratılan ulusal gelirin dağılımı her zaman bozuk olacaktır. Bu bozukluğun derecesi kapitalist ülkeden ülkeye ve zaman içinde değişmekle birlikte, aşağıda göreceğimiz gibi, bozukluğun belli bir sınırdan öteye daha fazla düzeltilmesi iyice imkânsızlaşmaktadır. Üretim araçlarının ve gelir getiren başka servet ögelerinin mülkiyetlerinin özel ellerde bulunması kapitalizmde eşitsiz gelir dağılımının nesnel temelini oluşturur. Ancak üretim araçlarının gittikçe tekellerde toplanması, varolan üretim teknolojisinin gittikçe daha çok sermaye ve daha az emek kullanır olması, enflasyon ve vergi yükünün gittikçe daha çok emek gelirlerine (ücret, maaş) yüklenmesi gibi kapitalist gelir dağılımının zaman içinde daha da eşitsiz olması yönünde işleyen etmenler vardır. Bununla birlikte, sendikal mücadele sonucu reel ücretlerin yükselmesi, servetin miras yolu ile kuşaktan kuşağa geçerken parçalanması, devletin işsizlik sigortası gibi bazı toplumsal harcamalar yapması gibi gelir dağılımının daha az eşitsiz olması yönünde işleyen etmenler de vardır. Şimdi bazı genel eğilimler verelim:

a. **Kapitalist Batı toplumlarında gelir dağılımlarındaki iyileşmeler durmuş gözükmektedir:** Gerçekten 20. yüzyılın ilk yarısında bu toplumlarda gelir dağılımında önemli düzelmeler gözlenmiştir. Nüfusun en zengin % 5'inin ulusal gelirden aldığı pay, örneğin, Danimarka'da 1908'de % 30'dan 1955'de % 17.5'e kadar düşmüştür. Sözkonusu pay, İngiltere'de 1938'de % 29 iken 1957'de % 18, İsveç'de 1930'da % 30,1954'de % 17, Amerika'da 1918'de % 24,1960'da % 15,9 olacak şekilde azalmıştır. Oysa, 1955'lerden sonra aynı düzelmeyi göremiyoruz. Düzelme ya tamamen durmuş veya hafif bir kötüleşme gözükmüştür. Örneğin, yine en zengin % 5 nüfus, Danimarka'da 1963'de gelirin % 16,9'unu, İsveç'de 1963'de % 17,6'sını, İngiltere'de 1964'de % 19'unu, ABD'de 1972'de % 15,9'unu almaktadır. Görüldüğü gibi, 1950'lerin ortalarından sonra en zengin % 5 nüfusun gelirdeki payı artık azalmamıştır. Nüfusun en fakir % 20'si ABD'de gelirin 1947'de % 5,1'ini, 1972'de ise % 5,4'ünü almaktadır. Hem en zengin, hem de en fakirler açısından ABD'de ikinci dünya savaşı sonrası gelir dağılımı değişmemiştir. Batı kapitalist ülkelerde 1950 sonrasında refah toplumuna ulaşıldığı v.b. propagandalarının ne kadar geçersiz olduğunu gösteriyor, bu veriler. Aslında olan olay, bu ekonomilerde 950 sonrasında, hızlı tekelleşmenin ve sermaye-yoğun teknik gelişmenin gelir dağılımını bozduğu, ancak bunun yükselen reel ücretlerce dengelendiğidir. Özet olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerde gelir dağılımında iyileşmenin sınırına 1950'lerin ortalarında varıldığını söyleyebiliriz. (Bu bölümdeki veriler, Kuznets-Modern Ekonomic Growth'dan ve Tablo I'in altındaki kaynaktan alınmıştır.)

b. **Kapitalist dünya sistemi içinde gelir dağılımı en çok orta azgelişmiş ekonomilerde bozuktur.** Tablo I'den görüldüğü üzere, 1965 yılı civarında, 56 gelişmiş ve geri kapitalist toplumda gelir dağılımı şu sonuçları ortaya koyuyor: 1. Nüfusun en fakir % 20'sinin ulusal gelirden aldığı görece pay, kapitalist gelişme ile ters yönde değişiyor, iyileşme sözkonusu değil. 2. Nüfusun en zengin % 5'inin

Tablo I: 1965 dolaylarında, 56 kapitalist toplumda gelir dağılımı:

Adam başına millî gelir	Nüfusun en fakir % 20'sinin payı	En zengin % 5'inin payı	Gini katsayısı
100 $'ın altında	% 7.0	% 29.1	0.419
101—200	5.3	24.9	0.468
201—300	4.8	32.0	0.499
301—500	4.5	30.0	0.494
501—1000	5.1	25.4	0.438
1001—2000	4.7	20.9	0.401
2001 ve yukarı	5.0	16.4	0.365

Kaynak : Adelman ve Morris'in araştırmasından aktaran A.P. Thirlwall, Inflation, Saving and Growth, Macmillan, 1974, s. 168.

görece payı, adam başına ulusal geliri 200-500 $ olan Orta ve ileri azgelişmiş ülkelerde en çok olmakta, öte yandan bu pay kapitalist gelişme ile birlikte azalmaktadır. (Ancak, yukarıda, her ileri kapitalist ülkede bu azalmanın 1950'lerin ortalarından sonra durduğunu göstermiştik). Tüm olarak gelir dağılımındaki bozukluğun bir ölçüsünü veren Gini katsayısıda, özetlediğimiz bu sonucu zaten gösteriyor. (0 ile 1 arasında değişen bu katsayı ne kadar yüksek ise dağılım o kadar bozuk demektir). Nijerya, Sudan, Hindistan tipi en fakir ülkelerde gelir dağılımının özellikle alt tabakalarda görece ve daha az eşitsiz dağılması, yaygın küçük üreticilik, tekelleşmenin geri olması ve emek-yoğun tekniklerin sanayide kullanılması gibi etmenlerden ileri gelmektedir. Güney Amerika ülkelerinin önemli bir kısmı, Türkiye gibi üretici güçlerin daha çok geliştiği azgelişmiş ülkelerde tekelleşme, sermaye-yoğun tekniklere geçilmesi, hızlı enflasyon, vergi yükünün emek gelirine yüklenmesi, büyük ölçüde devlet desteği ile yerli burjuva sınıfının gelişimini tamamlaması v.b. etmenlerle gelir dağılımı eski küçük üreticiliğin egemen olduğu yapıya kıyasla daha kötüleştirilmektedir. Yani kalkınmanın yükü büyük ölçüde halka yükletilmekte ve gelir dağılımının daha da kötüleşmesi kalkınmanın finansmanı olmaktadır. Örneğin, hızlı büyüyen Meksika'da en zengin % 20 nüfusun gelirinin, en fakir % 20 nüfusun gelirine oranı 1950-65 arasında arasında 10:1'den 17:1'e yükseldi. Brezilya'da ise en zengin % 5'in görece geliri 1963-73 arasında % 28'den % 37'ye yükseldi.

c. **Progresiv gelir vergisinin gelir dağılımını düzeltici etkisi, bu vergi sisteminin işlememesi nedeniyle çok azdır.** Teorik olarak, yüksek gelir dilimlerini % 70 - 90'a varan bir ölçüde vergilendirmek gelir dağılımını oldukça düzeltir. Oysa bugün kapitalist ülkelerde yüksek gelir sahipleri, birçok yolla gelirini yüksek vergi diliminden kurtarmayı başarmaktadır. Bunlar, kişisel giderleri iş gideri olarak göstermeye veya sahte gider faturaları düzenleme, geliri çeşitli aile üyeleri v.b. arasında dağılmış gösterme, sermaye malları ve hisse senetleri fiyatlarındaki artışın genellikle vergi dışı bırakılması (ABD'de bu çok önemli) gibi yollardır. Şimdi, ABD'de 1962 yılı için gelir dağılımının bir federal gelir vergisinden önce, bir de sonraki halini görerek progresiv vergi sisteminin nasıl hiç denecek kadar az bir eşitleyici etki yaptığını görelim: 1962'de ABD'de nüfusun en fakir % 20'si vergiden önce ulusal gelirin % 4.6'sını, vergiden sonra ise % 4.9'unu almaktadır. Yani, görece gelirlerinde sadece % 6.5 gibi küçük bir artış olmuştur. En zengin % 20'nin görece payı ise vergiden önce % 45.5, vergiden sonra % 43.7' dir. Yani sadece % 3.9'luk bir düşüş olmuştur, görece gelirlerinde. En zengin % 5'in progresiv vergi dolayısıyla görece gelirindeki düşüş ise sadece % 9.7'dir. (Kaynak: **The Capitalist System**, R.C. Edwards ve baş. (ed.), Prentice-hall, 1972, s. 210). Başka bir eğilim, kapitalist ülkelerde ve özellikle ABD'de vergi gelirinin gittikçe büyük kısmının emek gelirlerince (ücret ve maaşlar) ödendiği, şirketlerin ödedikleri vergilerin görece yerinin gittikçe azaldığıdır. Örneğin, ABD'de toplam fe-

deral ve eyalet gelirlerinin 1950'de % 21.7'si şirketlerin ödediği vergiler olduğu halde bu oran azalarak 1972'de % 13.9'a düşmüştür. Tabiî boşalan yeri kişisel vergilerdeki yükseliş (% 32.4'den % 41.9'a yükseliyor) doldurmuştur. Oysa, 1950-72 dönemi ABD'de muazzam bir tekelleşmenin olduğu ve ekonominin hızla şirketleştiği bir dönemdir. Söylemeye gerek yok ki şirketlerin ekonomide ağırlıkları yükselirken ödedikleri vergilerin görece düşmesi, vergi kaçırmanın bilim olarak üniversitelerde okutulmaya varacak kadar sistemin bir kurumu haline gelmesi iledir.

d. **Servet dağılımındaki eşitsizlik çok büyüktür:** Aslında kapitalist bir toplumda gelir dağılımı sınıfsal yapıyı, sınıfların maddî güçlerini yansıtamaz. Çünkü gelir, teknik dille, bir akım kavramıdır, bir yıldaki yaratılan hasıladır. Oysa, sınıfların toplumsal ve ekonomik güçlerini servetin (şirketleri hisse senetleri, toprak, ev v.b. her türlü üretim aracı ve mülklerin) dağılımı daha iyi gösterir. Ve doğaldır ki, emek gelirlerinin (ücret, maaş) tamamına yakın bir kısmının cari tüketime gittiği kapitalist toplumlarda servetin her türlüsü sadece, büyük tasarruflar yapacak ölçüde çok kazanan, yani emek-dışı (kapitalist, rantiyer) geliri olanların elinde olacaktır. İşte bu nedenle servet dağılımındaki eşitsizlik ulusal gelir dağılımındaki eşitsizliklerle kıyaslanmayacak derecede kötüdür. Tablo II bunu gösteriyor. Bu veriler, servetin halka yayıldığı iddiasının ne kadar gerçekdışı olduğunu açıkça göstermektedir. ABD'de 210 milyon insan yaşıyor ve bunların 30 milyonunun az veya çok hisse senedi sahibi olduğu ve böylece servetin halka yayıldığı söylenir. Oysa tablo, bir kez, nüfusun % 80'inin bu senetlerin sadece % 4'ünü elinde tutabildiğini, buna karşılık 210 milyon ABD'liden sadece 2 milyonunun (en zengin % 1) bu senetlerin % 61'ine sahip olduğunu gösteriyor. Öbür batı ülkelerinde de servet dağılımındaki eşitsizliğin ABD'dekinden çok farklı olduğunu sanmıyoruz.

e. **Türkiye gelir dağılımı en kötü on ülke içinde yer alıyor:** Türkiye'de nüfusun en fakir % 20'sinin ulusal gelirden aldığı pay % 3 ile % 4.5 arasında değişiyor (1963 DPT araştırması, 1963 K. Boratav hesaplaması ve 1968 Bulutay-Timur-Ersel araştırması). Bu rakam, Tablo I'de adam başına ulusal geliri 300-500 $ düşen gelişmiş azgelişmişler gurubu ülkelerin rakamlarına uyuyor. Ancak, bu rakam eğer Bulutay-Timur-Ersel araştırmasındaki gibi % 3 ise, Tablo I'de özetlenen 56 ülke içinde sayılı kötü gelir dağılımlı bir ülkeyiz. Çünkü bu 56 ülkeden sözkonusu rakamın en düşük olduğu ülkeler şöyle: Irak (% 2), Kolombia (% 2.2), G. Afrika (% 1.9), Jamaika (% 2.2), Fransa (% 1.9), Finlandiya (% 2.4) ve başka % 3'ün altında ülke yok. Yani nüfusun en fakir 1/5'inin görece geliri bakımından 56 ülke içinde 10. sırada en kötü gelebiliriz. Türkiye'de nüfusun en zengin % 20'sinin aldığı görece pay ise yine yukarıdaki üç araştırmada sıra ile % 57.0, % 61.0 ve % 60.0 çıkmaktadır. Yine bu bakımdan da en kötü gelir dağılımlı ülke grubunun (Tablo I de üçüncü gurup) içinde yer almaktayız. Zira, ortalama olarak bu grubun (adam başına 201-300 $ düşen ülkeler) en zengin % 20 nüfusu gelirin % 57.7'sini almaktadır, ki bizim rakam bu ortalamadan da yüksek. Bulutay-Timur-Ersel araştırması Türkiye'de 1968 yılı gelir dağılımında Gini katsayısını 0.56 olarak hesaplamışlardır. Yine Tablo I'de özetlenen 56 ülkeden gelir dağılımları en bozuk (Gini katsayıları en yüksek) olan ülkeler şunlar: Gabon (0.64), Kolombia

Tablo II: ABD'de Servet Dağılımı, 1962.

	Nüfusun en zengin % 20'sinin sahip olduğu	En zengin % 5'in sahip olduğu	En zengin % 1'in sahip olduğu
Toplam Servet	% 76	50	31
Şirket Hisse Senetleri	96	83	61
Evler	52	19	6

Kaynak: The Capitalist System, s. 211

(0.62), Peru (0.61), Irak (0.60), G. Afrika (0.58), Jamaika, Senegal ve Sierra Leone (0.56)'dır. Yani Gini katsayısı % 56'dan büyük olan, 56 ülke içinde sadece 8 tane var ve biz en kötü gelir dağılımlı 9 ülkeden biriyiz.

II. İŞ - GÜCÜNÜN BİLEŞİMİNDEKİ DEĞİŞMELER

Sanayileşmiş batı kapitalist toplumlarında 20. yüzyıl içinde çalışan insan gücünün bileşiminde çok önemli değişmeler olmuştur. Tablo III bu değişmeleri ABD için veriyor. Avrupa ülkelerinde de benzer değişmeler görülmektedir.

Tablo III : ABD'de iş-gücünün bileşimindeki değişmeler

		1900	1960
Beyaz yakalılar	%	16.6	42.0
Tarım-dışı kol işçileri		47.8	42.8
Tarım işçileri		23.6	2.6
Hizmetler		4.8	9.6
Ev işleri		7.3	3.0
TOPLAM		100.0	100.0

Kaynak : S. Kuznets, Modern Economic Growth, 1966, s. 192.

(1) — Tablo'dan görüldüğü gibi temel değişme beyaz yakalılar başlığı altında toplanan menecerler, sekreterler, satış ve reklâm memurları, öğretmenler, teknikerler ve benzerlerinin oluşturduğu gurubun gösterdiği büyük sıçrayıştır. Beyaz yakalılardaki bu artışa karşılık yok olan kesim tarımda çalışanlardır. Tarımda muazzam mekanizasyon sonucu bu sektörde çalışanlar oranı 60 yılda % 23.6'dan % 2.6'ya düşmüştür. Tarım işçileri dışındaki kol işçileri oranı az bir azalma göstermiştir. Ev işlerinde çalışanların (hizmetçi, bakıcı v.b.) oranı da düşmüş, buna karşılık hizmetler sektöründe çalışanların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Sonuç olarak, ABD'de 1900'de iş-gücünün aşağı yukarı 3/4'ü kol işçisi olarak çalışırken bugün yarısından azı (%45) bu işi yapmaktadır. (2) — Tablo III'de gözükmeyen bir başka önemli değişme kadın nüfusun iş-gücüne girmesidir. Bugün 90 milyonluk ABD iş-gücünün 35 milyonu kadındır (%40'ı). Hizmetler sektörünün yarıdan çoğunu, beyaz yakalıların yarısına yakınını kadınlar oluşturmaktadır. Oysa 1900'de beyaz yakalıların ancak 1/4'ünü, hizmetlerde çalışanların ise 1/3'ünü kadınlar oluşturuyordu. (3) — Başka bir değişme imalat sanayii içinde de beyaz-mavi yakalı oranlarının önemli değişmeler göstermesidir. Yani sadece ekonominin bir kısmı değil, imalat sanayii gibi asıl mal üretici sektörde de çalışanlar içinde bürokrasinin oranı yükseliyor. 1900 yılında ABD imalat sanayiinde beyaz yakalıların (yönetici, muhasebeci, evrak memurları, kompüterci, kalite kontrolcü v.b) oranı %10'dan azdı, oysa bu gün %27 civarında (bk. The Capitalist System, s. 179). Bu, büyük ölçüde endüstrinin kompüterize olması, karmaşıklaşması yüzünden olmakta, yönetim işleri artmaktadır. (4) — Başka bir değişme kol işçileri (mavi yakalılar) içerisinde düz işçi-kalifiye işçi oranının değişmesidir. 1910' larda kol işçilerinin 1/3'ü düz işçi iken bu oran bugün %10-13'dür. Yarı-kalifiye işçi oranı yükselmiştir. Bu büyük ölçüde otomasyonun düz işçi yerini alması ile olmuştur. Üretim teknolojisinin karmaşıklığı ve otomasyonun kendisi büyük ölçüde yarı-vasıflı işçi istemektedir. Yine otomasyonun ve mekanizasyonun önemli bir etkisi kol işçilerini büyük ölçüde beyaz yakalılara benzetmesidir. Yani fizik güçle çalışma önemini yitirmiş, makinanın başında bazı düğmelere basan veya cıvata sıkıştıran kol işçileri ortaya çıkmıştır. Bu olay kol-masa (mavi-beyaz yakalı) işi ayrımını tümüyle olmasa bile önemli ölçüde belirsizleştirmiştir. (5) — Bir başka önemli değişme işveren tarafında oldu. Devletin istihdamı büyük ölçüde arttı. 1940'da ABD'de toplam devlet istihdamı (askerler dahil) iş-gücünün %9'u iken 1970'de %20'yi geçmektedir. ABD'de bu devlet istihdamının hiç denecek kadar az bir kısmını kol işçileri, büyük çoğunluğunu beyaz yakalı sınıfına sokabileceğimiz devlet bürokrasisi, polis, asker v.b. oluşturmaktadır. (6) — Başka önemli bir değişme ücret yapısıyla ilgilidir. Beyaz yakalı-kol işçisi ücretleri farklılığı tamamen tersine döndü. 1890'larda imalatta ve demiryolunda beyaz yakalı gurubuna giren büro işleri için ödenen para kol işçilerininkinin 2 katı dolaylarındaydı. Oysa bugün kol işçileri beyaz yakalıların büyük bir kısmından daha çok kazanmaktadır. Bu, kadınların

beyaz yakalıların bugün yarısını oluşturması (ABD'de kadınlar erkeklerin ücretlerinin ancak %60'ı cıvarında ücret alabilmekte) ve sendikalaşma oranının beyaz yakalılarda oldukça düşük olmasından ileri gelmektedir. Bugün ABD ekonomisinde ücretler bakımından tamamen ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Bir yanda ekonominin yüksek ücret ödeyen sektörleri, ki maden, inşaat, imalat, ulaştırma gibi fizik mal üreten, fakat ekonomi içinde gerek katkı, gerek istihdam bakımından yeri sabit veya azalan sektörlerdir. [Örneğin, ABD imalat sanayiinin istihdam içindeki oranı 1948 ve 1973 yılları arası %34.7'den %26.2'ye, katma değerinin GSMH'ya oranı ise aynı dönemde %30'dan %26'ya düştü. Yine İngiltere'de 1961-73 arası merkezi devletin istihdamı %14, mahalli idarelerinki %53 yükselmişken (bir çeşit gizli işsizlik ve geri ekonomi olma göstergesi) imalat sanayiinde çalışanlar mutlak sayı olarak % 14 azalmıştır.] Düşük ücret ödeyen sektörler ise toptan ve perakende ticaret, malî kurumlar ve sigortacılık, hizmetler gibi sektörlerdir. Dikkat edilirse bunlar Marksist anlamda artık-değer üretmeyen, ancak üretilmiş artıktan pay alan dolaşım ve dağıtım sektörleridir ve ekonomideki yerleri de tüm kapitalist toplumlarda yükseliyor. İlk grup sektörlerin ödediği ücretler ikincininkilerden % 50-100 oranında daha yüksektir. (7)
— Sendikalaşma: ABD'de kol işçilerinin 1960'da yarısı (maden, imalât ve inşaat'te 4/5'i) sendikalı gözükmektedir. Oysa sendikalı oranı hizmet işçilerinde %8, beyaz yakalılarda % 13'dür. Tabii hizmet ve beyaz yakalılar gittikçe iş-gücünün daha önemli kısmını oluşturduğu için sendikalaşma oranı ABD'de düşmektedir. 1930'da toplam sendikalıların toplam tarımdışı çalışanlara oranı %11.6 iken, bu oran yükselerek 1954'de en yüksek düzeye % 34.7'ye ulaştı. Yukarıda belirtilen nedenlerle, bu oran daha sonra azalarak 1972'de %26.7'ye düşmüştür. İş-gücünün yarısını beyaz yakalılar oluşturduğu halde sendikalaşmış iş-gücü içinde beyaz yakalı oranı 1972'de% 16.5'dir. Öte yandan, yıllar bakımından yapılan grev ve iş durdurmaları sayısı sürekli bir trend (artış veya azalış) göstermeyip yıldan yıla aşağı ve yukarı doğru oynamaktadır. İş durdurmaların ekonominin döngüsel hareketine, toplu sözleşme yıllarına v.b. bağlı olarak döngüsel hareket çizdiği söylenebilir. [Metin içinde kaynağı gösterilmeyen veriler, **The US Fact Book, The American Almanac,** 1975'den alınmıştır.]

Bu bölümde, yedi nokta çevresinde topladığımız iş-gücünün bileşimi, ücretler, sendikalaşma gibi konularda ABD ekonomisinde bu yüzyıl içinde oluşan önemli değişmeler (sayısal olmaktan çıkıp yapısal bir değişme olma niteliğini almıştır) aşağı yukarı öbür gelişmiş kapitalist toplumlardaki gelişmeleri de yansıtmaktadır. Çalışanların bileşiminde oluşan bu değişmelerin sınıf analizlerini nasıl etkileyeceği, sınıfların yeniden nasıl tanımlanması gerektiği ve tabii bu yeni sınıf analizinin politik uzantıları v.b. oldukça önemli inceleme ve tartışma konularını içermektedir. ABD'de solun 1900'ler, 1930'lar düzeyine tekrar yükselebilmesi için bu yeni toplumsal değişmenin bir analizi mutlaka gereklidir. Ama yeterli mi, burası çok açık değil! Avrupa'da ise Fransa ve İtalya dışındaki bilimsel sosyalist hareketin görece zayıf olduğu kapitalist ülkelerde işçi sınıfını sosyal-demokrasi ideolojisinin etki alanından kurtarmak için, bu ideolojiye yeni nesnel temeller oluşturması çok muhtemel olan bu yeni gelişmeleri incelemek, yorumlamak kaçınılmaz gözüküyor. 1960'ların sonuna doğru ortaya çıkan Marcuse'ci sınıf analizi akımı, Amerikan toplumunun kısırlığı ve uyuşukluğunun Amerikan solcu aydınları üzerinde yarattığı yılgınlık ve çırpınışı yansıtmadan öteye geçemedi, yeni toplumdaki bazı potansiyel güçlere dikkatleri çekmekle birlikte. Fransa'da işçi sınıfı diktatoryasından vazgeçilmesi kararının önemli bir nedeni, şüphesiz bu yeni sınıfsal gelişmelerdi. Ama bu kararın arkasındaki teorik çalışmanın ne olduğu, yeterli olup olmadığı tartışılıyor. İleri kapitalist ülkelerde gelir dağılımındaki iyileşmelerin 1955'lerde durduğu ve servetin (özellikle şirketlerin hisse senetlerinin) oldukça az bir azınlığın elinde toplandığını görmüştük. Demek ki, sosyal devlet, servetin yığınlara yayılması gibi iddialar tümüyle ideolojik nitelik taşıyor ve maddî temelleri yok. Yani çalışan yığınları küçük burjuvalaştırmada bunlar nesnel koşul olamaz. O halde ikinci bölümde gördüğümüz yedi noktanın üzerinde durulmasına daha çok gerek var. Tabii, nesnel dayanağı olmayan ideolojik tezlerle ideolojik savaşı bırakmaksızın. Ayrıca, başka bir önemli nokta,

burada ele almadığımız, mutlak anlamda sefaletin işçi sınıfının örgütlenme ve bilinçlenme sürecindeki yeri konusudur. Bugün, Fransız ve İtalyan işçi sınıflarının mücadelesinde, artık, mutlak sefaletin temel bir dürtü olarak gereğine yer yoktur. Bu örgütlenme ve bilinç düzeyinde, «sosyalizm yoksulluktan çıkmaz» sözü geçerlidir, sanırım. Oysa, aynı şeyi işçi sınıfının çok geri bir bilinç ve örgütlenme düzeyinde bulunduğu ABD için söylemek doğru olur mu? Gelir ve özellikle servet dağılımındaki muazzam eşitsizlik (buna «görece yoksulluk» diyelim) çalışan yığınları düzenin karşısında saflaşmaya götürmede ne kadar dürtücü bir işlev görecektir? Yani, bir ülkede işçi sınıfı hareketi belli bir düzeye gelinceye kadar, bu ilk birikime kaynaklık edecek temel itici güç ne olacak? Çünkü, bu ilk birikimden sonra bu temel itici gücün işçi sınıfının en geniş anlamda ideolojik eğitimi olabileceği açık.

■

Sivri Kafalılarla Yuvarlak Kafalılar Oyunundan Marşlar, Türküler

TÜRKÇE SÖYLEYEN Can YÜCEL

«Sivri Kafalılarla Yuvarlak Kafalılar» (1932-34), Brecht'in faşizmin yükselişini karalamak üzere, 1932 ile 1941 yılları arasında kaleme aldığı yapıtlar arasında yer almaktadır. Oyunun anlatımı, koşulların ölümüne-kalımına çakışan bir keskinliktedir. Yapısında ise Shakespeare'in «Kısasa Kısas» adlı oyununu örnek almıştır. Brecht bu örneği Berlin Volksbühne'sinin siparişi üzerine 1931'de yazdığı bir başka oyunda da kullanmıştı.

Oyunun bir başka özelliği de Brecht'in bu oyun için yazdığı notlarda «Karşı-Aristocu» tiyatro yöntemi ve anlayışının temel ilkelerini ilkkez ortaya atışıdır.

İlkkez 1936'da, Kopanhag'ın Riddersalen Tiyatrosunda sahneye konan oyun, geniş bir seyirci yığınına seslenmek üzere düşünüldüğünden, o dönemdeki oyunlarında az rastlanan eğlendirici ögeler de taşımaktadır.

KURTULUŞ MARŞI

—I—

Dileriz yüce Başbuğumuzdan
Biz yokyoksul kiracılar,
Acı halimize, indir şu kiraları
Ve unutma öte yandan
Muhterem malsahiplerini
Yapıver kiralara bir zam.

—II—

Yüksek tut taban fiyatlarını,
Ekiciyi âbâdet bu haziran;
Ama biz bu kentte oturanları da
Gözet bu pahalılıkta biraz,
Ucuz ucuz yiyelim ekmeğimizi
Beylik fırınlardan bu yaz.

—III—

Dileriz yüce Başbuğumuzdan
Elinden tutuver küçük esnafın;
Ama dursun diye enfilasyon,
Aracı kapkacına karşı
Toptancıya da bi göz kırpıver
Kalkınsın Böyük Çarşı

—IV—

Şükürler yüce Başbuğumuza!
Tanrı eksik etmesin başımızdan.
Ve himmetinle açılan bataklığa
Azar azar batacağımıza,
Öyle pek bi çifte at ki kıçımıza
Tezelden kurtulalım, Sayın Başkan!

NANNA'nın TÜRKÜSÜ

—I—

Onyedimde, baylar sayın
Düştüm salına salına
Pazar meydanına
Aşkın.
Söktüm işin raçonunu,
Yürüttüm bu oyunu
Taş basarak bağrıma.
Yine de zor unutmak ama...
(E, biz de insanız, malûm a!)
Kurtuldum hepsi geçip gitti de,
Aşk da gitti, nedameti de...
Dün akşam döktüğün gözyaşlar nerde?
Nerde, o geçen kış düşen kar nerde?

—II—

Daha kolay gelir, bakın,
Pişip kaşarlandığında

Pazar meydanında
Aşkın
Aşk diye baldır bacak
Aşk adına meşk satmak.
Böyle zorlana zorlana
Kalp de kalplaşır ama...
(Kalp oyuncak değil, malûm a!)
Kurtuldum hepsi geçip gitti de,
Aşk da gitti, nedameti de...
Dün akşam döktüğüm gözyaşlar nerde?
Nerde, o geçen kış düşen kar nerde?

— III —

Sözüm yabana atmayın,
Püröfösör olsan da
Pazar meydanında
Aşkın,
Aşkı marka çevirmek
Ölümüne bir meslek.
Anladım anlamasına,
Kolluyorum kendimi ama...
(Gençlik daim değil, malûm a!)
Kurtuldum hepsi geçip gitti de,
Aşk da gitti, nedameti de...
Dün akşam döktüğüm gözyaşlar nerde?
Nerde, o geçen kış düşen kar nerde?

BADANACILARIN TÜRKÜSÜ

Yahu ülkesinin başkentinde eski mahallelerden bir sokağı canlandıran kocaman bir kaplama. Başbuğun adamları, ellerinde kireç dolu tekneleriyle koşuşarak gelirler. Kimi uzun, kimi kısa fırçalarıyla sözkonusu kaplamada resimlenen yapıların üzerindeki çatlaklarla yarıklara kireç çalmaya girişirler.

Evin damı aktıy zaman
E sular da zırıl zırıl
İniyorsa duvarlardan
İste ayıl iste bayıl
Kollarını sıvıycaksın!
Dün deyilse de yarın!
Yapın çürür yoksa ergeç!
Varsa da yoksa da kireç!
Çünküm çöktü müydü ahır
Âhir zaman nerde kalır?
Hele bi başlayalım
Kireci haşlayalım
Kapanır bu delikler
Örtünür bu gedikler.
Kavat kerim herbişeye
Bidaaaki zelzeleye...
Bu leke ney mi pekiy?
Bu çatlak nerden geliy?
Dam mı akıymış dam?
Dam akıysa be adam
Al eline fırçanı
Aç şu kırılmış camı
Başlan bakıym badanaya
Delikleri yamamaya!..
Kaçlar kaç kişi yârim?
Kaçacak hepsi yarın.
Bize şimdi kireç lâzım
Badanaya badanaya!
Duvarları onarmaya!
Bu leke ney mi pekiy?
Bu çatlak mı ileriyi?
Hâzetmedim ben bu işten
Yeni dönmüştüm ki çişten...
Bu leke ney mi pekiy?
Memleket mi gideyiy?
Sen hele işe sıvan
Başın çökse de tavan
Sıva sıva sıva sıva!
Bakma sen yağmur hava!
Olacak ki yaş bizaman
Zenginlere bi eyyam...
Bu leke ney mi pekiy?
Bu çatlak nerden geliy?
Sen hele bi işe sıvan
Başın çökse de tavan!
Çünküm çöktü müydü dam...
Yasemin yasemin yasemin
Bilinmez senin yerin...
Çünküm çöktü müydü dam
Bu delik ne vişanam?
Yaman deliye yaman!
Dam akıymış ki ne gam?
Dam akıysa be adam
Al eline fırçanı
Başlan bakıym badanaya
Delikleri yamamaya!
Yapın çürür yoksa ergeç
Varsa yoksa da kireç!
Badanaya badanaya!
Kurulacak gelcek aya
Kurulacak Yeni Zaman.
Dayan ölem ki dayan!
Kurulacak yemli zaman
Badanaya badanaya!
Kurulacak ki yeni yaman

Delikleri yamamaya.
Başlan bakıym badanaya!
Kurtlanacak elbet saman!
Badanaya badanaya!
Kurulacak gelcek aya
Yeni duman yeni duman.
Kurtulacak Yeni Zaman
Badanaya badanaya!
Yapın bişey yapın ki ergeç
Çürümesin diğ'mi yapı!
Buna da eniy gereç
Varsa yoksa da kireç!

DÜĞME TÜRKÜSÜ

— I —

Bir herif geldi leylâ mı leylâ,
Başladı lâfa deli de deli:
Şu kız var ya, dedi, dünya güzeli,
İşte ben ona yangınım, abla.
O da beni seviyor mu acaba?
Bakma, sen, dedim, benim dememe!
Koparıp gömleğinden bir düğme,
Soralım bi, dedim, kör talihine!
Faltaş'ol, aç gözlerini de:
Delikli yan gelirse üste,
Hiç boşuna vakit kaybetme!
Voltanı al sıçan deliğine!
Düğmeden ne çıkarsa kısmetine!
Attım düğmeyi, dedim; Yok şansın,
Sen bu kızı tavlıyamıyacaksın!
Mecnun: Şike var bunda demez mi!
Alttan da, üstten de delik bu düğme!
Elbet, dedim, iki yandan da delikli,
N'apalım, oğlum, bu işler böyle!
Gülmemiş talih, gülmüyor yüzüne.
Sen bunu tezelden bi belle de
Başın girmesin boşuna derde!
Sen bedava aşka aslâ özenme,
Sarılmak istersen, asıl kesene!

— II —

Bir herif geldi, belli, enayl,
Anlattı kekeleye kekeleye:
Miras kalmış babasından epiyi,
Merak ediyormuş acep ağ'beyi
Dürüst davranır mıymış ona diye?
Bir sebep var mı, dedim, pirelenmeye?
Koparıp gömleğinden bir düğme,
Soralım bi, dedim, kör talihine!
Faltaş'ol, aç gözlerini de:
Delikli yanı gelirse üste,
Bil ki bir malın gözü ağ'beyin
Ve sen kazığı çoktaan yemişin!
Açalım, görelim ne ise fâlin!
Attım düğmeyi, dedim: Yok şansın,
Sen bu meraktan kurtulamazsın!
Kavat: Şike var bu işte, demez mi!
Alttan da, üstten de delik bu düğme!..
Elbet, dedim, iki yandan da delikli,
N'apalım, oğlum, bu işler böyle!
Gülmemiş talih, gülmüyor yüzüne!
Geniş tut gönlünü, ve yediğin
Kazığın üstünde sâkin sâkin
Otur ki, kemal-âfiyetle yesin
Paralar'nı o itoğlu ağ'beyin!

— III —

Bir herif geldi, maf-perişan,
Korktum herifin suratından.
Dedi ki: Namıssız bir kodaman
Tüyüm tüsüm yoldu sırtımdan,
Ne koyunum kaldı, ne evim barkım.
Yararı olur mu, arasam hakkım?
Dedim ki: Bu iş karışık gibime.
Koparıp mintanından bir düğme,
Soralım bi, dedim, kör talihine?
Faltaş'ol, aç gözlerini de:
Delikli yanı gelirse üste,
Sakın hakkının üstüne düşme!
Gidersin yoksa öküz cennetine!..
Bak şimdi düğmenin ettiğine!
Attım düğmeyi, dedim: Yok şansın,
Altı-üstü sen bir çobansın!

Yanda duranlardan iki-üç kişi düğmenin üstüne birlikte eğildik - sonra, başlarını kaldırarak:

Şaka değil, şike var bu işte!
Altında da delik var, üstte de!

Ben de onun üzerine:

Elbet, dedim, iki yanı da delik,
Bu düğme sizlik değil, bizlik.
Bahtına küs, batmış olan bahtına!
Hak verilir miymiş elin ırgatına!
Sen istediğin kadar yat altına,
Ağa binip gidecek atına!

ELDEKİ BİR KUŞ DAHA KUŞTUR DALDAKİ İKİ BAYKUŞTAN TÜRKÜSÜ

— I —

Bir adam vardı bizaman,
Hali beter hayvandan.
Dayan, dediler, dayan!
Dayandı, dayandı adam.
Sabrın sonu selâmet!
Ama sıkıysa sabret!
Tanrı razı olsun Başbuğdan!
Gayrı anladı ki adam:
Eldeki bir kuş daha kuştur
Daldaki iki baykuştan.

— II —

Derken sabır taşı çatladı,
Adam bastı mı sana feryadı!
Pek olurmuş uysal atın çiftesi,
Bi de bet oluyor ki sesi!
Mecbur, koştular yanına,
Neler vadettiler, sorma!
Tanrı razı olsun Başbuğdan!
Gayrı anladı ki adam:
Eldeki bir kuş daha kuştur
Daldaki iki baykuştan.

— III —

Bir adam vardı bizaman,
Hali beter hayvandan.
Artık bağını sormadan
Üzüm tıkınıyor adam.
Çekiyor uykuyu sonra
Osura, osura osura...
Tanrı razı olsun Başbuğdan!
Gayrı anladı ki adam:
Eldeki bir kuş daha kuştur
Daldaki iki baykuştan.

LOKMAN HEKİMİN YE DEDİĞİ PARA TÜRKÜSÜ

Yargıç okur.

— I —

«Ne Bayağ şey şu para!»
Diyen züppelere bakma!
Dünyalığın olmadıkça, dünya-âlem kapkara.
O tatlı yüzüyle sana bi de güldü müydü ama,
Gülücükler açar yüzünde ossaat.
İçerin boyanmışken kasvete, gama,
Düşlere donanır birden hayat.
Kaskatı kesilmişi canlandırır günışığı,
Muradına erdirir kırkyıl evde kalmışlığı.
Tozpembeye bürünür derken ufuk,
Bacalar da tütmeye başladı, bak!
Eşyanın rengi, şekli bi kalemde değişir.
Kalp daha hızlı atar, gözlerin keskinleşir.
Günde üç öğün şölen
Ve daim bayramlık urban.
Urbayı giyeni sorarsan,
O da yepyeni bir insan.

— II —

Paraya burun kıvıran şaşkının
Aklına şaşayım bihakkın.
Çöl vahayı yer bitirir,
Kurumaya görsün nehir,
Can derdine düşer herkes,
Gözü başka bişey görmez.
(Bu kadar köpekleşmemiştik eskiden,
Tutardık kendimizi açlıktan gebermezken.)
Dünya ki amansız bir çark,
Ne saygı, ne sevgi, ne aşk!
Dost dostunu bir kaşık suda boğacak!
Bacalar da tütmez oldu, bak!
Bir kin, bir nefret, bir soğukluk!
Bu soğuğa dayanır mı mutluluk!
Ağalar kaldıktan sonra yaya,
Kalkar ırgatlar süvari olmaya.
Parasız beş para etmez dünya!

— III —

Cüceleşir ne varsa soylu, ne varsa yüce,
Bir kocamışlık gelir tazeye, gence.
Yalın ayak, başı kabak, aç karnına
Yüceliğin lâfı bile ağır gelir insana!
Ödü kopmuş biçarenin, korkudan dönmüş tersi,
Dişleri vururken birbirine, kim dinler ahlâk dersi!
Lâkin beyzâdenin eline hele bi toplu para geçsin,
Gösterir sana hemen nemene şey olduğunu erdemin.
Gözlerine fer gelir, zihnine bir küşayiş.
Yola gelir ipten kazıktan kaçmış.
Bacalar da tütmeye başladı, bak!
Böyle böyle berduşlar insanı kâmil olacak!
Ve dünyada yeniden saltanat

Kuracak mukaddesat ve maneviyat!
Kalp daha hızlı, gözler daha keskin!
Hislerin daha ince, düşüncen daha derin!
Ve yayalar yeniden yaya, atlılar atlı olacak!
O zaman işte hak
Yerli yerini bulacak!

DOLABIN TÜRKÜSÜ

— I —

Efendilerimiz için
Rivayet ederler kim,
İkbalin göklere
Yükselen yıldızı
Düşermiş birden yere
Kesildi miydi hızı.
Ne kötü talih!
Bilmeyen salih!
Lâkin oldumbittim onlara uşak
Olan bizler için farkettiği yok.
İster yükselsinler, ister düşsünler,
Bizim başımıza patlıyor kabak.

Ha döner, ha döner, ha döner,
Döner bu dolap, bu çark...
Doruğa tırmanan çeper
Gelir derken tepetaklak.
Lâkin alttan akan su
Ha akar alttan, ha akar...
Ne yapsın ki sütkuzusu
Çarkı çevirmekten başka?

— II —

Çok çektik onların çilesini,
Gördük kaplanı, gördük sırtlanı,
Gördük domuzunu, hergelesini.
Tıkınmak topunun dini imanı.
Kiminin, eh, az fenaymış huyu!
Bakma, hepsi aynı bokun soyu!
Ne farkeder ne cins çizme,
Bastıktan sonra ümüğüne!
Anlatabildim mi derdim?
Aramızda kalsın lâkin:
Efendi istemiyoruz gayri,
İstemiyoruz, efendim!..

Ha döner, ha döner, ha döner,
Döner bu dolap, bu çark...
Doruğa tırmanan çeper
Gelir derken tepetaklak.
Lâkin alttan akan su
Ha akar alttan, ha akar...
Ne yapsın ki sütkuzusu
Çarkı çevirmekten başka?

— III —

Atışırlar, itişirler, didişirler,
Yağma için birbirler'ne girişirler.
Hangimiz üstün ırkız ayağına
İtler salar birbirinin bacağına.
Sabah akşam hırlaşırlar, dolaşırlar,
Ululer uluyarak kapışırlar.
Gücü gücü yetene helâl
Ve yenene yok izmihlâl!
Lâkin teklemeye başlarsa o çark,
Boşalırsa doldurduğumuz o çanak,
Kuruldu bil itler arasında
Bize karşı mukaddes ittifak!

Ha döner, ha döner, ha döner,
Döner bu dolap, bu çark...
Doruğa tırmanan çeper
Gelir derken tepetaklak.
Lâkin alttan akan su
Ha akar alttan, ha akar...
Ne yapsın ki sütkuzusu
Çarkı çevirmekten başka?

MAMANIN TÜRKÜSÜ

— I —

Sulara vurdu mu vay,
Vurdu muydu dolunay,
Kalmazmış derler a
Kızların dizinde bağ!
Ve Mecnun ki sırf yakışık,
Leylâ o yüzdenmiş aşık!
Şıktır şıktır şıktır şık!..
Eskidenmiş öyle aşk,
Gözün üstünde kaş!
Yetti bitti bu tıraş!
Aşk yok artık beleşe!
Yaprak tutmayan meşe
Gitsin hızaristana!
En kese yol Leylâ'nımın koynuna
Dolu bir kesedir günahı boynuna!
Müziktir sikkenin sedâsı,
Paradır aşkın gıdası!

— II —

Neye yarar dolunay
Vursa da vurmasa da suya,

Talim ettikten sonra alay
Yağsız kuru fasulyaya?
Kız âfetmiş, oğlan yalabık,
İki çıplak bir hamama yaraşık!
Şıktır şıktır şıktır şık!..
Eskidenmiş öyle aşk,
Gözün üstünde kaş!
Yetti artık bu tıraş!
Açken Leylâ'nımın karnı,
İpler mi Mecnun'un âhını?
Sevsinler kiraz dudaklarını,
Ama düşünmek zorunda yarını.
Hatır hatır kaşınırken dört bir yanı,
Canına yetmiş bikez samanlığın seyranı.
Müziktir sikkenin sedâsı,
Paradır aşkın gıdası.

BİR BÖYÜĞÜN TÜRKÜSÜ

GUZMAN BEY:

Kırkgünlükken daha
İncili bir maşallah takıp kundağıma
«Böyüksün! Böyüksün! Böyüksün sen!» diye
Okudular, öflediler kulağıma.
«Yörü!» dediler, «Yörü salına salına!»
«Sıkıştın mıydı da,» dediler, «hiç korkma,
«Bir uşak bulunur emrinde nasılolsa
«Elüstünde koşturacak seni ayakyoluna.»
Yumruk kadardan, böyle gündüz gece
Böyüklerim «Böyüklerdensin sen!» dedikçe,
Ben de vurmadan elimi sıcak sudan soğuk suya
Böyüdüm, böyüdüm, böyüdüm, geldim bu boya.

AVUKATLAR:

Nur içinde yatsın seni emziren,
Bu boya getiren annen!

GUZMAN BEY:

O hizmeti gören anam değil, sütninem.
Bir kadıncağız bulup getirtmişler hemen,
— Ne olacak ki ceremesi! —
Sarkmasın diye anamın gül memesi!

AVUKATLAR:

Görüyorsunuz a Sayın Guzman,
Zâtınızı o vartadan
Kurtaracak bir çare bulunmuş o zaman!

— II —

GUZMAN BEY:

Böyüğüm gelince, kendi başıma
Oturmayı bile beceremezken oturağa,
Sırf böyüklerden olduğum için
Oturdum üstüne köylerin ve sürülerin.
Niye ama gocunacaktım ki bundan?
Değil mi ki daha çocukluğumdan
«Böyüklerin hakkıdır herbişey,» diye
Okuyup öflemişler kulağıma!
Samimî söyleyim hem de,
Hiç mi hiç hevesim yoktu tarıma...

AVUKATLAR:

Öyle diyorsunuz ama
Onca tarla, onca sürü,
Bunların bakımı elbet
Vaktinizi almıştır bisürü

GUZMAN BEY:

Rençper, ırgat, maraba,
Karısı, kızı caba!
Yabanlar dururken, sözüm yabana,
Ben mi kaldım sarılacak sabana!

AVUKATLAR:

Görüyorsunuz a, Sayın Guzman,
Zâtınızı o vartadan
Kurtaracak bir çare bulunmuş o zaman!

— III —

AVUKATLAR:

Şu rezalete ne buyurulur şimdi de!
Bu kadarı da olmaz artı!
Sırf biraz sivriymiş diye kafatası,
Göz göre göre asacaklar böyle mümtaz bir zâtı!

Öyle firâklı bişey ki başına gelen,
Sinirlenmekte yerden göğe haklı!
Çünki, efendim, herşeye rağmen
Kendisi memleketin böyüklerinden.

GUZMAN BEY:

Öyle ya, efendim, herşeye rağmen
Memleketin böyüklerindenim ben!

AVUKATLAR:

Hem de böyle böyük bir toprak sahibini
Asarlarsa böyle cetvel-kalem,
Düşünmüyorlar mı rençperlerin ne haltedeceğini?

GUZMAN BEY:
Unutuyorlar, evet, unutuyorlar
Beni idam etmenin netâyicini!

AVUKATLAR:
Yok ama, fazla ileri gittiler bu sefer!
Böyle bir ileri geleni asmak
İnsanlığa sığar mı hiç, beyler!
Asacak adam mı bulamadınız yâni?
Aradıktan sonra ayak takımı arasında
Ölümüne susamış ne garipler var!
Açlıktan öyle gevremiş ki anası
İpe çekilmeye çoktan razı...
Öyleyse şu anda, Sayın Guzman,
Ne yapıp edip
Zâtınızı bu vartadan
Kurtaracak birini bulmak
Lâzım muhakkak!

TOPRAK SAHİPLERİNİN ŞÖLEN TÜRKÜSÜ

İşler hep böyle gıcır gider mi dersin?
Daha dün duyduğumuz o meş'um gürültüler,
Önümüzü kesen o korkunç görüntüler
Hepsi birden dağılır gider mi dersin?
Bikez daha unutsalar da bizi keşki,
Cümbüş etsek her gece sabahlara dek,
Ve tükendi miydi mahzenlerde içki
Rahat döşeğimizde cavlağı çeksek!
Belki bunlar bize hayır dua da okur,
Dünya durur belki, dönmez olur devran,
Güneş şaşırıp doğa kalır Batıdan,
Ve belki de yerden göğe yağar yağmur.

Türkü sona erdiğinde, görevli infaz hazırlığı için, duvarı örten bezi çeker. Ardından, yeni badana edilmiş duvarda kızıla boyalı kocaman bir Tırpan resmi görünür. Toprak sahiplerinin gözleri faltaşı gibi açılır. Başlarına geçirilmiş kukuleta yüzünden boğuklaşmış sesleriyle rençperler türküye başlarlar.

TIRPAN'ın TÜRKÜSÜ

Köylü ayağa kalk!
Yürü sonu dek!
Titresinler gazâbından!
Korkma, bikez ölür insan!
Kendine güven, özüne dayan!
Gece bitti, gayrı uyan!
Yürü sonuna dek!
Ayağa kalk, ayağa kalk!

Lucio Colletti

İtalyan düşünür ve siyaset teorisyeni Lucio Colletti, Galvano Della Volpe'nin öğrencisidir ve yazdığı birçok önemli makalede onun Marksizm yorumunu geliştirip yaymıştır. Bu önemli makaleler arasında Il'ienkov'un **Dialectic of the Abstract and Concrete in Marx's Capital** (Marx'ın **Kapital**'indè Soyut ile Somutun Diyalektiği) ve Lenin'in **Felsefe Defterleri** adlı eserlerinin İtalyanca çevirilerine yazdığı tanıtma yazıları da vardır. 1950'lerin başlarında, İtalyan Komünist Partisinin bir militanı olarak, **Società** gazetesinin yayımına katıldı. (Bu gazete 1957'de İKP tarafından kapatıldı). Daha sonra parti ile ilgisi olmayan **La Sinetra** adlı aylık dergiyi, kurulduğu 1966 yılından haftalık olduğu 1968'e kadar yayımladı. Meslek hayatı boyunca, İKP'nin politikasını, revizyonizmi ve Stalinizmi hedef alan tutarlı bir sol-kanat eleştirisi geliştirdi.

Della Volpe tarafından başlatılan ve Colletti tarafından geliştirilen Marx yorumu, çağdaş Hegelci yoruma karşı düşmanca tutumu ve Marksist teorinin, özellikle **Kapital** tarafından temsil edilen bilimsel niteliğini vurgulaması ile tanımlanır. Bu yüzden, teori, Frankfurt okulu ve Marcuse'nin eleştirel teorisine ve Lukacs'ı izleyen Fransız Marksistlerinin (Garandy, Lefebvre, Goldmann, Sève) yazılarına olduğu kadar, Gramsci'nin Defterlerinden kaynaklanan İtalyan Neo-Marksizmine karşı da giriştiği bir dizi polemik içinde açıklanmıştır. Anti-Hegelcilik ile bilimin vurgulanmasının bu bileşimi, akla hemen Fransız Louis Althusser'in eserlerini getiriyor, fakat her ikisinin tasarıları birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, bu iki okulun karşılıklı konumları arasında büyük farklar vardır. Althusser ve izleyicilerine göre, Marx'ın Feuerbach'dan esinlenen ilk eserleri Marksizmin temel eserleri dışında kalır. Marx'ın Marksizm-öncesi evresinin epistemolojik eksikliği, ancak **Grundrisse** (1857) ile tamamlanabilmiştir. Buna karşılık, Della Volpe ve Colletti, ilhamlarını, Marx'ın ilk el yazmalarındaki, özellikle **Hegel'in Devlet Felsefesinin eleştirisi**'nden (1843) alırlar. Althusser'e göre bilimin ideolojiden ayrıldığı nokta her ikisinin kavramlar sistemindedir, Della Volpe ve Colletti'ye göre ise bilim, bilimsel varsayım - tümdengelim Yöntemini kullanmasıyla ayırdedilir. Bundan önceki sayımızda bu tutumun, historisist anlayışa yaklaştığını, tarihin kendisinin deneye imkân veren bir yapıya sahip olduğu görüşünden kaynaklandığını belirtmiştik. Bu, Althusser'in «teori» anlayışına aykırı olduğu için, son birkaç yıldır bu iki marksist okul arasında, gittikçe artan keskinlikte fikir ayrılıkları oluşmaktadır. Bununla birlikte Althusser, **Lire le Capital**'de durumlarını tartışırken belirttiği üzere, Della Volpe ve Colletti'nin eserlerine büyük saygı duyar. Onların doğrudan doğruya Gramsci'nin eserinden kaynaklandığını sanmakla Althusser yanılmaktadır. Çünkü Colletti'nin bilimin önemi üzerine vurgulaması, onu Gramsci'den kesinlikle ayıran bir özelliktir. Ancak Colletti, «diyalektik maddecilik» denilen şeyin geçerli olmadığını, Marksizmin bir «tarihî maddecilik» olduğunu savunduğu izlenimini verir. Bu bakımdan, tutumu gene bir çeşit historisizme yaklaşmaktadır.

■

LUCIO COLLETTI

Marksizm: Bilim mi, Devrim mi?

Çeviren Orhan KOÇAK

Marksizm, bilim olarak mı, devrim olarak mı? Bu alternatif vardı, hâlâ da vardır. Sanıldığı kadar kolay değil bunu çözüme bağlamak. Önce birinci şıkkı ele alacağım — bilim olarak Marksizm. Bu tez ana hatları ile şöyle sunulabilir. Marksizm insan toplumlarının gelişme yasalarının teorisidir.* **Kapital**'de Marx, kapitalist toplumu yöneten yasaları incelemiş ve çözümlemiş, bu «mekanizmayı» parçalarına ayırmış ve açıklamıştır. Bilimsel bir öğreti olarak Marksizm, özünde nesnel nedensellik ilişkilerinin ortaya çıkarılmasına dayanır. Sistemin işleyişini sağlayan yasaların keşif ve analizinin yanısıra onun kendi içinden yıkılışına yol açan ve kaderini belirleyen çelişkilerini açıklar. Ancak ideolojik değil, bilimsel bir eser olan **Kapital**, bu analizin «değer yargıları» veya öznel tercihlerle gölgelenmesine izin vermeyecektir; bunun yerine sadece «olguların yargılanması», nesnel değerlendirmeler, son analizde evrensel geçerliliği olan görüşler ileri sürecektir. Bilimsel öneriler **belirticidir** (endikatif). Birtakım «tercihler» veya sonuçlar öne süremez. Bilimin nesnel ve tarafsız ifadelerinden buyruklar çıkartmak imkânı yoktur.* Bu, Hilferding'in **Finans-Kapital**'in önsüzünde geliştirdiği ünlü tezdir. (İkinci Enternasyonal ortodoks Marksizminin aşağı yukarı tümünün tezi de budur.) «Marksizm sadece toplumun gelişme yasalarının bir teorisidir». «Marksist tarih görüşünde genel düzenlemelerini bulan bu yasalar Marksist ekonomi tarafından meta üretimi çağına uygulanmışlardır». «Bilimsel mantıkiliği ve nesnelliği olan Marksizm değer yargılarına bağlı olamaz». Bir bilim olarak Marksizm'in görevi «nedensellik ilişkilerini açıklamaktır». Çoğu kez karıştırılmalarına karşın «Sosyalizm» ve «Marksizm» aynı şey **değillerdir.** Sosyalizm bir sonuç, bir amaç, siyasal irade ve eylemin bir hedefidir. Buna karşılık Marksizm, bir bilim olmakla, nesnel ve tarafsız bilgidir.* Amaç benimsenmeden de, bilim kabullenilebilir. «Marksizm'in geçerliliğini kabul etmek», der Hilferding, «hiç de değer yargıları getirmek değildir, bir pratik eylem çizgisi göstermekse hiç değildir». «Bir zorunluluğu kabul etmek başka şey, kendini o zorunluluğun hizmetine vermek başka şeydir».

Bu görüş bırakın bilimin «partizanlığını», **bilimle sınıf**

* Colletti burada «bilim olarak Marksizm» derken, daha çok Kautsky'ci anlamdaki, sahte bilimsellik kavramını anlatıyor.

* Bu anlayış, toplum bilimlerini doğa bilimleri analojisine göre yorumlar.

* İkinci Enternasyonal'den beri, Marksist olmayan sosyalizm veya sosyal-demokrasi türlerinin temelinde bu anlayış yatar. Bunlar, Marksizmi, bir toplumsal analiz biçimi olarak kabul eder, ama aynı analizle, Marksizmin öngördüğü sonuçlardan farklı sonuçlar için mücadele etmeyi meşru sayarlar. Bu, Marksist bilimin de çarpıtılması demektir şüphesiz. En basit örnekle, Marksist analizden «sınıf» kavramını alıp «sınıf mücadelesi» kavramını almamak, ne Marksizmi ne de «sınıf»ı anlamak demektir.

bilinci arasında, bilimle ideoloji arasında bir bağı bile reddeder. Sosyo-ekonomik gelişme, gezegenlerin hareketleri gibi, gözlemcinin, bilimcinin önünde seyrini izleyen bir süreç olarak görülür. «Ekonomik yasalar», aynen doğa yasaları gibi sınıfların dışında ve iradelerimizden bağımsız nesnel yasalardır. «Değer yasası» yerçekimi yasası gibidir. Bu anlayış hemen hemen her zaman bir «çöküş teorisi» içerir.* Kapitalist üretim tarzının yasaları, sistemi kaçınılmaz bir biçimde sonuna, çöküşe götürürler. Kapitalizmin yokoluşu kaçınılmazdır. Çöküş bu yasalar içinde kaderci ve hemen hemen otomatik bir niteliktedir. Küçük farklılıklar dışında bu, aşağı yukarı III. Enternasyonalde de egemen olan görüştür. Stalin döneminde buna eklenen sadece «partizanlık ölçütü» olmuştur (bu öge aslında Lenin'de de vardı). Ancak daha sonra körce ve sekterce uygulanmasının yanısıra bu ölçüt doğalcı nesnelciliğin (naturalistic objectivism) üzerine sadece iliştirilmiştir.[1] İliştirilmiş, ama hiçbir zaman bütünleştirilmemiştir; başka bir deyişle pamuk ipliği ile tutuşturulmuştur.*

* Kapitalizmin kendiliğinden çökeceğini ileri sürmekle, siyasal pasifizm mazur gösterilir. Bu nedenle, kapitalizmin kâğıt üstünde yapısal analizi ve «uzlaşmaz» sınıf çelişkileri vurgulanır; somut toplumsal formasyonun somut sınıf mücadelesi gizlenir.

Bu «fizikçi» tavır, çok daha işlenmiş ve süslenmiş bir biçimde, en iyi Marksist iktisatçılar arasında bile etkinliğini sürdürmektedir. Oskar Lange buna tipik bir örnek. Bir başka örnek de (genellikle ciddî bir bilim adamı olan) M. Dobb'dur. Dobb, değer yasasını, sistemin tüm temel mekanizma ve hareketlerini yeniden düzenlememizi ve bütünleştirmemizi, sınıflandırmamızı ve açıklamamızı sağlayan bir yasa olarak görür. «Yalnız Adam Smith'in eseriyle ve onun Ricardo tarafından sistematikleştirilmesiyle Ekonomi Politik, ekonomik sistemin genel dengesi açısından varsayımlar yapmamızı, sistemin temel ögeleri arasındaki genel ilişkiler üzerinde determinist beyanlarda bulunmamızı sağlayan bütünleştirici ilkeyi bulmuştur. Ekonomi Politik'te bu bütünleştirici ilke veya nicel biçimde sınıflandırılmış genel beyanlar sistemi, bir değer teorisinden oluşmaktadır.»[2] Bu yorum her şeyden önce, değer yasasının toplumsal tarafsızlığını vurgulamaktadır. Bizzat Dobb'un verdiği örneğe göre fizikteki evrensel yerçekimi yasası gibi değer yasası da sistemin temel niceliksel etmenlerini bütünleştirmemizi ve aralarında belirli ölçülebilir ilişkiler kurmamızı sağlamaktadır. Ancak burada açığa çıkamayan şey, yasanın aralarında ilişkiler kurduğu nicel etmenlerin özel «fetişist» ya da «yabancılaşmış» doğasıdır. Marx'a göre meta ve sermaye her zaman varolmamıştı, dahası, varoluşları da geçiciydi. Sistemin iç ilişkilerinin yanısıra, **sistemin kendisini** analiz eder ve eleştirir Marx. İş-gücünün ürününün neden «meta» biçimini aldığını, neden insan emeğinin «şey»lerin «değeri» ile ölçüldüğünü, sermayenin neden (yani hangi koşullarda) varolduğunu ve kendini yeniden ürettiğini araştırır. Buna karşılık Dobb, metayı iş-gücünün ürünlerinin «doğal» ve zorunlu bir biçimi ve **pazar** olgusunu da her zaman varolmak zorunda olan bir kurum gibi gören ve değer yasasını

* Marksist toplum bilimi elbette bir determinizm tezi getirir. Ancak bu determinizm, doğa bilimleri analojisine uygun olarak, insanların bilinci dışındaki alanlarda kurulursa eksik olur. Varlığın bilinci belirlemesi, tek-yönlü işleyen bir diyalektiğe indirgenmemelidir. Temelde bunu kabullenmek, Colletti'nin «doğalcı nesnelcilik» dediği tavrı getirir. İnsanların «partizanlığı» ise, bunun dışında bir olay gibi görülür. Böylece Lenin'de tek bir süreç olan olay, daha sonra birbirlerinden koparılmıştır. Partizanlık, başka insanlardan daha bilinçli olanların, doğal nesnelciliği desteklemesi olarak anlaşılmıştır.

bir sürekli nicelikler veya etmenler yasası olarak açıklayan (genellikle de, değer yasasını, değerin ölçülmesi sorunu ile karıştırarak) Smith ve Ricardo ile aynı paralele düşmektedir.*

Şu anda, bu nokta üzerinde daha fazla durmanın anlamı yok. Sadece şunu belirtmek yeterlidir: Marx için de değer yasası nesnel, bilincimizden bağımsız olarak, hatta «insanların arkasında» işleyen bir yasadır; şu farkla ki, ona göre çok özgül bir nesnelliktir bu. Denilebilirse, sahte bir nesnelliktir ve yıkılmalıdır. Pazar yasaları —Marx'a göre— insanlar için bir «doğal zorunluluktur». Pazar hareketleri de, depremler gibi önceden saptanamazlar, ancak bunun nedeni pazarın «doğal» bir olgu olması değildir. Burada eşya ve eşyalar arasındaki ilişkinin nesnel biçimini alan, gerçekte insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerden başkası değildir. «Bu düzenlemeler» diye yazar Marx, «üzerlerinde üretim sürecinin, insan tarafından denetlenmesi yerine ona (insana) egemen olduğu bir toplum evresinin damgasını taşırlar». Bundan bir süre önceki bir yazısında da şuna işaret etmektedir, «Toplumun hayat süreci ki maddî üretim sürecine dayalıdır, özgürce birleşmiş insanların yaptığı üretime dönüştürülünceye dek yüzündeki tül peçeyi atamaz». Açıktır ki bu ancak devrimle gerçekleşebilir.

Ricardocu yorumda, değer yasası doğallaştırılmak ve toplumsal olarak doğal bir yasa gibi görünmek durumundadır. Doğal yasaların sınıfsal nitelikleri yoktur. Aynı şekilde meta üretiminin ve bir pazarın varlığının da sınıfsal nitelikleri yoktur. Buradan da şu ünlü, ardı arkası kesilmeyen söylevlere varırız. «Pazar» ve «kâr», tam anlamıyla bir **geçiş** toplumu olan, sosyalist toplumun ilk aşamasında burjuva kurumlarının kaçınılmaz kalıntıları olarak görüleceğine, «ekonomik faaliyetin rasyonel ölçüt veya ölçüleri» olarak, her zaman varolması gereken olumlu bir şeymiş gibi ele alınırlar. Bu anlamda «sosyalist» bir pazar ve «sosyalist» bir kâr vardır. Devrim, kârı, başka bir deyişle sömürüyü yoketmek için değil, sadece yürüyüş yapmak zevki, meydanlarda konuşmak heyecanı için yapılmıştır.

İlki ile bağlantılı bir başka temel çarpıtma da, Marx'ın eserinin nitelik ve anlamının yanlış yorumlanmasıdır. Marx için ekonomi politik meta üretiminin yaygınlaşması ve genelleşmesi ile ortaya çıkar. Kapitalizmle doğar ve onunla ölür (geçiş toplumundaki kalıntıların giderek yok olması ile); bu da, neden Marx'ın başlıca eserlerinin, ekonomi politiğin **eleştirisi,** başlığını, ya da alt başlığını taşıdığını açıklar. Ancak bugün birçok Marksist için bunun tersi doğrudur: ekonomi politik her zaman varolmak zorundadır[3], tıpkı her zaman yasaların, devletin ve kitlelere ne düşünmeleri ve neye inanmaları gerektiğini dikte edenlerin varolması gerektiği gibi.

Soruna bir başka açıdan bakmak üzere buraya kadar geliştirdiğimiz teze bir ara verelim. Marx'ın gerçekten önem-

* Colletti burada, Marx'ın kapitalizmi tarihî koşullarda ortaya çıkmış bir olay gibi gördüğünü, bütün bu yapının tarihî olduğunu anlatıyor. Ama determinist görüş bu yapının yasalarını mutlaklaştırdığı ölçüde, Marx'ın eleştirdiği burjuva iktisatçılarının görüşleriyle özdeşleşiyor. Kapitalizmin tarihî bir biçim oluşu, kendi yapısı içinde belli bir nesnelliği olmadığı, içinde yaşayan insanların bu yapının yasalarını saydam bir şekilde gözlediği anlamına gelmez. Kapitalizmin yasaları, sistemin içinde doğmuş insanlara doğal gibi görünür, oysa doğal değil, tarihî olarak belirlenmiş **yasalardır bunlar.**

li eserlerinden ilki olan **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**'ni açın.* Dikkate değer bir yapısı vardır. Hegel'in devlet **felsefesinin** eleştirisiyle başlayıp, devletin eleştirisine dönüşmesinin yanısıra iki durumda da —yani hem Hegel'in devleti görüş tarzı sorununda, hem de devlet sorunun kendisinde— eleştiri tek bir modele oturtularak geliştirilmiştir. Başaşağı olan ve «kafasının üstünde duran» sadece devlet gerçekliğinin Hegelce sunuluş biçimi değil, aynı zamanda devlet tarafından yaratılan gerçeğin kendisidir de, der Marx. «Bu eleştiriden yoksun ruh, bu mistisizm, Hegel'in felsefesinin esrarı olduğu kadar modern anayasanın (burjuva devletin kuruluşu) da muammasıdır.»*

Bu yaklaşım soyut olduğu kesindir, ama bu soyutluk Hegel'in geliştirdiği siyasal devletin soyutluğudur. Bu görüş aynı zamanda atomisttir (birbiri ile iç bağlantıları olmayan parçalara ayırma veya ayrılma eğilimi), ancak bu toplumun kendi atomizmidir. Zaten nesnesi soyut olan bir bakışın kendisi somut olamaz. Genellikle bir yazar bir başkasını, gerçeklerin onun anlattığı gibi olmadığını ortaya koyarak eleştirir, gerçeklik adına ve gerçekliğe dayanarak eleştirir. Ancak burada izlenen yol farklı imiş gibi gözüküyor; eski felsefeye verilen idam kararı, aynı zamanda onun nesnesine (devlete) de verilmektedir. Marx sadece Hegelci felsefenin değil, devletin de «yokolmasını» ister. Bu yine, gerçekliğin sadece felsefî sunuluşunun değil, gerçekliğin kendisinin de, yani modern temsilî devlet, ya da parlamenter hükümet biçimini alan belli bir toplumsal rejim türünün de, sahte ve metafizik oluşundan ve «başaşağı durmasındandır».

Kapital'de de, benzer bir durum vardır. Burada da Marx iktisatçıların «mistik mantıkları»nı, «üçlü formüllerini» (toprak, sermaye, emek) eleştirmekle sınırlandırmaz kendini. İktisatçıların fetişizmini, gerçekliğin kendisinin, yani kapitalist üretim tarzının fetişizmi ile açıklar.* Bunu birçok yazısında görme imkânı vardır. **Kapital** şu tür sözlerle doludur: «metaların mistik karakteri», veya «metaların bütün esrarı, meta biçimini aldıkları sürece emeğin ürünlerini örten büyü». Bu «mistik tül peçe», «toplumun maddî üretim sürecine dayalı hayat sürecinin» burjuva yorumcularının bir icadı değil, bu sürecin kendisine bağlıdır, gerçekte; bu yüzden de sözkonusu süreç ekonomi politikte gerçekte **olduğu** gibi **görünür.**

Aslında, gerçekliğin kendisi başaşağıdır. Şu halde sorun, sadece iktisatçıların ve filozofların gerçekliği **gösterme** biçimlerini eleştirmek değildir. **Gerçekliğin kendisini** devirmek, kaldırmak ve «yeniden ayakları üzerine oturtmak» gereklidir. «Şimdiye kadar filozoflar dünyayı yorumlamakla yetindiler, oysa asıl olan onu dönüştürmektir.» Buraya kadar bir bilim olarak Marksizme baktım; şimdi devrim olarak Marksizmi ele alalım.

Okura fazla heyecanlanmamasını, ama gözlerini açık tutmasını salık vereceğim. Buraya kadar anahtarlarını çiz-

* Colletti de, Althusser gibi, Marx'ın bir Marksizm-öncesi ve bilimsel olmayan dönemi, bir de Marksist ve bilimsel olan çağı bulunduğunu ileri sürer. Ama Colletti bu bilimsel dönemi erken bir tarihten, burada sözü edilen Hegel eleştirisinden başlatır.

* Colletti'ye göre, Hegel aslında gerçekliği başaşağı görmüş değildir; kapitalist toplumda gerçeklik kendisi başaşağı dönmüştür. Hegel'in ele aldığı gerçeklik, bu anlamda soyut bir gerçekliktir. Dolayısıyla, bu soyutlaşmış gerçekliği veri kabul eden bir görüş, gerçekliğe somut bir biçimde yaklaşamaz.

* Böylece, Hegel kendisi başaşağı duran gerçekliği nasıl olduğu gibi görmüşse, burjuva iktisatçılarının başaşağı formülleri de aslında kapitalizmin başaşağı gerçekliğini olduğu gibi yansıtmakta. Colletti bu Marx yorumlarını, «gerçekliği dönüştürme» ilkesine bağlıyor.

diğim tezin kuşkulu, hattâ tehlikeli bir yanı vardır. Bir yazar ötekini, gerçeğe dayanarak ve gerçeğin onun açıkladığı, sunduğu biçimde olmadığını göstererek eleştirebilir. Tek doğru yöntem budur. Marx ise, bunu Hegel ve iktisatçılara karşı yapamaz **görünmektedir,** çünkü başvurulan ölçütün kendisi —gerçeklik— zaten sahte, kalp bir ölçüdür. Hepsi bu kadar olsaydı, Marx sadece bir peygamber (ki bu hiç de önemli değildir), biz de revizyonistler olacaktık.* Kapitalizmin gerçekliğinin başaşağı olduğunu hangi temele dayanarak söylüyoruz? Bernstein'e göre, **ahlakî ideal** temeline. «Adalet» düşüncesi, Kant'ın ahlâk felsefesi, bana dünyanın düzeltilmesini ve yeniden düzenlenmesini anlatır. Değer ve artık-değer boş laflardır. Sosyalizm iyi niyetlerin ürünüdür. İnsanların zihnini değiştirin, siz! Bilimsel sosyalizmi bırakıp, ütopyacı sosyalizmi benimseyin. Gerçeklik önemli değildir. «Olgular» da öyle. İdealin gerçekleşmesine yer açmak için gerçeklik yadsınır. Mantık devrimdir. Günümüzün Bernstein'ı —Marcuse'nin ve onu ciddiye alanların küçük burjuva anarşizminde— sol bacağı üstünde durmaktadır.*

Burada bir an durup, tartışmaya düzen vermek zorundayım. Gerçeklik şüphesiz başaşağıdır —yoksa devrim gerekli olmazdı. Öte yandan Marksizm bir bilim de olmak zorundadır, yoksa **bilimsel** sosyalizm değil, ilahî özlemler, dinî umutlar olurdu. Kısaca Marx bir bilim adamıysa, kendisinin ve başkalarının düşüncelerini olgularla karşılaştırmalı, hipotezleri gerçek karşısında deneylerle ölçmelidir. Daha basit bir ifadeyle bu, şu anlama gelir; Marx Hegel'i, iktisatçıları ve kapitalizmin gerçekliğini eleştirdiği zaman, bunu yine de, gerçeklik adına, **gerçeklik** temeline dayanarak yapmak durumundadır. Kısacası, eleştirisinin ölçütü herhangi birinin **ideali** değil, gerçekten kaynaklanan bir ölçüt olmalıdır. Özetlemem gerekirse, şöyle diyeceğim; kapitalizmde iki gerçek vardır; Marx'ın anlattığı gerçek ve onun eleştirdiği yazarların sözünü ettikleri gerçek. Şimdi bunu, sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkiyi inceleyerek, mümkün olduğu kadar basit ve kısa olarak göstermek istiyorum.

Bu ilişkinin kapitalistler tarafından nasıl görüldüğünü ele alarak başlayacağım. Kapitalist parasını iğ, pamuk ve emek satın almaya yatırır. Bunları pazarda, yani meta halinde bulur. İnsanın bir kamçı, bir at ve bir araba alacağı gibi satın alır. Bu işlemden sonra (gerçek değerlerine satın aldığını varsayalım) kapitalist işçiyi pamuk ve ipliği çevirmesi için iğlerin başına oturtur. Bu noktada Marx, «emek süreci, kapitalistin satın aldığı şeyler arasında, onun mülkü haline gelmiş şeyler arasında olan bir süreçtir» diyor. «Bu yüzden bu sürecin ürünü ona aittir, tıpkı onun mahzenlerinde tamamlanan bir mayalaşma sürecinin ürünü olan şarap gibi.»

Kapitalistin gözü, senteze ve bütüne bakmaya alışmış olduğundan, satın aldığı şeyler arasında bir ayırım yapmaya gerek duymaz. Onun bakış açısından ücretli emek, ham-

* Buraya kadar Marksizmi sadece bir bilim olarak anlatan Colletti, buna tepki olarak bilimden vazgeçmenin getireceği tehlikeleri işaret ediyor. Marksizm bilimden kopuk bir dönüştürme eylemi olsaydı, dünyayı, en iyi niyetli ideallerimize göre yeniden kurmaya çalışmamız gerekirdi. Ama bu da aslında utopyacılıktır ve Marksizmden uzaktır.

* Marcuse'nin «sol» görünümlü ahlâkî utopyacılığı, epistemolojik temeli bakımından, Bernstein'ın sağ görünümlü ahlâkî utopyapıcılığından farklı değildir.

madde ve makine gibi, sermayenin bir **bölümüdür;** üretim araçlarının satın alınmasına yatırılan bölümden farklı olarak, «değişken» sermaye, «ücret fonu»dur. Kendi değerini, yani ücreti yeniden üretişinin yanında ücretli emekçinin bir de artık-değer üretişi olayı kapitalist için hiç bir teorik sorun yaratmayan mutlu bir durumdur. Emeğin bu verimliliği ona, bir bölümünü iş-gücünün oluşturduğu doğrudan doğruya **kendi sermayesinin üretkenliği** gibi görünür. Biliyoruz ki, bütün Marksizm dışı iktisatçıların tezidir. Marx buna ekonomi politiğin fetişizmi adını veriyor. Değer yalnız emek tarafından değil, sermaye tarafından da üretilir. Ücretler birincisinin, kâr da ikincisinin üretkenliğine yapılan ödemedir. Toprak ekini üretir; sermaye ya da makina kârı üretir; emek de ücretleri. Böylece kurulsun uyumluluk ve üretim faktörleri işbirliği yapsın.

Bütün bunlar «patronların» görüşüdür, diyeceksiniz. Ancak anlamamız gereken önemli nokta öznel bir bakış açısının ötesinde, daha fazla bir şeyin söz konusu olduğudur. Bu bakış açısı, bir anlamda, olayların gerçekteki gelişimine uygun düşmektedir.* İşçi sınıfı kendi yaşama araçlarını yeniden üretirken, aynı zamanda artık-değer de üretmekte, emeği ile toplumun tüm temel sınıflarının gelirini sağlamaktadır. Ve —bastırıldığı sürece— işçi sınıfı kapitalizmin mekanizmasında sadece bir çarktır. Sermaye emek tarafından üretilir, emek neden, sermaye sonuçtur, biri kaynak, öteki meyvasıdır. Ancak salt işletmenin muhasebe defterlerinde değil, gerçek mekanizmada da işçi sınıfı yalnızca «değişken sermaye» ve «ücret fonu» olarak görülür. «Bütün», «parça» haline gelmiş, parça da bütün olmuştur. Daha önce sözünü ettiğimiz «başaşağı» gerçeklik, Marx'ın yalnız ölçüt ve ölçü olarak reddetmekle kalmadığı, ama yıkmak ve tersine çevirmek istediği gerçeklik işte budur.

Amerikan işçi sınıfını düşünün, sermayenin bir dişlisi, kapitalizm mekanizmasının bir parçasıdır sadece. Daha kesin konuşmak gerekirse, bir «sınıf» bile değildir, (sınıf bilinci yoktur): sadece otomobil işçileri, kimya işçileri, tekstil işçileri gibi «kategorilerin» toplamıdır. Bir tepki gösterip greve gittiği zaman tüm toplumsal mekanizmayla olan ilişkisi, rahatsız bir organın insan vücudu ile ilişkisine benzer; onu daha iyi hissettirmek için bir hap yeterlidir. Bu sınıf (her işçi sınıfının bu aşamadan geçmiş olmasına ve bir anlamda, iktidarı alana kadar bu durumda kalmasına karşın) gerçekten, sermayenin bir **parçasıdır.** Ancak (başka birçok ülkedeki işçi sınıfının tâbi olduğu emperyalist sömürüden ayırdetmek için) parçası olduğu şeyin (sermaye de) işçi sınıfı tarafından üretilen değerin bir parçası olduğu doğrudur.*

Marx'ın benimsediği görüş açısı da, aslında tam tamına bu öteki gerçekliğin bir ifadesidir. Sermaye, ki ücretli emek bunun değişken bölümüdür, gerçekte parçasının parçasıdır, (böylece parçası bütünlük durumuna gelmektedir);

* Yani, olayı sırf işine öyle geldiği için bu tarzda görmüyor «patronlar». **Ampirik** gözle bakıldığında, olayın kendisi zaten ancak böyle görülebiliyor. Bu nedenle, bu ampirik bakıştan ayrı, tarihî bir bilim çerçevesinde bakıldığı zaman artık-değer ve kapitalizmin tarihî niteliği anlaşılabilir. Marksizm bu nedenle özünde bilimseldir. Çünkü artık-değerin bilimsel buluşu olmasa, işçiler de kendi durumlarını patronlarından farklı görmezler, dolayısıyla, bütün mücadeleleri, sermayenin payına düşene karşılık emeğin payına düşeni artırmakla, yani sendikalist mücadeleyle sınırlanırdı. Ancak Marksist bilimle işçilerin mücadelesi sendikal düzeyi aşabilir.

* Oldukça anlamlı sözler. İşçi sınıfı konusunda, ekonomik/sendikalist düzeyde sınırlı bilinçle politik bilinç ayrımını koymak, Hegel gelenekli sosyalizmin «kendinde sınıf/kendi için sınıf» ayrımlarından daha anlamlı.

«canlı emeğin» ürünüdür. Bernstein'ın ahlâkçılığı veya Marcuse'nin «utopyalarını» yinelemeden, Marx **gerçekliğin** bir yanının çevresinde dönerek, iktisatçıların tezlerini yıkar ve kapitalizmin kendisinin yıkılışına işaret eder. Bu nedenle Marksizm bilimdir. Kapitalist üretim mekanizmasının işleyiş tarzının analitik bir yeniden kuruluşudur.

Öte yandan, bir bilim olduğu gibi, devrimci ideolojidir de Marksizm. Gerçekliğin işçi sınıfının bakış açısından analizidir. Bu da demektir ki işçi sınıfı **Kapital**'in bilimsel analizine sahip çıkmadan kendini bir **sınıf** olarak kuramaz. Bunu yapmazsa, binlerce «kategori» halinde parçalanır. İşçi sınıfı (düş görenler, uyanın) bir veri değildir, doğanın bir ürünü değildir; varılacak bir yerdir; **tarihî eylemin** ürünüdür, yani sadece maddî koşulların değil, bunun yanısıra **siyasal** bilincin de. Kısaca ekonomist kendiliğindenciliğin ötesine geçerek tüm sistemin uzlaşmaz karşıtı olduğu bilincini geliştirdiği zaman sadece işçileri değil, toplumun tümünü kurtaran bir devrimin yapıcısı olduğu bilincini geliştirdiği zaman sınıf haline gelir. Bu bilinç aracılığıyla sınıf kendini siyasal örgütlenme içinde oluşturur ve müttefiklerinin başında yerini alır; bu bilinç de **Kapital**'den başka bir yerden çıkartılamaz. Sanıyorum, Lenin de partinin kurulmasında «dışarıdan» bir şey gerektiğini bu anlamda söylemiştir. ■

[1] Örneğin, Stalin, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Sorunları.*
[2] M. Dobb, *Studies on the Development of Capitalism,* (Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine Çalışmalar).
[3] Bkz. *Manual of Political Economy,* (Ekonomi Politik El Kitabı), SSCB Bilimler Akademisi.

Maria Antonietta Macciocchi

Birikim'in ilk sayısında Maria Antonietta Macciocchi'den söz etmiştik. Macciocchi, İtalya'da faşizme karşı direniş sırasında Komünist Parti'nin bir militanı olmuş ve direnişe katılmıştı. Daha sonra, Parti yayın organı **Unita**'nın muhabiri olarak beş yıl Fransa'da kaldı. Bu sırada, Althusser'le tanıştı. Derginin birinci sayısında, Althusser'in ona yazdığı, 1968 Mayıs olaylarını inceleyen bir mektubunu sunarken, Macciocchi'den ve bu mektubun yer aldığı kitabından söz etmiştik.

Macciocchi, 1968 genel seçimlerinde Napoli'den milletvekili adayı olmak üzere çağrılmıştı. Seçim kampanyasında gördüklerini ayrıntılı mektuplarla Althusser'e yazmış, ondan aldığı cevaplarla birlikte bu metinleri bir kitap haline getirerek yayımlamıştı. Kitabın adı, **İtalyan Komünist Partisi İçinden Louis Althusser'e Mektuplar**'dır. Burada, Macciocchi, Napoli gibi yoksul bir bölgede gördükleriyle elektoralist bir parti yapısı arasındaki uyuşmazlığı vurgular. Kitap, özellikle İKP çevrelerinde tepkiyle karşılandı. Bu dönemde partiye karşı düşmanca olmayan bir eleştirellik taşıyan Macciocchi zamanla daha çok uzaklaştı ve partiden ayrıldı. Bunda, Çin'in, Batı'daki hoşnutsuz Marksistler üstündeki çekici etkisinin de payı vardı herhalde. Macciocchi ve kocası, gene parti yayın organlarında söz sahibi bir komünist olan Jacoviello, Çin'i gördüler ve çok olumlu izlenimlerle döndüler.

Macciocchi yakın zamanda iki kitap yayımladı. Bunlardan biri Çin üstüneydi. İkincisinde ise Gramsci'yi inceliyordu. Her iki kitap da Celâl Üster'in çevirisiyle, E Yayınları arasında çıktı ve Türkçe'ye kazandırılmış oldu.

Şubat sayımızda **Il Manifesto** grubunun teorisyenlerinden Magri'nin yazısını yayımlarken, Gramsci'nin historisizmini abartan bir yorumunun, Gramsci teorisi ile Çin pratiği arasında bazı köprüler kurabileceğini belirtmiştik. Bunun en açık örneklerinden biri, Macciocchi'nin yaklaşımı oluyor. Bu yaklaşım, bizce, Avrupa Komünist hareketinin bazı aksaklıklarının, oradaki aydınlarda yarattığı hayal kırıklığı ve aynı zamanda, Çin'deki değişik uygulamanın, bir süre için kendini bu aksaklıklara karşı bir «panzehir» gibi gösterebilmesine bağlanabilir. Aslında Macciocchi gibileri, Çin'in resmî ideolojisinden hayli uzaktalar. Örneğin, onların temel çıkış noktalarından biri, anti-Stalinizm; Çin ise, Sovyetler'in Stalin'den sonra «sosyal şu veya bu» olduğu tezinde diretiyor.

Bu sayımızdaki yazı, Macciocchi'nin **Gramsci İçin** adlı kitabının bir bölümüdür. Hayli uzun olan bu bölümü ancak iki sayıda tamamlayabileceğiz. Yazıyı yayımlamamıza izin veren E Yayınlarına teşekkür ederiz. ■

MARİA ANTONİETTA MACCİOCCHİ

Hegemonya, Tarihî Blok, Devlet

Çeviren Dr. ŞİRİN TEKELİ

Hegemonya kavramı, Gramsci'nin Marksizme[1] getirdiği temel yenilik olduğu gibi, devrimci sınıf mücadelesine yaptığı en önemli katkıdır da. Üstelik bu katkı yalnız bizde, yani Batıda, iktidarın ele geçirilme aşamasında geçerli olmakla kalmaz, hegemonyanın daha şimdiden sosyalist bir devlet biçiminde örgütlenmiş olduğu ülkeler için de anlamlıdır. Ayrıca ileride, hegemonya kavramı ile Gramsci'nin bize Çin kültür devriminin teorik politik bir yorumuna elverişli bir anahtar sağladığını da göreceğiz.* Çünkü orada proletarya, sosyalist bir toplum içerisinde hegemonyasını kurma ve altyapılarla üstyapılar arasındaki çelişkileri çözme mücadelesi vermektedir. Aynı şekilde SSCB gibi devlet sosyalizmi ile yönetilen ülkelerle ilgili olarak da Gramsci'ci teori, yine proletarya hegemonyasının ne olması gerektiği sorunundan giderek onayın (consensus)* orada hangi nedenlerle çözülme halinde bulunduğunu, ekonominin neden politikadan kopuk, zaman zaman da ondan üstün olduğunu; sivil toplumla politik toplumun neden karşı karşıya geldiklerini ve bunların sonucu olarak da, daha 1926'da Gramsci'nin korktuğu gibi, devletin zorlayıcı yapılarının neden orada varolan hegemonya aleyhine olarak, ideolojik yönetime egemen duruma geldiğini anlamamıza imkân vermektedir.[2]

* **Birikim**'in 24. sayısında (Şubat), belli bir açıdan bakıldığında, Gramsci teorisi ile Çin'de Mao'nun pratiği arasında birtakım bağlar kurulabileceğine dikkat çekmiştik. Macciocchi tam da bu sentezi yapma çabasında.
* Gramsci'nin «consensus» kavramı, **Birikim**'in 23. sayısında (Ocak), Lusin Bağla'nın yazısında geçmiş ve açıklanmıştı.

Gramsci'nin kullandığı anlamda hegemonya değişik sonuçlar doğuran bir kavramdır. Gerçekten bir sınıfın hükûmeti olan devletle yakından ilintili olan hegemonya kavramı farklı yaklaşımlarla, farklı açılardan ele alınabilir. Bu yüzden kavram, burjuva sınıflarının iktidarı ele geçirmek üzere (İtalyan Risorgimento'su* sırasında veya faşistlerin, güneyli toprak sahipleriyle kuzeyli sanayicilerin oluşturdukları gerici bir «tarihî blok» yaratarak devlete karşı giriştikleri saldırı sırasında olduğu gibi) önderliklerini ortaya koydukları (hegemonik önderlik) tarihî geçmiş için olduğu gibi, tabi sınıfın, burjuvazinin hegemonyasını kurarak daha iktidarı ele geçirmeden kendi ideolojik hegemonyasını kurmaya çalıştığı dönem için de geçerlidir. Bu son anlamında kavram, ileri kapitalist toplumlara uyarlanmış bir devrim girişiminin nesnel ve güncel koşullarına uygulanabilir (Gramsci'nin **Defterler**'in Americanismo e Fordis-

* Risorgimento: XIX. yüzyılda İtalya'da burjuva devrimi öncesinde doğan siyasal-kültürel hareket .

mo —Amerikancılık ve Fordculuk— başlığını taşıyan uzun bir notunda getirdiği özgün katkıyla Batıda «sivil toplumun» siperlerinin ve kalelerinin neler olduğunu ortaya çıkardığını ve yine kapitalizmin dünya çapında yeniden örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan ve en belirgin niteliği, devletin gerek yapı gerekse üstyapı üzerinde —kitleler arasında, sanayileşmiş ülkeler emekçilerinin randımanlarını azami bir düzeye çıkarmak amacıyla yayılan, yoğun, sarsılması çok zor ve cinselliğe, aileye, kadına, alkolizme, yabancılaşmaya, işbölümüne v.b. ilişkin değerler, davranışlar, koşullamalar ağı yardımıyla— artan bir denetim kurması olan çağdaş dönemde işçi mücadelesinin nasıl bir ortam içerisinde geliştiğini görmemize ne kadar yardımcı olduğunu pek az kişi bilir). Nihayet hegemonya kavramının bir sonucu da proletarya devletinin gelişmesine ilişkindir. Burada hegemonya, «devletin ortadan kalkışı» ve yerine Gramsci'nin «düzenlenmiş toplum» (société reglée) dediği, temel nitelikleri belirginlik kazandıkça, devletin baskı işlevinin tasfiyesiyle sonuçlanacak olan toplumun kuruluş koşullarını hazırlayacaktır.

Gramsci hegemonya sorununun temel noktalarını, daha **Güney Sorunu**'nda (Question meridionale) büyük bir ustalıkla ortaya koymuş bulunuyordu: «Bir sınıf olarak yönetimi üstlenebilmek için proletarya kendisini, meslek dayanışmacılığından (korporatizm) artakalan her tür sendikal önyargı ya da direnmeden arıtmalıdır.» Ancak mesleki-sendikal dönemi aşmak ve sınıf bilinci edinmek de yeterli değildir. Daha da ileri giderek proletarya kendisini köylüleri ve aydınları yönetmeyi üstlenen bir sınıf; toplumsal tabakaların büyük bir çoğunluğunun destek ve onayını almaksızın burjuvaziyi yenmeyi ve sosyalizmi kurmayı başarması mümkün olmayan bir sınıf olarak düşünebilme yeteneğine erişmelidir.* Bu düzeye varılmadıkça, proletarya yönetici sınıf olamaz ve İtalyan halkının çoğunluğunu oluşturan (öteki) tabakalar, burjuvazinin egemenliğine tabi kalmakta devam edeceklerinden, devlete, proletaryanın (ileri doğru) atılımına karşı koyabilme ve hattâ onu kırma imkânını verirler. Fakat aslında, hegemonya kavramının oluşması **Güney Sorunu**'ndan daha eskilere gider. Kavram ilk kez genç Gramsci'nin 1917 Ekim devrimini, II. Enternasyonalin determinist ve ekonomist Marksizminden farklı bir biçimde, «**Kapital**'e Karşı Devrim» olarak yorumlayışında ortaya çıkmakla birlikte, asıl kullanılmaya başlanması fabrika konseyi nosyonuyla birlikte oluyor.* Bu sırada benimsediği görüş çerçevesinde Gramsci, iktidarın, kapitalizmin buhranı beklenerek (neredeyse kaderci bir biçimde) ele geçirilebileceğini hiç düşünmediği gibi, aksine daha buhran ortaya çıkmadan varolan egemenliğin kırılması gereğini savunmaktaydı. Egemenlik, iktidardaki blokun parçalanması (effritement = ufalamak, dağılmak) ve işçi sınıfının yönetim yeteneklerinin, devlet-altı düzeylerde

* Gramsci, işçi sınıfını belirli bunalımlar içinde hareket eden ve devrimci atılımının barutunu genellikle ücret düzeyinden alan bir sınıf olarak görmez. Bu ekonomist anlayışa karşı, politik iktidar mücadelesini sürekli yürütebilecek şekilde politik bir bilinçle donanmış olmalıdır işçi sınıfı.

* Bu dönemde İtalya'da ortaya çıkan fabrika konseyleri, Gramsci'ye, Rus Devriminin yarattığı, ama evrensel olması gereken, iktidar aracı **sovyet**'in İtalya'daki biçimi gibi görünmüştü ve Gramsci bu biçime, bir bunalım içinde görünüp kaybolmak gibi geçici bir nitelik vermekten yana değildi. Konsey, daha sürek-

(üretim merkezleri, proleterlerin mücadele verdiği ve çalıştığı fabrikalarda) uygulamaya konulması ile kırılacaktı. Nitekim işçi sınıfı devleti işletebilme (harekete geçirebilme) yeteneğini de bu tabana dayanarak kazanabilirdi.

Kendi-kendini yönetmenin —ya da bugün bazılarının çok kullandığı bir deyişle öz-yönetimin— yani, öbür toplumsal tabakalar üzerinde ya da yurttaşları, köylüleri ve işçileri biraraya getiren toplumun bütünü üzerinde kurulan politik, toplumsal ve kültürel yönetimin tüm ilkelerinin temeli bu konseylerde ortaya konulmuştu. Gramsci, fabrikaların ancak devleti işletme yeteneği kazanıldıktan sonra işletilebileceğini savunan ortodoks Marksizmin bu görüşünü mahkûm ediyor (ki Bordiga'nın* yürüttüğü polemik bu yönde idi); tam tersine, konseyi, «devlete-karşıt bir iktidarın» ilk biçimi olarak görüyordu. Böyle görmesi de doğaldı. Çünkü o, iktidarın ele geçirilişini, mekanik olarak bir yapı ve iktidar bunalımından doğan bir sonuç olarak değil, en önemli anını hegemonya için verilen mücadelenin oluşturduğu ve gerek altyapıyı, gerekse üstyapıyı etkileyen bir süreç olarak anlıyordu.[3]

Güney Sorunu'nda hegemonya ilkesi hem kayda değer bir açıklıkla tanımlanmış, hem de proletarya diktatörlüğü ilkesiyle, **yönetme** ve **egemenlik** ilişkileri çerçevesinde eklemlenmişti. Hegemonya nosyonu sınıfsal ittifakların doğuşunu belirlemekteydi ve sözkonusu incelemede de İtalya'da tarihî olarak oluşmuş bulunan özgül bir yapının analizi sonunda ortaya çıkan işçi ve köylü iltifakı üzerinde duruluyordu. Bu ise Gramsci'nin hegemonya kavramıyla, «tarihî blok» kavramı arasında bir ilişki kurmasına ve ikinci kavramı belirli bir hegemonyanın gerçekleşme biçimi olarak görmesine imkân vermekteydi. Demek ki hegemonya, karmaşık ve dahice bir düşünsel çabanın varış noktası olan ve ardında muazzam bir teorik-politik çalışma gizleyen bir **buzdağı**nın su yüzünde görünen kısımdan ibarettir. «Tarihî blok», altyapı-üstyapı ilintisi, devlet kavramı ve Gramsci'nin devlet-içinde giriştiği «sivil toplum» - «politik (siyasal) toplum» ayırımı, devrimci partinin «ortak iradeyi» yorumlayan bir «modern prens» olarak tanımlanışı, aydınların aracı (arada kalan) konumları nedeniyle oynadıkları onayı sağlama rolü, hep bu muazzam çalışmanın ögeleridir.*

İnsanın bu, birbirleri içine geçmiş ve bir «bulmaca»nın parçaları gibi birbirine eklenmiş kavramlar dehlizinde yolunu bulması hiç de kolay değil. Düzen ve kesin bir sistemleştirme şeklinde anlaşılan «akılcılık» burada yerini güçlü ve özgür bir teorik-politik çoşkuya bırakıyor. Sıçramalarla, çelişkilerle ilerleyen düşünce, yeni sezgilere, hattâ bazan belli belirsiz uyanan sezgilere ortam hazırlıyor.

«HEGEMONYA» VE «TARİHÎ BLOK»

Bu iki kavramı birbirinden ayırmak imkânsızdır. Çünkü Gramsci'ye göre belirli bir hegemonya ancak «tarihî

li bir kurum olmalıydı. Bu kurum ve başkaları, henüz burjuva iktidar aygıtı parçalanmadan önce de varolabilir ve çalışabilirdi.

* Bordiga, partinin birinci sekreteriydi ve ekonomist bir anlayışa sahipti. Burada geçen «ortodoks» deyimini bu anlamda okuyabiliriz. Bordiga, faşizmi de burjuva yönetiminin olağan bir biçimi gibi görmüş, faşizme karşı değişik taktik uygulama gereğini kavrayamamıştı. Gramsci ise bu dönemde faşizme karşı her alanda ve her biçimde kitle direnişini öneriyordu. Gramsci, Bordiga'ya karşı sürekli parti içi muhalefet yürüttü. 1924'de, Rusya'dan dönüşünde, onun yerine sekreterliğe seçildi. Ama bu tarihte artık iş işten geçmişti.

* Bütün bu kavramlar dergimizde daha önce, Lusin Bağla'nın tanıtıcı yazısında açıklanmıştı.

(bir) blok» **içerisinde** oluşabilir. Her iki terimin bir arada ilk kez, **Güney Sorunu**'nda ortaya çıkışı da bu yüzden bir raslantı değildir.*

Hegemonyadan az önce söz ettik. «Tarihî blok»a gelince, Gramsci bu kavramı sadece **Güney Sorunu**'nda ele almakla kalmaz. **Lyon Tezleri** ve **Risorgimento**'da da (ki burada İtalya tarihi ile ilgili analiz kuzeyli sanayicilerle, güneyli toprak sahiplerinden oluşan blok içerisinde meydana gelen burjuva devriminin sınıfsal bileşimini belirlemek amacıyla yapılır) somut bir biçimde uygulamaya koyar. Yani yapmak istediği burjuvazinin kurduğu iktidar blokunun yapısını daha iyi belirlemektir. Mezzogiorno bağlamında «tarihîsel blok» kavramını Gramsci şöyle özetliyor: «Mezzogiorno'yu büyük bir toplumsal çözülme olarak tanımlayabiliriz. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler arasında bir birlik bulunduğu kesinlikle söylenemez. ..... Güney toplumu üç toplumsal tabakadan meydana gelen bir tarımsal bloktur: Bunlar, çözülmüş bir durumda bulunan ve atıl köylü kitlesi; küçük ve orta burjuvaziden aydınlar ve büyük toprak sahipleriyle büyük (önde gelen) aydınlardır. Güneyli köylüler içten içe isyan halinde olmakla birlikte bir kitle olarak duydukları özlem ve ihtiyaçları derli toplu bir biçimde dile getirmekten acizdirler. Orta tabakadan aydınlarsa ideolojik ve politik eylemlerinin itici gücünü bu köylü tabandan almaktadırlar. Ve nihayet bunların hepsini tek bir merkez çevresinde toplayan ve onlara egemen olanlar da, politik alanda büyük toprak sahipleri, ideoloji alanında da büyük (önde gelen) aydınlardır. Belirtmeye hiç gerek yok ki, merkezileşmenin en etkin ve kesin olduğu alan, ideoloji alanıdır.»

Bu birkaç satır, Gramsci'nin **Defterler**'inde şu şekilde tanımlayacağı «tarihî blokun» niteliğini belirlemeye yetiyor: «Altyapı ve üstyapı bir 'tarihî blok' meydana getirirler. Başka bir deyişle, üstyapının karmaşık, çelişkili ve ayrı ayrı tellerden çalan bütünü, toplumsal üretim ilişkileri bütününün bir yansımasıdır.» (M.S. s. 39). «Tarihî blok» içerisindeki bu altyapı ile üstyapı, Gramsci'nin «maddî ve ideolojik güçler» dediği karmaşık bütünle de sıkı sıkıya bağlıdır: «Maddî güçler içerik, ideolojiler de biçimdir; burada biçimle içerik ayırımını salt didaktik bir amaçla yapmaktayız. Yoksa maddî güçleri tarihî bakımdan biçimlenmemiş olarak düşünmeye imkân bulunmadığı gibi maddî güçler olmadan ideolojiler de kişisel birer fantazi olmanın ötesine gidemezler» (M.S. s. 49). Blok nosyonu ancak onu belirleyen hegemonya kavramından hareketle anlaşılabilir ve herhalükârda «tarihî blok» çeşitli toplumsal sınıfların bir ittifakı ya da şekillenmemiş bir karışımı olarak anlaşılmamalıdır. Anlaşılmamalıdır: Çünkü «tarihî blokun» iç bütünlüğünü (birliğini) sağlayan hegemonya aslında yeni ve bütüncül bir dünya görüşüne tekabül eder (üstyapı) ve karşımıza yükselmekte olan yeni yönetici sı-

* Çünkü Gramsci bu yazısında Kuzeyli işçilerle Güneyli köylüler arasındaki ittifakın zorunluluğunu vurgular. Bu ittifak, Kuzeyli sanayici ve Güneydi toprak sahiplerinden oluşan iktidar blokunun karşısında kurulacaktır.

nıfın, ulusal gerçekliğin tüm sorunlarına sahip çıkma ve onlara somut çözümler önerebilme (altyapı) yeteneği olarak çıkar. Her ne kadar Mitterand, **Le Monde** gazetesinde yayımlanan bir yazısında[4] FKP ile kurdukları, seçim ittifakları ve ortak programdan söz ederken Gramsci'ye atıfta bulunuyor idiyse de bize göre, Gramsci'nin bu teorik tanımlamaları henüz açıklanmaya muhtaç durumdadırlar.

«Tarihî blok»u meydana getiren altyapı-üstyapı ilişkisinin diyalektiği, Gramsci'nin tabi sınıfların eylem ve bilinçleri arasındaki ilişkiye getirdiği analizle de tam anlamıyla eklemlenmiştir. Bu analize göre, kitlelerin **eylemleri** ile egemen iktidara karşı çıkabildikleri yerlerde bile, **bilinçleri**, yani kendilerine özgü olan düşünme tarzları, hâlâ karşıt siyasal güçlerin ideolojik hegemonyası altında bulunabilir.* Çünkü kitleler yalnız kendi temel çıkarlarına değil, hattâ öz praksislerine bile ters düşen bir anlayışla **eğitilmiş** bulunmaktadırlar. Egemen sınıf üretici güçlerle üretim ilişkileri ve altyapı ile üstyapı arasındaki çelişkiyi geriletmek amacıyla verdiği mücadelede, homojenlikten yoksun ve hattâ iktidarı ellerinde bulunduranlarla uzlaşmaz bir çelişki (antagonist çelişki) içerisinde bulunan toplumsal güçler arasında bir birlik kurmak üzere siyasal hegemonyasını kullanır ve bunun için bir taraftan devletin ve yargı aygıtının eylemlerini, bir taraftan da ideolojik düzeydeki, eğitim, okul, dinî inançlar ve kültürün etkisini harekete geçirir. «Her devletin ahlâkî (etik) bir içeriği vardır; çünkü devletin temel işlevlerinden birisi, geniş halk kitlelerini belirli bir kültür ve ahlâk düzeyine eriştirmektir. Oysa bu, üretici güçleri ve dolayısıyla egemen sınıfların çıkarlarını pekiştirme gereğine uygun düşen bir kültür ve ahlâk düzeyi ya da tipi olacaktır. O halde egemen sınıf, başka toplumsal güçlerle kurduğu maddî uzlaşmalardan tamamen bağımsız olarak, iktidarını yalnızca baskı araçlarıyla kullanmakla yetinmez; onu, egemenliğinin tabi sınıflarca benimsenmesini (tanınmasını) kolaylaştıracak olan bir dünya görüşü, yani felsefe, bir ahlâk, bir sağduyu ve töreler yaratarak da kullanır. Bunun tarihî-siyasal dildeki anlamı, bir sınıfın, tarihin belirli bir anında iktidarını kullanış biçiminin sadece o anda egemen olan ekonomik ilişkilerin bir ifadesinden ibaret olmayıp, birtakım değerlerin dolaşımına da imkân vermesidir. «Devletin eğitici ve yetiştirici görevi, her zaman yeni ve hep daha yüce birtakım 'civilta' (uygarlık) tipleri yaratmak ve yaratılan bu 'civiltalar' yardımıyla en geniş bir halk kitlesinin ahlâkını, ekonomik üretim aygıtında varolan sürekli büyüme gereği ile uyumlu bir hale getirmek amacına yöneliktir.» (M.S. 83, 86, 128).

* İdeolojinin işlevi üstüne, herkesten çok Gramsci'ye borçlu olduğumuz ayrıntılı analiz. Kapitalist topluma başkaldırma, kapitalist toplumun ideolojisinin mutlaka aşıldığını göstermez. Bu toplumda eğitim bize sürekli olarak kapitalizmin ideolojisini aşıladığı için, ideolojinin egemenliğinden kurtulmak özellikle güçtür. Gramsci'ye göre bu ancak, devrimci partinin kendi organik yapısı içinde organik bir yeni ideoloji üretmesiyle sağlanabilir. Bunun yapılması da zorunludur, çünkü bu yeni ideoloji oluşmadıkça, kapitalizmin etkisinden kurtulunmaz, gerçekleşen politik-toplumsal devrimler de yarım kalır.

SİYASAL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM

Bu ideolojik ve yönetsel rolün daha iyi kavranabilmesi için Gramsci, sınıflı devlette, «sivil toplumla» «siyasal top-

lum» arasında son derece ince ve ince olduğu kadar da karmaşık bir ayırım yapma yoluna gider. Buna göre devlet, «siyasal toplum»dur; güç ve baskı anını temsil eder; «sivil toplum»sa karmaşık bir eğitsel ve ideolojik işlevler ağıdır ve bu yoldan, topluma yalnız komuta edilmiş olmakla kalınmayarak, ona yön verilir. Gramsci şöyle der; «Üstyapıda bir iki büyük 'düzey' ayırmak mümkündür. Bunlardan birisine 'sivil toplum', yani genellikle 'özel ve içsel' diye anılan organizmalar bütünü, öbürüne de 'siyasal toplum, ya da devlet' denilebilir. Birinci düzey yönetici grubun, toplumsal yapının tümü üzerinde uyguladığı 'hegemonya' işlevine, ikincisi de 'doğrudan egemenlik' ya da komuta işlevine tekabül eder, yani devlette ve 'hukukî' iktidarda ifadesini bulur.» (I. p. 9).

Gramsci devlet kavramının bu dar anlamda tanımının (siyasal toplum sivil toplum ayırımı) yanısıra bir de geniş anlamda devlet tanımı önerir ve bu tanımda «siyasal toplum» ve «sivil toplum» kavramlarını yeniden bir araya getirir. Gramsci şöyle der: «Organik ve geniş anlamında devletin yapıcı ögeleri, dar anlamda devletle, sivil toplumdur.» (M.S. 122).

Kaldı ki siyasal toplumla sivil toplumun arasında yapılan ayırım da aslında «yöntemsel» niteliktedir; «organik» değildir. Çünkü «somut gerçeklikte, sivil toplumla devlet içiçe geçmişlerdir» (M.S. 29-30).

Yine de Gramsci'nin devlet içerisinde bir üstyapısal düzey, yani hegemonya düzeyi ayırması onun dahiyane sezgisinin ürünüdür. Devletin zor kullanma ve onay bulma anları diyalektik olarak birleşen anlardır ama devlet ancak, hegemonik ve ideolojik aygıtı da içeren (ki Althusser bunları doğrudan «devletin ideolojik aygıtları» diye nitelemektedir) bu düzey aracılığıyladır ki «sivil toplum» üzerindeki ideolojik önderliğini sürdürebilir ve onu yönlendirebilir.[5] Yani devlet hegemonyasının asıl kullanılma alanı sivil toplumdur.* Gramsci'nin **Defterler**'inde «siyasal toplumla», «sivil toplum» arasında gerçekleştirdiği bu ayırım; üstyapının iki düzeyini birbirinden ayırmaya yönelik ve salt yöntemsel bir ayırım olarak görülmemelidir. Ayırım her şeyden önce teoriktir. Teori Leninist devlet teorisi içinde ortaya atılan ve bir sınıfın iktidarını dile getirme aracı olan kurumların, örgütlerin bilinç kalıplarının, ideolojinin karmaşıklığını; ekonomik tabana göre sahip olduğu görece bağımsızlığı ve onunla eklemleniş biçimini gösteren yepyeni ve özgün bir kavram çevresinde örülür. Kavram aynı zamanda bir sınıfın iktidarının hem tabanını oluşturan, hem de kendisini ifade edişinin yolu olan baskı ve onay, diktatorya ve hegemonya arasındaki diyalektik ilişkinin de açıklanmasına yardım eder. Sözkonusu ideolojik sistem yurttaşı her yanından kıskıvrak sarar, daha çocukluğundan başlayarak onu ilkin okul dünyasıyla, daha sonraları da kilise, ordu, adalet, kültür, eğlence ve hattâ sendikayla bü-

* Devletin «kaba kuvveti»nin toplumca «kaba kuvvet» olarak görülmemesini sağlayan şey, kitlelerin eğitim ve ideolojiyle, bu güç kullanımını benimser duruma getirilmiş olmalarıdır. Devlet kendini böylece «doğallaştırır».

tünleştirir ve böylece ölene kadar, hiç soluk aldırmadan hapseder onu. Binlerce penceresi olan bir hapisane, bir hegemonyanın hüküm sürdüğünü simgeler ve bu hegemonya gücünü, kaba kuvvetten değil, demir parmaklıkları göze ne kadar az görünürse o kadar daha etkinleşen bu hapisaneden alır. İşte Gramsci'nin aydınlatmaya çalıştığı da devlet hayatının bu yönüdür. Ayrıca bu incelemesinin bizi «genellikle siyasal toplumla sivil toplum arasındaki bir dengeden çok (ya da bir toplumsal grubun, ulusal toplumun tümü üzerinde, sözde özel denilen kilise, sendika, okullar v.b. örgütler aracılığıyla uyguladığı hegemonyadan çok) doğrudan doğruya siyasal toplum (ya da diktatorya veya halk kitlelerini belirli bir dönemde varolan ekonomiye ve üretim tipine boyun eğdirmek için zor kullanan aygıtlar) olarak anlaşılan devlet kavramına yeni bazı tanımlamalar getirmeye» yönelttiğini savunur; «aydınlar da kendilerine düşen özgün rolü asıl bu sivil toplum içerisinde oynamaktadırlar» (L.C. s. 481).

Devlet her zaman, bir toplumsal grubun «kendine özgü organı» ve sınıf diktatoryasının aletidir (aracıdır). Ama bu egemenlik ortaya, yalnızca «meslekî ve ekonomik çıkarların» ileri sürülmesi ve savunulması amacıyla çıkmaz ve salt bu amaçla kullanılmaz. Gerçekten de devlet kavramı «sınıf diktatoryası» olarak anlaşıldığında bile sadece bir baskı ve komuta aygıtına indirgenemez. Çünkü devlet aynı zamanda, egemen grupla ona tabi ya da müttefiki olan grupların çıkarları arasında, siyasal ve ekonomik hedeflerin birliğini sağlamak üzere kurulan karmaşık uzlaşma ve arabuluculuk ilişkilerini de kapsar.

Devletin, geniş anlamda «siyasal toplum»dan ibaret olmadığını söylemiştik. Nitekim devlet, proletaryaya kendine onay sağlamak üzere hegemonik bir rol oynama imkânı vereceği için, aynı zamanda «sivil toplum»dur da. «Ekonomik yapı ile yasaları ve baskı gücüyle bir bütün oluşturan devlet **arasında** sivil toplum yer alır.» (M.S. s. 266). Egemen sınıfların düşünce ve hedeflerinin evrensel değerlermiş gibi kabul görebilmesi için devlet, toplu bir iradenin bir **düşünce** ve **ahlâk** birliğinin oluşmasına ve giderek toplumun tümünün yapılaşmasına ve sağlam bir temel üzerine oturmasına çalışır.

Gramsci buradan giderek, «Devletin, siyasal toplum + Sivil toplum; yani kaba kuvvet zırhına bürünmüş bir hegemonya olduğu söylenilebilir» sonucuna varmaktâ (M. s. 132).

Diktatorya ve hegemonya arasındaki bu kutuplaşma zaman içinde değişik dönemlerden geçebilen ve değişik şekillerde ifade edilebilen bir dengeye ulaşır. Bu denge burjuva devletinde de, yükseliş halinde olan burjuvazinin tüm çoşkunluğuyla hiç sınır tanımaz göründüğü bir dönemde (Fransız Devrimi), devletin **evrensel** ve **ahlâkî** olduğunun ilân edilmesine ve burjuvazinin ahlâkî-politik uğrağı olarak

görülmesine yol açmıştır. Hegemonya kavramı ile Gramsci, Lenin'e ve onun devlet teorisine oranla, güncel tarihî-siyasal gerçekliğin incelenmesi bakımından özgün sayılabilecek bir katkıda bulunmuştur. Bu katkı devrim öncesi dönemin iktidarı ele geçirme stratejisi açısından olduğu kadar, işçi sınıfının yeni bir devlet kurmaya giriştiği aşama açısından da önemlidir. Böyle bir girişim gerek devrim öncesi gerekse devrim sonrası her iki aşamada da proletaryanın, siyasal toplumun ve sivil toplumun hem altyapısal tabanını hem de üstyapısını değiştirmeyi amaçlayan bir eylem sürdürecek yeteneğe sahip olmasını gerektirir ki, bu eylem yalnızca iktidarı ele geçirmek ve korumak için verilen mücadelelerle sınırlı kalmamalı, ideolojik yönlendirme düzeyinde de yürütülmelidir.

Hegemonya kavramı veya başka bir deyişle salt kuvvete dayanarak egemen olmanın daha ilerisine geçen bir yönetme anı, Gramsci'nin şu kesin formüle sığdırmayı başardığı birçok teorik ve politik sonuç doğurur: «Toplumsal bir grup henüz siyasal iktidarı ele geçirmeden önce bile kendisini yönetici olarak kabul ettirebilir ve hattâ kabul ettirmelidir de (iktidarı ele geçirmesinin koşullarından birisi de budur); iktidarı ele geçirdikten sonra ise onu sıkıca elinde tutsa bile, egemen rolü ona yöneticilik işlevini hiçbir zaman kaybettirmemelidir». Alessandro Natta,* «Bu önermesiyle Gramsci hegemonik işlevi, devrimci sürecin hem bir anı, hem de bir koşulu haline getirmekte, onu yalnızca iktidarın kullanılışına özgü olmayıp, iktidarın ele geçirilişinin öncesiyle sonrasını eklemleyen bir olgu olarak görmekte; ayrıca hegemonik işlevin yerine getirmesi gerektiği bellibaşlı görevlerin neler olduğunu belirlemektedir. Bunlar bir ittifaklar sisteminin yaratılması, toplumun düşünce ve ahlâk yönünden bir reform geçirmesi, devrimci politika praksisinin ön plâna geçmesi ve devletin kuruluş sürecinde hem yeni, hem de birleştirici bir dünya görüşünün benimsenmesi olarak sıralanabilir»[6] der. («Le parti politique dans les **Cahiers de prison**» —**Hapisane Defterleri**'nde siyasal parti— **Critica Marxista**, Q.S. Sayı 3).*

* Natta, İKP'nin bugünkü yöneticilerinden biridir (Basın ve Propaganda Komisyonu başkanı).

Kendi başına burjuva ideolojik blokunun çözülme sürecinin gerekliliği ve olabilirliğine ilişkin teorinin yanısıra blok ne kadar güçlü olursa olsun, sosyalist yönetim ve yönlendirmenin kitlelerin ideolojik onayını kendisine doğru çekebilecek güçte bir iktidar olması gerektiği teorisini de içeren bu tanımdan başka, hegemonyanın özellikle bu ikinci temel yönünü ortaya koyan bir başka Gramsci formülüne daha değinebiliriz: «Bir toplumsal grubun üstünlüğü birisi 'egemenlik' öbürü de 'düşünsel ve ahlâkî yönetim' olmak üzere iki yoldan kendini gösterir. Toplumsal bir grup, karşıt grupları 'tasfiye' ettiği ve hattâ onlara askerî güç zoruyla boyun eğdirebildiği ölçüde egemendir. Oysa aynı grup, kendisine yakın veya müttefik olan grupla-

* İdeolojinin önemini her fırsatta vurgulayan Gramsci, bütün büyük devrim hareketlerinin, başarılı olabilmek için, önce ideolojik düzeyde zafer kazanmaları gereğini belirtir ve Fransız Devrimi öncesinde burjuvazinin ideolojik egemenliğini bunun bir örneği olarak gösterir.

ra karşı yöneticidir.»* (R. s. 70).[7] Bu formülün, Gramsci'ci hegemonya teorisini tüm anlamıyla yansıttığı kabul edilebilir. Gramsci bir sınıfın egemenliğini karşıt sınıflar üzerinde kullandığını söylüyor; işte bu an zora başvurma, kaba kuvvet kullanma, Lenin'in anladığı anlamda proletarya diktatoryası anıdır. Fakat Gramsci, sınıf iktidarı kavramını, Lenin'inkinden daha zengin olduğu adım adım ilerledikçe ortaya çıkan bir teorik yaklaşımla derinleştirmektedir. Şöyle: Gramsci, iktidarın kullanılması için kaba kuvvetin yeterli olmadığını, aksine, iktidar kullanımından ancak egemen sınıfın karşıt (antagonist) sınıflararası güç ilişkilerinin ötesinde, kendine yakın ve müttefik olan «toplumsal gruplardan» onay (consensus) sağlayabildiği ölçüde söz edilebileceğini gözlemler. Ancak, **egemenlik** ve **onay** terimlerini her zaman bir arada düşünmek gerekir. Çünkü aksi halde, yani Gramsci'nin bazı **sağcı** yorumcularının yaptığı gibi ikinci öge vurgulanacak olursa, onaydan hareketle, seçimcilik (elektoralizm)* ve burjuva-demokratik parlamentarizminden hiçbir farkı kalmayan bir çeşit demokratik teoriye varma sakıncası belirir. Nitekim bir sınıfın iktidarının eklemlenmesinden söz ettiğinde Gramsci, yönetme ve egemenlik arasında her zaman kesin bir ayrım yapar ve ayrıca unutmayalım ki, daha önce de verdiğimiz tanıma göre devlet «kaba kuvvet zırhına bürünmüş bir hegemonya»dır.

Bu açıdan bakıldığında Luciano Gruppi'nin yorumuna katılmamız imkânsızlaşıyor.* Çünkü Gruppi, **Defterler**'de, «proletarya hegemonyası» teriminin «normal olarak proletarya diktatoryası kavramına karşılık olarak» kullanıldığını saptadıktan sonra, yine de Gramsci'ye göre «hegemonya kavramının ilke düzeyinde hem yönetme hem de egemenlik kavramlarını içerdiği» sonucuna varmaktadır.

Hegemonya ve egemenlik kavramları arasında böylesine bir özdeşlik kurmak, ilk önce, sınıf iktidarının ideolojik bir onayla özdeş tutulmasına karşı çıktığı kadar (ki Gramsci Croce'yi «yalnızca onayı vurguladığı» gerekçesiyle eleştiriyordu).* Sınıf iktidarının salt kaba kuvvetin bir ifadesi olarak görülmesine de karşı çıkan Gramsci'nin bu tavrına ters düştüğü için yanlış olacağı gibi, Gruppi'yi Gramsci'nin vardığı sonuçlara göre tamamen paradoksal (çelişik) bazı sonuçlara götürmesi nedeniyle de yanlıştır. Bu yanılgıya örnek olarak Gruppi'nin «Devlet yalnızca yıkılması gereken bir baskı aracı olarak anlaşılmamak gerekir. Devlet bir reform geçirmesi gereken bir sistem olarak da görülebilir», deyişini gösterebiliriz.

Oysa Gramsci, gerek notlarında, gerekse **Güney Sorunu** ya da **Lyon Tezlerinde** bu konuyu, tereddüde hiç yer bırakmayan bir açıklıkla çözmüştür. **Lyon Tezleri**, devlet sorununa «işçi sınıfının çıkarı bakımından proletarya diktatoryasından başka hiçbir geçerli sonuç bulunamayacağı» görüşüyle sona erer (C.P.C. s. 513). Ayrıca 13 Ocak 1921

* İktidar, her zaman bir ittifak sorunudur. İktidarı paylaşan sınıflar içinde biri öbürlerini yönlendirir. Bunun için, tümünü en iyi şekilde temsil etme görevine adaylığını koyar. Ama karşı bloktaki ittifaka karşı, kaba kuvvet egemenliği ön plânda gelir. Bu sorunlar, Birikim Yayınları'nın **Kapitalist Devlet Sorunu** kitabında ayrıntılarıyla tartışılıyor.

* İKP de Gramsci'ye bağlılığını ileri sürüyor. Gramsci açısından İKP'ye muhalif olanlarsa, Partiyi bu elektoralizm açısından eleştiriyorlar. Bu, şüphesiz, seçimi yok saymak da değil.

* Gruppi de bugünkü İKP yönetici ve ileri gelenlerinden biri. Yazara göre, Gramsci'yi sağdan yorumluyor.

* Benedetto Croce, ünlü bir idealist İtalyan düşünürüdür. Gramsci onu bir çeşit ulusal Hegel gibi ele alıp, özümleyerek aşmaya çalışır. Önemli yazılarından biri, «Tarihî Maddecilik ve Benedetto Croce'nin Felsefesi» adını taşır. Croce (estetik üstüne de önemli eserleri vardır) 1910'da senatör seçilmiş, 1920'de Giolitti hükûmetinde Eğitim Bakanı olmuştu. Faşizme şiddetle muhalefet etti ve Mussolini döneminde politik hayattan çekildi.

tarihli ve Livorno kongresinin açılışını kutlayan yazısında Gramsci, işçi sınıfına düşen en temel görevin iki İtalya'yı birleştirmek olduğunu yazar ve bunun, «ancak burjuva devletinin varolan mekanizmasının yıkılmasıyla gerçekleşebileceğini» söyler. Bu benzer deyişler Gramsci'ye göre yeni proletarya devletinin ancak ve ancak eski burjuva devletinin yıkılmasıyla kurulabileceğini, kategorik bir biçimde kanıtlamaktadır. Proletarya devletinin, eski burjuva devletiyle doğası gereği bağdaşması mümkün olmayan nitelikleri şöyle tanımlanır: «Proletarya devleti, gerçekte malî oligarşi egemenliğinin iki yüzlü bir biçimi olan sözde-burjuva demokrasisi değildir; o, çalışan kitleleri kurtaracak olan proletarya demokrasisidir. O, parlamentarizm de değildir; kitlelerin kendilerine özgü temsil sistemleri aracılığıyla işleyen bir kendi kendini yönetme biçimidir. O bir kariyer bürokrasisi değil, doğrudan kitlelerin içinden gelen ve kitlelerin, gerek ülkenin idaresine, gerekse sosyalizmi kurma çabalarına katılmasına gerçekten imkân veren idare organlarıdır. Devlet somutta konseyler ve aynı tip örgütlerin elinde toplanan bir iktidar biçimini alır». (O.N. 24 Mayıs 1919). Demek ki sosyalist devlet: «asıl görevini, özel mülkiyete, sınıflara, ulusal ekonomilere son vererek rekabeti sona erdirmek olarak gören bir geçiş devletidir. Oysa bu görev parlamenter demokrasi ile yerine getirilemez.» (O.N. 12 Temmuz 1919).

Her tür tartışmayı imkânsız kılan, önermelerin böylesine kesin oluşu, hegemonya kavramı üzerine ayrıca son derece de sakıncalı olan revizyonist bazı yorumlar yapılmasını önlemeye yine de yetmemiştir. Gerçekten de, yalnızca onay sorununu vurgulayan bu yorumlara göre, eski devlet «tarihî bir uzlaşma» ile gözden geçirilip değişime uğratılabilecek bir mekanizma gibi görülebilmekte ve bu amaçla oluşan «yeni çoğunluk» da neredeyse proletarya diktatoryasının yerini almaktadır. Örneğin bir Tixier, Gramsci'nin gözünde «diktatorya ve hegemonyanın aynı şey olduğunu» yazabilmiştir. («Gramsci, Theoricien de Superstructures et le concept de société civile» —üst yapıların teorisyeni Gramsci ve sivil toplum kavramı— **Critica Marxista,** No 3, 1963).* Oysa Gramsci'nin metinlerinde hegemonya kavramı, müttefik güçler blokunun, yalnızca düşünce ve ahlâk düzeyinde yönetilmesini değil, aynı zamanda siyasal bakımdan yönetilmesini de varsayar. Öte yandan sadece hegemonya kavramını vurgulamak ve onu tek başına ele almak, bizi bir başka sapmaya daha götürür; bu da Gramsci'nin «tarihî blok» içerisinde altyapı ile üstyapı arasında kurduğu kesin ilişkiyi ihmal ederek onu sadece üstyapılar üzerinde duran bir düşünür (filozof) gibi görme sapmasıdır. Bütün bu idealist ve sosyal-demokrat yorumlara karşı koyabilmek için demek ki şu iki nokta üzerinde ısrarla durmamız gerekiyor.

1. Gramsci'ye göre iktidar yalnızca hegemonya aracı-

* Tixier de, İKP sözcülerinden. Hegemonya ile onayı (consensus) özdeşlemek, gerçekten, Gramsci teorisini İKP'nin alacağı oya indirgemek oluyor ve İKP teorisyenlerinin Gramsci'yi hep böylesine bir vurguyla ele alıp ona sahip çıktıkları gözlemlenebiliyor.

lığıyla kullanılamaz. Yani iktidarın kullanılması için sadece iktidarı üstlenmiş bulunan sınıfın düşüncelerinin yazılması yeterli değildir. Zorlayıcı eylemlerin sürdürülmesine de gerek vardır. Gramsci buna «tehdidin kaçınılmazlığı» der; (ki bu doğrudan devlete özgü bir nitelik olduğundan işçi devletinde de var olacaktır). «Yani işçi devletinin de bir işçi ordusu işçi mahkemeleri; işçi sınıfına açıkça ve sonuna dek karşı çıkanların kapatılacağı hapisaneleri ve işçi sınıfına elinde silahla karşı koyanların imhası amacıyla kullanılacak idam sehpaları bulunacaktır.» («Liberte pour tous» —Herkese özgürlük— O.N. 24 Şubat 1921). Başka bir deyişle işçi devleti; «içeride demokratik şekilde işleyen, yani antikapitalist bütün eğilimlere işçi hükûmetine katılma imkânına sahip partileri kurma hak ve özgürlüğünü tanıyan, dışarda ise kapitalizmin sınaî ve siyasal iktidarının tüm organlarını en acımasız bir biçimde ezen bir mekanizma gibi çalışan bir devlet aygıtı» kuracaktır. («Lu probléme de pouvoir» —iktidar sorunu— O.N. 29 Kasım 1919).

Partilerin, devrim sonrasında hükûmet partileri olabilmeleri imkânı bir yana bırakılırsa, Gramsci bu görüşüne her zaman sadık kalacaktır. Bu konudaki tavrını ise değiştirir. Çünkü ona proletaryanın çıkarlarına hizmet edebilecek olan tek parti gibi görünen proletarya partisi, ileride **Defterler**'inde açıklayacağı üzere, modern bir prens olacağından, tek parti olarak kalmalıdır.*

2. Gramsci'nin hegemonya anlayışı, «parlamentarizm» konusunda da ikircikli bir tavıra hiç yer bırakmaz ve sonradan «iktidara parlamenter yoldan gelme» diye adlandırılan çözümle ilk alay eden kişi de, yine Gramsci'nin kendisidir. Devrimci bir militan olarak eyleme başladığı ilk yıllardan itibaren Gramsci «Çoğunluk artı bir oyu temsil edecekleri günü beklemek. İşte sosyalizmi iki bakanın imzasını da taşıyan bir kraliyet kararnamesiyle kurmak isteyen korkak kafaların programı bu!» diye yazmaktaydı («Margini», «Cita futura» —Yarının devleti— içinde. 11. Şubat 1917).

* İktidar sonrasında çok-partili düzen, demokratik bir işleyişi içerir. Gramsci bunu sonradan tek partiye indirirken, aynı demokratik mekanizmanın bu parti içinde işlemesini öngörür.

«PARLAMENTARİZM» ALEYHTARLIĞI

Burjuva rejiminde seçimlerin, ipleri kitlelerin oy onayını almak için muazzam bir aygıt kuran kapitalizm tarafından çekilen bir mekanizmadan başka bir şey olmadığı görüşü, **Defterler**'in başından sonuna dek, karşımıza sık sık çıkan bir inançtır. «Sayısal çoğunluğa dayanan onayın tarihî bakımdan taşıdığı akılcılık, servetin etkisiyle sürekli olarak bozulur» (M.S. 81) derken de Gramsci yine aynı tezi dile getiriyor. Burjuva rejiminde seçimler, «seçim dalaverelerine» imkân verir. Çünkü kapitalizmin elinde bulunan ideolojik devlet aygıtı sayesinde (basın, radyo, proletaryaya düşman partilerin sahip oldukları ve onlara çok geniş propaganda ve baskı imkânı tanıyan malî kaynaklar ki Gramsci o sırada televizyonun kapitalizmin elinde

gizli ve kitlesel bir ikna aracı olarak nasıl bir güç kazanacağını henüz bilemezdi) seçimlerde yurttaşlar bir köşeye kıstırılır. «Belirlenen bir günde ideoloji yönünden (ya da daha iyisi, heyecan yönünden) üstünlüğe sahip olmak, dört beş yıl süreyle hizmet etmeyi mümkün kılan çoğunluk oyunu sağlamaya yetiyor ve bu durum, heyecan dalgasının geçmesiyle birlikte verilen oy seçmen kitlesinin yasal ifadesi olmaktan çıksa bile değiştirilemiyor.» (p.p. s. 158, 159).

Demek ki Gramsci, proletaryanın, liberal demokrasi kurumlarından yararlanarak gerçekten devrimci bir yol izleyebilme ihtimalini tümüyle yadsımaktadır: «parlamentarizm ve elektoralizm (seçimcilik) ..... demagojiye elverişli bir ortam yaratır.» (p.p. s. 68); insanları ezen ve onların sırtından geçinen asalak bir bürokrasi doğurur ve «halkın hareketsiz (amorf) kesimlerinden yararlanmanın ötesinde bir işe yaramaz; üstelik halktan gelen en içten hak talepleri, oylamanın hemen ertesi günü iktidar tarafından unutulur; çünkü seçim mücadelesi hayli genel bir düzeyde kalan belirsiz programlar çevresinde yürütülür.» (M.S. s. 82). Seçimler ne kimseyi bağlar, ne de seçmen tabanının seçilenler üzerinde demokratik bir denetim uygulanmasını sağlayacak herhangi bir yol öngörülür.

Gramsci bir taraftan, İSP (İtalyan Sosyalist Partisi) nin «Parlamenter budalalığına» karşı zehir zemberek bir dil kullanırken Bordiga'nın seçimlere katılınmaması yolundaki önerisini kınamaktan da geri kalmıyordu («Le tattica delle elezioni politische» —siyasal seçim taktiği— **Scritti politici** içerisinde s. 383-384 ve «Lotta anti-borghére» —anti-burjuva mücadele— **Avanti!**, 13 Kasım 1919 ve yine «I rivoluzioni e le elezioni» —devrim ve seçim— **O.N.**'nun 15 Kasım 1919 ve «Comunisti e elezioni» —Komünistler ve seçmenler— **O.N.**, 27 Mayıs 1921). Bu konuda Gramsci, Leninist tavrın etkisi altında kalmış görünüyor: Gerçekten de Lenin'e göre parlamento, kitleleri gerek demokrasinin çelişkili niteliği, gerekse devrimci mücadelenin kaçınılmazlığı hakkında bilinç sahibi etmek üzere bir kürsü olarak kullanılmalıdır.* Parlamento sürekli ve başka yönlerden desteklenen bir eylemle, burjuva hükûmetinin kötülüklerini sergilemeye pekâlâ elverişlidir. Dolayısıyla parlamento konusunda, «komünizmin çocukluk hastalığı olan Goşizm (sol sapma)» biçimlerine hiç iltifat edilmemelidir. Bilindiği gibi Lenin bu tutumu çok kesin bir dille mahkûm etmiştir. Sonuç olarak, devrimci bilinç açısından bakıldığında, eğer kısır bir kınama ve suçlama alanı haline getirilmek istenilmiyorsa parlamentonun mutlaka kitlelerin eylemine bağlanması gerekecektir. Nitekim, Gramsci, 1919 siyasal seçimlerinden hemen önce «İtalyan proletaryasının bilinçli öncüleri, parlamento fuarındaki yerlerini sağlamlaştıracak olan seçim yarışına katılmaya, devrimci nedenlerle karar vermişlerdir. Yoksa ne demokrasi konusunda bir hayale kapıldığımız, ne de reformcu bir zaafa düştüğümüz sanılmamalı. Amacımız

* Faşistler seçimden önce klasik terörü uygulamış, bu arada bir Sosyalist adayı vurmuşlardı. Gene de, birçok demokrat (Sosyalist ve Komünist) aday seçildi. Mecliste, seçim öncesi rezaletleri anlatan Sosyalist milletvekili Matteotti de hükûmet ellyle vurdurtuldu. Bunun üstüne muhalefet meclisi terkederek kralın Mussolini'yi azletmesi için «parlamento dışı» kampanya açtı. Oysa, kral bunu yapmayacağına göre, kampanya hedefi yanlış seçilmişti. Gramsci genel grev önerdiği halde, kraldan anayasal davranış bekleyen öbür partiler buna yanaşmadılar. Muhalefetin beceriksizliğini gören

proletaryanın zafer koşullarını yaratmak; gerek parlamento dışı, gerekse parlamentoya karşı konseyler sisteminde ifadesini bulan proletarya diktatoryasını kurmayı hedef alan devrimci çabaları başarıya ulaştırmaktır.» diye yazar. (O.N. 15 Kasım 1919 tarihli sayısındaki imzasız yazı) Gramsci'nin eseri üzerine yapılan pek çok haksız yorum ve düşüncesinin uğradığı birçok saptırma arasında karşımıza en sık çıkanlardan birisi, hegemonya ile seçimler yoluyla elde edilen onayı birbirine karıştırmaktan kaynaklanır. Örneğin Sosyalist Tomburano (**Gramsci**, s. 261) «Gramsci'nin seçim olayına demokratik nitelik taşıyan bir olay olarak belirli bir ağırlık tanıdığı açık» diyebiliyor. Togliatti de aynı yanılgı yüzünden, **tıpkı Lenin gibi** Gramsci'nin de parlamentoda, «çalışan kitlelerin ..... ekonomik ve siyasal hayatın yönetimine ..... (parlamento, halk iradesinin dile getirilme ve danışılma biçimi olarak demokratik bir içerik taşıdığı sürece) ..... aktif biçimde katılmaları sorununu çözmeye elverişli» bir yol bulduğunu söyleyebiliyordu. (Togliatti, **Gramsci e il Leninismo**, Editoni Riuniti) Oysa bugün herkes, «en demokratik içeriğe» sahip olduklarını iddia eden parlamentolarda bile kitlelerin varlığının nasıl hiçe indirgendiğini, hattâ böyle bir varlıktan söz etme imkânının dahi bulunmadığını ve parlamentonun yanıltıcı çoğunluk ve azınlık oyunlarıyla nasıl bir süpap ve bir iktidar aracı haline getirildiğini biliyor —ki Fransa buna çok iyi bir örnektir.— Gramsci parlamentarizmin erdemleri konusunada hiç hayale kapılmıyordu. Bu konudaki düşüncesini özetlemek için şu alaycı ve iğneleyici metni hatırlatmak yeterlidir, sanıyoruz: «Proleterler, burjuva devletinin organlarında giderek daha çok sayıda koltuk kazanmakla, emekçi sınıfın gücünü ve kapasitesini gerçekten artıracaklarını; iktidarı somut olarak ve gerçekten ele geçireceklerini mi sanıyorlar? Bu zaferlerin, burjuva parlamentosunda ya da mümkün olan en çok sayıda yerel yönetimde, çoğunluğu doğrudan doğruya proleterlerin ele geçirmesi anlamına gelebileceğini mi sanıyorlar? Bugüne dek onları sadece ezmeye yaramış ve bir yığın dert yaratmaktan başka hiçbir işe yaramamış olan burjuva kurumlarının proletarya sınıfının hükûmet etmesine yarayan organları haline dönüşebileceğini ve çalışanlara daha geniş bir adalet ve daha geniş özgürlükler sağlayacağını mı sanıyorlar?» (S.F. s. 160).

Hiç şüphesiz bu soruların tümüne verilen cevap aynıdır: Hayır!..

Mussolini, terketme sonucu kapattığı parlamentoyu yeniden açtı. Bu durumda da yalnız Gramsci, parlamentoyu bir propaganda kürsüsü olarak kullanmanın gereğini gördü. Bu hareket, muhalefet içinde Komünist Partisine büyük prestij kazandırdı. Gramsci, Güney-Kuzey ittifakının teorik temellerini kurmaya çalışırken tutuklandı ve bundan sonra kısa süre içinde faşist diktatörlük kuruldu.

HEGEMONYA VE PROLETARYA DİKTATORYASI

Gramsci, hegemonya kavramının, Lenin'in Marksizme yaptığı en önemli katkı olduğunu birçok kez söyler ve **Defterler**'inde «proletarya diktatoryası» kavramı karşılığı olarak genellikle «proletarya hegemonyası» kavramını kullanır. Gruppi de her iki hegemonya terimi (kavramı), yani

Gramsci'nin, her şeyden önce proletaryanın **yönetme anını** ve bir sınıf ittifakları sisteminin başını çekme yeteneğini ifade etmek üzere kullandığı hegemonya kavramı ile Lenin'in **proletarya diktatoryası** kavramı arasındaki paralellik üzerinde uzun boylu durmuştur. («Le concept di hegemonie» -Hegemonya kavramı- **Critica Marxista** Q.S. Sayı 3). Gruppi şöyle diyor: «Lenin, zaman zaman özellikle proletarya diktatoryasında varolan egemenlik ve şiddet rolünü vurgulamakla birlikte proletaryanın yönetme anı üzerinde durmayı da hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Lenin'den yaptığımız şu alıntı bunu açıkça ortaya koymaktadır. 'Proletarya diktatoryasının özünde tek başına şiddet yoktur; hattâ şiddet bu özün ana ögesi bile değildir. Onun gerçek özü, emekçilerin en ileri kesiminin, öncülerinin, onların tek yöneticisi olan proletaryanın örgütlenme düzeyi ve disiplininde yatar.'» (Lenin, «Macar işçilerine selam».)

Öte yandan hegemonya kavramının sadece proletarya diktatoryasını yansıtmakla kalmayarak, proletaryanın devrim süreci içerisinde yönetici bir rol oynama durumunda bulunduğu bütün tarihî durumlarda bu rol doğrudan proletarya diktatoryasına tekabül etmese bile geçerli olduğunu gözönünde bulundurmak gerekir. Lenin'in **Sosyal Demokrasi'nin İki Taktiği**'nde öne sürdüğü tüm kanıtlar, proletaryanın, burjuva demokratik devriminin yönetimini de üstlenmesi gerektiğini ispatlamak amacıyla verilmiştir. «Kapitalist toplumda, burjuvazinin bir sınıf olarak sahip olduğu konum, onun demokratik devrim aşamasında bile tutarsız davranmasını gerektirir. Proletaryanın bir sınıf olarak sahip olduğu konum ise onun takındığı demokratik tavrın tutarlı olmasını zorunlu kılar» (Lenin, **Seçme Eserler**, Moskova yabancı diller baskısı. 1946, cilt I). Bu yüzden demokratik devrim aşamasında ortaya iki alternatif çıkar; bunlardan birisi, «liberal anayasa», öteki de «proletarya ve köylülerin demokratik devrimci diktatoryası» alternatifidir. Demek ki Lenin'de bulduğumuz şey doğrudan hegemonya teriminin kendisi değil, fakat onun özünde yatan düşüncedir (onun içerdiği düşüncedir). Buna göre, gereğinde ekonomik yapıya mekanik bir şekilde tekabül ederek eklemlenmeyebilen (burjuva devriminde burjuva hegemonyası, proletarya devriminde proletarya hegemonyası ve diktatoryası vardır şeklinde anlaşılan) bir yönetme ve egemenlik gücünden söz edilebilir. Bu, belirli bir siyasal süreci, yine belirli bir ittifaklar sisteminin başını çekme imkânına bağlı olarak, denetleyebilme (yönlendirebilme) gücüne bağlıdır. Bu yüzden de bazı tarihî koşullarda, burjuva devriminin niteliğini, burjuva hegemonyası değil, proletarya hegemonyası belirleyebilir. Gramsci'nin Lenin'in hegemonya kavramında önemli bulduğu ve daha açık bir hale getirmek üzere ondan aldığı şey aslında, farklı şekillerde yönetilmesi pekâlâ mümkün olan devrimci süreç ile ekonomik-toplumsal taban arasında kiminin bulunduğunu varsaydığı

mekanik tekabüliyetten tamamen farklı bir şey olan bu diyalektik eklemleniştir. (Bu konu için ayrıca bkz. «Hegemonya kavramı» **a.g.e. Critica Marxista**).

Gramsci kendi benimsediği (geliştirdiği) hegemonya kavramıyla, Lenin'in siyasal teori ve pratiğinin özdeş olduğunu savunur ve bu konuda «İlyiç'in (Lenin) hegemonya kavramına teorik yönden açıklık getirme uğraşı, aynı zamanda, büyük bir 'metafizik' olay niteliği de taşır» der.* (M.S. s. 32). Çünkü Ekim devriminin başarısı sayesinde, kavrama teorik yönden açıklık getirmek üzere verilen mücadele, gerçekliğin dönüştürülmesine imkân vermiştir. «Teorik-politik bir nitelik taşıyan hegemonya kavramı ile İlyiç'in praksis felsefesine en önemli katkıyı nerede yaptığı, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur» (M.S. s. 39) diyen Gramsci, şöyle devam eder: «Öğreti ve pratiği geliştirdiği ölçüde İlyiç, felsefeyi de, salt felsefe olarak, daha ileri bir düzeye götürmüş olacaktı. Çünkü, bir hegemonya sisteminin kurulması, yepyeni bir ideolojik alan açacağı ve bilinç düzeyinde bir reform ile yeni bilgi edinme yöntemlerini birlikte getireceği için, bilgi düzeyinde bir olgu, felsefî bir olgu olma özelliğini de taşır; ..... Yeni bir dünya görüşünü yansıtan yeni bir ahlâk harekete geçirebildiğinde, bu yeni görüş de harekete geçecek, yani, gerçek anlamda bütünsel bir felsefî reform gerçekleştirilmiş olacaktır.» (M.S. s. 39). Nitekim hegemonyadan söz ederken Gramsci'nin Marksist devlet analiziyle de yeniden bir köprü kurduğu görülmektedir. Çünkü aslında Marx da devleti hiçbir zaman salt bir baskı aygıtı olarak düşünmemiştir. Gerçekten 1857'de Marx devlet üzerinde yapmayı tasarladığı çalışmada, yani **Kapital**'de, asıl «burjuva toplumunun devlete nasıl egemen olduğunu» incelemek istediğini söylüyordu. Zaten Engels de devletin açıkça «bir sınıf iktidarı» olduğunu söylemekle birlikte, onun aynı zamanda «toplumdan kaynaklanan; ama giderek ondan yabancılaştığı için onun üzerine yükselen bir güç olduğunu» ekliyordu. (Engels; **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**). Demek ki devlet «Toplumun bütününü temsil eden ve onun, gözle görülür bir yapıda senteze ulaşmış halidir» ve böylece «varolan en büyük ideolojik güc»ü oluşturduğu gibi, «toplumu kendine tabi kılmak üzere örgütlenen kamu gücünü de yaratır» (alıntılar sırasıyla Engels, Feuerbach ve Marx'ın **Fransa'da İç Savaş**'ındandır).

Gramsci, Marksist düşünceyi özellikle, hegemonyanın, yani proletarya diktatoryasının asıl üstyapıda meydana gelen bir devrim, bir kültür devrimi, bir düşünce ve ahlâk reformu meydana getirmekle sağladığı yeniliğe değgin görüşleriyle geliştirmiştir. Gerçekten de, gerek proletaryayı, salt **egemen** bir sınıf olarak değil, aynı zamanda **yönetici** bir sınıf olarak nitelemesi gerekse bizim de az önce değindiğimiz, Lenin'e yaptığı atıf (Lenin, «yeni bir ideolojik alan açacağı ve bilinç düzeyinde bir reform ile yeni bilgi

* Gramsci bu sözü sık sık söyler. Şüphesiz, «metafizik» kellmesine tamamen farklı bir anlam vermektedir. Örneğin, «İnsan Nedir» yazısında, insanı yediği yemekle v.b ölçen kaba maddeci düşünce akımlarını eleştirir ve Lenin'in hegemonya teorisini de bu anlamda, yani insanın tanımını sırf «fiziğe» bağlamaması anlamında «metafizik» olarak niteler.

edinme yöntemlerini birlikte getireceği için bir hegemonya sistemi» kurmuştur). Gramsci'nin, proletarya diktatoryası kavramının genişletilmesine ne kadar önem verdiğini göstermektedir; ona göre proletarya diktatoryası kavramı, mutlaka, geniş bir üstyapı alanını ve praksis anlamında felsefeyi içine almalıdır. Ve Gramsci'nin kafasında hegemonya kavramı, Lenin'in proletarya diktatoryası kavramıyla özdeş olmakla birlikte «ondan önemli bir noktada ayırılır» Bu; kültürel ve ideolojik yönetimin önceliği noktasıdır. Portelli bu noktayı şöyle açıklıyor: «Hegemonyaya ilişkin yazılarında Lenin, bunun yalnızca siyasal olan yönleri üzerinde durmaktadır.* Çünkü onun gözünde öncelik taşıyan sorun, devlet aygıtının şiddet yoluyla altedilmesi sorunudur. Asıl hedefi siyasal toplumdur; ancak bu hedefe varabilmek için siyasal hegemonyanın daha önceden kurulmuş olması gerekir. Lenin daha çok siyasal hegemonya üzerinde durmaktadır. Çünkü stratejik endişeleri arasında siyasal toplum, sivil toplumdan daha önde gelmektedir; bunun için de o, sivil toplumun yalnızca siyasal yönüne ağırlık verir. Üstelik de ..... Rusya'da sivil toplum son derece zayıftır. Buna karşılık Gramsci için, yönetici sınıfa karşı verilecek mücadelenin asıl alanı sivil toplumdur. Sivil toplumu denetleyen grup, toplum üzerinde hegemonya kurmuş olan gruptur ve siyasal toplumun ele geçirilmesi ile de bu hegemonya devletin tümünü (sivil toplum + siyasal toplum) içine alarak dört başı mamur bir hale gelir. Gramsci'nin anladığı anlamda hegemonya, sivil toplumun, siyasal topluma göre kazandığı önceliktir. Oysa Lenin'in analizi bunun tam karşıtıdır.» (Portelli, **a.g.e.**, s. 73-74). Gramsci'nin de aslında devleti yıkılması gereken bir mekanizma olarak gördüğünü ihmal etmesinden gelen şematiklik bir yana bırakılırsa, Portelli bu açıklamasıyla, Gramsci'nin Lenin'in düşüncesine göre gerçekleştirdiği başlıca hamlenin ne olduğunu, açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Gramsci, yeni bir tarihî dönemin, Batı dünyasının çocuğudur. Hapisanede yaşadığı süre boyunca, İtalya'da faşizme, sadece küçük-burjuvaziyle sınırlı kalmayan bir kitle tabanı sağlama imkânını veren ideoloji, Almanya'da sosyal-demokrasi ve komünistlerin uğradığı yenilgi —ki bu yenilgide işçi tabakalarının da katkısı yok değildi— ve faşist diktatörlük rejimlerinin, yeryüzünün yalnız periferik (uç) köşelerinde değil, sanayi toplumlarının da yüreğinde kurulmaları olayı üzerinde uzun boylu düşünmüştü.* Yavaş yavaş iktidarın ele geçirilişinin Batıda proletaryanın karşısına yepyeni bir sorun olarak çıkmakta olduğu inancına vardı. Çünkü üstyapılar, Doğulu ve Batılı toplumlarda eşit bir düzeyde gelişme göstermemişlerdi; Rusya'da olup bitenlerin ardında ise kemikleşmemiş, «peltemsi» (jelatinimsi) bir tuval fonunu andıran bir sivil toplum bulunmaktaydı. Bu durumda proletarya, daha egemen sınıf olmadan bir **yönetici** sınıf olmak ve kendi düşünce ve ahlâk yönetimini

* Lenin'in koşullarının, burada yapılan ayrıma göre, «sivil toplum»dan çok «siyasal toplum»a ağırlık verdiği doğrudur. Ancak Gramsci nasıl siyasal toplum sorununu (yani baskı aygıtlarıyla «devlet») ihmal etmemişse, Lenin de sivil toplumu gözden uzak bulundurmadı. İşçi sınıfının bilinci konusunda söyledikleri, bunun kanıtı: «İşçiler! Görüyorsunuz ki bakanlarımızın Emekle Bilginin birleşmesinin gerçekleşmesinden ödleri kopuyor! Onun için gösterin hepsine, hiç kimse işçilerin elinden bilinci alamayacaktır. Bilgiden yoksun işçiler güçsüzdür. Bilgilenince, bir güç olurlar!» Lenin'in ekonomizm eleştirisinin temeli de budur.

* Dolayısıyla Komintern'in Faşizm yorumuna hiçbir zaman katılmadı. İtalya'da devrimci hareketin Faşizm karşısında nasıl yenilgiye uğradığını adım adım izlemişti ve bunu «en gerici bir avuç burjuvazi»nin eseri olarak göstermeye kalkışmayacak teorik dürüstlüğe sahipti. Bunun yanısıra, burjuva demokratik devrimi geçirmiş Batı ülkelerin-

topluma kabul ettirebilmek gibi bir sorunla karşı karşıya bulunuyordu; Proletarya daha egemen sınıf olmadan, düşmanın ideolojik ve üstyapısal blokunu parçalamak; yeni, devrimci görüşün ilerlemesini sağlamak için, o blokun taşıdığı çelişkileri açığa çıkarmak zorundaydı. Düşmanın geri saflarını, «siperlerini», «kalelerini», «müstahkem mevkilerini» ve sivil toplumun ta içlerinde kurulmuş bulunan cepheleri dağıtacak güçte yeni bir hegemonya sistemi yaratması gerekliydi. «Proletarya karşısında tarihî bir blok» oluşmasını belirleyen de zaten, bu hegemonyanın gücüydü; veya karşıt cephe, bu yeni hegemonya karşısında birleştiği ölçüde bir «tarihî blok» meydana getirmekteydi. Görüldüğü gibi her şey birbirine bağlıdır: «Karmaşık bir sivil topluma sahip olan ülkelerde devlet (siyasal toplum), ardında sağlam bir kaleler ve kazamatlar duvarı gizleyen (sivil toplum) bir ileri karakoldan başka bir şey değildir.» (M.S. 68).

de, sosyalist iktidar mücadelesinin çok farklı niteliklere sahip olması gereğini de görüyordu. Bu sorunu, onun kadar iyi düşünmüş teorisyen bugün bile pek yok.

1929 krizi gibi bir ekonomik krizin ya da 1968'de Fransa'da veya 1969'da İtalya'da ortaya çıkan, anti-kapitalist mücadelelerin had düzeye vardığı anların nasıl olup da atlatılabildiği ve kapitalist sistem tarafından sindirilebildiği sorusuna verilecek cevap herhalde, yapıda direnen ögenin, bir dizi üstyapısal ilişki ağını, hayatı kavrayışın belirli bir biçimini ve toplumsal örgütlenmeyi; kapitalizmi koruyan bir kalkan gibi kullanmasında aranabilir. Bu kalkan hiç şüphesiz, iktidarın çıkarlarına uygun düşecektir. Böylece sömürülen, ona sömüren tarafından kabul ettirilen bir düşünce tarzını, yani bir ideolojiyi benimsemiş olur. Üstelik de bunu kendi «sağduyusu» ve «inançları» diyebileceğimiz yaygın bir zihniyeti benimseyerek kabullenmiştir. Zaten ideolojik egemenliğin hegemonyacı sınıfa sağladığı başlıca yarar da, ezilen sınıflarda yabancılaşmış bir bilinç yaratarak, sınıflı toplumun içerisinde debelenip durduğu güncel çelişkileri gözden saklamaktır. Dolayısıyla birincil tabi sınıfın karşı karşıya olduğu ana sorun; yönetici sınıfa karşı ideolojik düzeyde de ardı arkası kesilmeyen bir mücadele verme zorunluluğudur (ideolojik mücadele). Çünkü iktidarın ele geçirilme koşullarını ancak, karşı hegemonyanın içerisine düşeceği bir bunalım hazırlar. Nitekim Gramsci'ye göre 1789 büyük devrimi, daha devleti ele geçirmeden önce, aydınlanma çağıyla, geleneksel yönetici sınıfı yenilgiye uğratmış ve yeni bir dünya görüşü ulusal ve halkçı bir ideolojik görüş geliştirilmiştir. Aristokrasinin dünya görüşüne karşı çıkan bu dünya görüşü en ücra kırsal yörelere kadar yayılmış ve siyasal toplumun yeni bir «tarihî blok» tarafından ele geçirilmesine imkân veren temelleri atmıştır. «Aydınlanma çağı ideolojisi, büyük yığınlar tarafından, yüzyıllardır ve derinden derine benimsenmiş bulunan özlemlerin, geleceğe yansıtılmış bir şeklinden başka bir şey olmayan, halka malolmuş bir dizi efsaneden ibaretti. Bu özlemler Hıristiyanlıktan ve sağduyu felsefesinden

kaynaklanıyordu; yani aslında oldukça saf, basit efsanelerdi bunlar. Ama insanların kafasına gerçekten ve derinden derine yerleşmiş bulunuyorlardı. Ve herhalükârda, doğru olup olmadıklarını ampirik (yani tarihî) yoldan irdeleme imkânı yoktu,» diye yazıyordu Gramsci.* (M. s. 107).

Öte yandan, gerçek anlamda bir dönüşüm gerçekleştirebilmek için, bazı zaman aşımına uğramayan efsanelerden de destek alan «tarihî bir blok» kurmanın ne kadar zorunlu olduğu üzerinde de durmak gerekir.

Nitekim bu noktaya Gramsci de değinmekte ve bunu yaparken Marx'a atıfta bulunmaktadır: «Marx'ın halk tarafından benimsenen inançların gösterdiği direncin (dayanıklılığın) belirli bir durumun ne kadar gerekli bir ögesi olduğu konusundaki ısrarını hatırlamalıyız. Marx aşağı yukarı, 'Bir düşünce tarzı, halk tarafından benimsenen bir inanç olma gücüne ulaştığında' gibi bir deyiş kullanır. Ayrıca Marx'ın savunduğu, halk tarafından beslenen bir inanç çoğu zaman maddî bir güç kadar etkilidir, ya da buna benzer görüş de aynı derecede anlamlıdır. Bana öyle geliyor ki bu tür önermeleri gözden geçirmek bizi mutlaka 'tarihî blok' kavramını geliştirmeye götürecektir» (M.S. s. 49).*

Gramsci'nin anladığı anlamda hegemonya kavramı, iktidar bir kez ele geçirildikten sonra, zor kullanma dönemine paralel olarak gelişen bir dünya görüşü (Weltanschaung) değildir. Hegemonya devrimci dönüşümün hazırlık devresinde yığınların, ortaya çıkan yeni duruma ideolojik bakımdan bağlanmaları için verilen bir mücadeledir. Bu nedenledir ki mücadelelerin belirli bir aşamasında Gramsci'nin iki hegemonya, yani iki ayrı dünya görüşü (tipi) arasındaki mücadele, dediği çekişme başlar. Dünya hakkında bilgi onu dönüştürmek amacıyla edilinir. Çünkü «kendini bir davaya adamış olan her kişi pratiğini, dünyayı dönüştürmek amacıyla yönlendirir.» Dünyayı anlamak ve kendi kendini eleştirmek ancak siyasal hegemonyaların karşı karşıya gelmesi ve insanları farklı yönlere çekmesiyle mümkündür. İlkin ahlâk düzeyinde başlayan, oradan siyasal düzeye yükselen bu eleştirel süreç, sonunda gerçeğin daha yüksek ve kendine özgü bir kavranış biçimine erişir. Belirli bir hegemonya gücüne bağlı bulunduğunun bilincinde olmak (yani siyasal bilinç sahibi olmak) insanın ileride daha ilerici bir benlik bilincine varabilmesinin ilk aşamasıdır. O son aşamaya varıldığında ise artık teori ve pratik birbirleriyle bütünleşir ..... İşte bunun içindir ki, hegemonya kavramının siyasal bakımdan gelişmesiyle, yalnızca siyasal-pratik bir düzeyde değil, aynı zamanda felsefe düzeyinde de büyük bir hamle yapılabildiğini vurgulamak gerekir. Çünkü kavram, gerçeği, sağduyuyu aşan ..... eleştirel bir bakışla kavrayabilmek için, belirli bir ahlâk anlayışına ulaşmış olmak gerektiğini, bunun zorunlu olduğunu ortaya koyar.» (M.S. s. 11).

Gramsci, «tarihî blok»u «altyapı ile üstyapının oluş-

* Gramsci'nin bu «geçmişe dönüklüğü» biraz düşündürücü olabilir. Bütün ideolojileri, en eski efsane veya özlemlere bağlıyor. Bunu, burjuva aydınlanma çağı için yaptığı gibi, sosyalizmin de aynı mitleri devrimcileştirmesini gerekli görüyor. Belki de, aynı şeyi Faşizmin yaptığını gördüğü, buna karşı savunma tedbiri olarak düşündüğü için. Oysa Aydınlanma Çağı, ideolojide köklü değişiklikler yaratmıştı. Aynı şey şüphesiz sosyalist ideoloji için de geçerli olmalıdır.

* Bir önceki yan notta belirtilen farklılığı gözönüne almak koşuluyla Gramsci'nin Marx'dan yaptığı alıntı «Sosyalist bilinç» bağlamında ele alınmalıdır.

turduklarını» söyler. Ancak bu iki düzeyi birleştirirken, asıl önceliği ideolojik düzeydeki mücadeleye verdiğini gösteren bazı belirtiler vardır. Önceliğin bu mücadeleye verilmesinin nedenini ise orada kazanılacak bir zaferin altyapıda oluşumu zaten tamamlanmış bulunan dönüşümü haber veren bir radar olarak görülmesinde aramak gerekir.* «Eğer toplumsal bir grup ideolojik düzeyde homojenliğini tam anlamıyla gerçekleştirebiliyorsa, dönüşümün koşulları da (yani praksisin dönüşüm koşulları, M.A.M.) gerçekleşmiş demektir. Yani bir başka deyişle, 'zihnî' olan, halen ve fiilen 'gerçekliğe' dönüşmüştür. Bu mantık, yapı ile üstyapı arasında bulunması gereken zorunlu karşılıklığa dayandırılmaktadır (zaten gerçek diyalektik süreç de bu karşılıklılıktır)» (MS. s. 39-40).

İdeolojik an ya da ahlâkî-siyasal an, ekonomik-siyasal aşamadan, veya egemen altyapısal aşamadan üstyapısal veya ideolojik bir aşamaya geçişi belirler ki Gramsci buna «arınış» (catharsis) anı der. «Arınış» terimini salt ekonomik olan bir andan (ya da bencil-tutkulu bir andan) ahlâkî-siyasal bir ana geçişi, yani altyapının, insanlarının bilincinde geçirdiği bir dönüşümle, üstyapı haline gelişini anlatmak üzere kullanabiliriz. Bu aynı zamanda nesnelden öznele, zorunluluktan özgürlüğe geçiş anını da temsil eder.* Böylece, altyapı insanı baskı altında tutan, onu kendi içinde eriten ve edilgenliğe mahkûm eden dışsal bir koşul (baskı) olmaktan çıkarak yeni girişimlerin kaynaklanacağı yeni bir ahlâkî-siyasal biçim yaratmaya yarayan bir özgürlük aracına dönüşür ve bana kalırsa «arınış» anının belirlenişi, tüm praksis felsefesinin de hareket noktasını oluşturur. (M.S. s. 40).

Ekonomik tabanla üstyapı arasındaki ilişkinin diyalektiğini bu şekilde derinleştirmekle, Gramsci bunalım kavramına da üstyapı düzeyinde belirli bir zenginlik kazandırır. Bu noktayı Gruppi de vurgulamıştır: «Gramsci'de devrim bunalımı esas olarak hegemonya düzeyinde, bir hegemonya bunalımı olarak ortaya çıkar. Fakat bu bunalım toplumun ve 'tarihî blok'un tümünü etkisi altına alır. Kaldı ki, 'tarihî blok' hem altyapıyı, hem de üstyapıyı içine almaktadır.» (a.g.e.).*

FRANSA'DA HEGEMONYA BUNALIMI

Gramsci tarih üzerine giriştiği araştırmalarını, **Defterler**'inde hiç aksatmadan sürdürür. Bu çalışmalarıyla, hegemonya bunalımının organik olarak hangi anlarda ortaya çıktığını saptamak istemektedir. Organik hegemonya bunalımı ise, yönetici sınıfın ideolojik ve kültürel yönetim yeteneğini ve onayı istediği şekilde düzenleyebilme gücünü yitirdiği zaman başlar. Genellikle Batılı toplumların ve bu arada özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllar Fransa'sının tarihini inceleyerek farklı hegemonya bunalımlarını analize girişir. Bu analiz sonunda başlıca iki tip hegemonya bu-

* Burada bir «determinist» kaçak var gibi. Üstyapı, altyapıyı zorunlu olarak yansıttığı için, ekonomide farkedilemeyecek bir şeyin belirtisi, üstyapıda yakalanmış oluyor.

* İdealist felsefenin klasik araçları olan bu kategoriler, Gramsci'de de sanırız henüz bilimsel kavramlar haline gelmemiş.

* Gramsci'nin «historisist» yaklaşımı, bazı durumlarda altyapı ile üstyapı arasında bire bir tekabül eden paralelliklere yol açabiliyor. Bizce, Gramsci'nin asıl düşünce çizgisine sadık kalmak için, ekonomik buhranla hegemonya buhranını ayırmak gerekir. Hegemonya buhranı, altyapı düzeyinde hızlı ekonomik büyüme ile eşanda ortaya çıkabilir ya da derin ekonomik buhran dönemlerinde hegemonya sarsılmayabilir.

nalımı ayırır: Birinci bunalım tipi, yapı bunalımını yansıtır ve Gramsci buna **organik bunalım** adını verir. Bu tip bunalım onlarca yıl (On yılı çok aşkın bir süre) sürebilir. İkinci bir bunalımsa konjonktürel bunalımdır. «Konjonktürel olaylar da şüphesiz organik hareketlere bağlıdırlar. Fakat onlara tarihî bakımdan büyük önem taşıyan bir anlam yüklenemez. Bu tür olaylar yüzeysel ve gündelik siyasal eleştirilere yol açar, sınırlı bir yönetici çevreyi ve doğrudan doğruya iktidardan sorumlu olan kişileri ilgilendirir. Organik olaylar ise tarihî-toplumsal bir eleştiriye yol açar, iktidardan doğrudan doğruya sorumlu olan kişilerin ve yönetici ekibin ötesinde büyük halk topluluklarını ilgilendirir.* Olaylar arasında neden böyle bir ayırım yapmanın gerekli olduğunu, ancak bütün bir tarih dönemini inceleyerek anlamak mümkündür. Zaman zaman on yıldan çok uzun bir süre devam eden bunalımlar baş gösterir. Bu olağanüstü uzun süre yapıda indirgenmesi (çözülmesi) mümkün olmayan bazı çelişkilerin ortaya çıktığını (olgunlaştığını) ve yine doğrudan doğruya bu yapıyı korumak ve devam ettirmek isteyen siyasal güçlerin bu çelişkileri aşmaya çalıştıklarını; ama burada ancak, çelişkileri bazı sınırlar içerisinde tutabilecek kadar başarılı olabildiklerini kanıtlar.» (M.S. 42).

Bunalımın böylesine sürüp gitmesi, yenileyici çalkantılara karşı üstyapıda meydana çıkan direnmenin, eski sistemin sürdürülmesine ne kadar yardımcı olduğunu gösterir. Gerçekten de ekonomik düzeyde başgösteren bunalımların otomatik olarak ve onun şiddetini yansıtan bir ideolojiyi gerektireceğini düşünmek, mekanist ya da ekonomist bir yanılgıya düşmek olur. Kaldı ki ideoloji ekonomik olayları her zaman geriden izler. Yıkmayı, salt yıkma olarak anlamak, onu, «yıkma-yeniden kurma» şeklinde görmemek, mekanist bir yoruma düşmek demektir. «Olaylara bu açıdan bakıldığında zaman etmeninin hesaba katılması gerektiği ihmal edilir ve bu yüzden son kertede ekonominin kendisi bile gözden kaçırılmış olur. Şu anlamda ki, olaylara mekanist bir açıdan bakıldığında, ideolojik kitle olaylarının ekonomik kitle olaylarının her zaman daha gerisinden geldiği ve dolayısıyla, ekonomik etmenden başlayan otomatik bir hamlenin zaman zaman, geleneksel ideolojinin baskısı ile karşılaşarak yavaşladığı, engellendiği (durdurulduğu) ve hattâ geçici olarak tamamen kırılabileceği gerçeği gözden kaçırılmış olur ..... O zaman asıl önemli olan; 'devrim/eskiyi diriltme' (restorasyon) diyalektiğinde devrim ögesinin mi, yoksa eskiyi yeniden diriltme ögesinin mi ağır bastığını bilebilmektir. Yoksa, tarihî gelişme içinde hiçbir zaman geriye dönülemeyeceği ve eskinin mutlak olarak yeniden diriltilemeyeceği kesindir.» (M.S. 37-38).

Uzun bir süre devam eden bu tip organik bunalımlara özellikle «sivil toplumun», yani ideolojik üstyapının çok farklılaşmış, gelişmiş ve direnme gücü kazanmış olduğu Batılı

* Olaya Gramsci'nin terimleri çerçevesinde baktığımızda, kapitalizmde artık böyle bir organik bunalım olduğunu, ekonomik bunalımlar veya «konjonktürel» bunalımlar geçiştirilse de bunun sürdüğünü, organik bunalımın Batı toplumlarında çeşitli yeni davranış biçimleriyle ortaya çıktığını, ama sosyalizmin bütün bunlara karşın Gramsci'nin önerdiği tarzda **ideolojik egemenliğini** henüz tam olarak kuramadığını, bunun da, çeşitli karmaşık tarihî nedenleri olduğunu söyleyebiliriz. Bunun tek bir örneği, «ortodoks» sosyalist bakış açısının hâlâ, böyle bir organik bunalıma göre değil, geçici ekonomik krizlere göre kendini mevzilendirmesidir.

ülkelerde raslanılır. Gramsci, siyaset sanatında tüm bu etmenlerin gözönünde bulundurulması gerektiğini ve insanın kendi istek ve güncel tutkularını nesnel ve tarafsız bir analiz yerine koymaması gerektiğini; aksi halde «yine yılanın şarlatana diş geçireceğini, yani demagojisinin ilk kurbanının demagog'un kendisi olacağını» söyler. (M.S. 43). Ayrıca, mekanist-ekonomist yanılgıdan bağımsız olarak «ideolojizm abartmasına» düşmekten de sakınmak gerekir. Gramsci, «Birinci durumda, mekanik nedenlere gereğinden fazla önem verilirken, ikinci durumda da bireyci ve iradeci (volontarist) öge yüceltilmektedir» diye yazar. (M. s. 43). Yine de «ekonominin itici gücünden gerektiği gibi (etkin biçimde)» yararlanabilmek için[8] bu ögeleri gözönünde bulundurmak gereklidir.

Bunalım kavramını gerek organik, gerekse konjonktürel bakımdan derinleştirmek üzere Gramsci yöntem konusunda belirli bir yaklaşım benimser. Bu yaklaşım, incelemeyi, kendisinin «Fransa'da 1789'dan 1870'e kadar gelişen olaylar»a ilişkin olarak yaptığı gibi somut tarihî olgular üzerinde yürütmeyi öngörmektedir.* Nitekim sözkonusu tarih kesiti ele alındığında; «1789'da ancak tohumları atılmış olan gelişmenin tarihî sonucuna neden ancak 1870-71'lerin komün deneyiyle varabildiğini» kavramamız mümkün olur. «İktidarı ele geçirmek için mücadele eden yeni sınıf (burjuvazi) ancak o tarihte, gerek eski toplumun, kendilerinin tamamen aşılmış olduğunu bir türlü kabul etmeyen kesimlerini yerlerinden edebilmiş, gerekse 1789'da başlayan dönüşümün ortaya çıkardığı yeni yapının bile artık geçerli olmadığını savunan en yeni grupları tasfiye etmiştir. Böylece hem eski hem de en yeniye karşı canlılığını koruduğunu kanıtlamıştır. Üstelik 1870-71'de, ilk kez 1789 dolaylarında ortaya çıkan ve daha sonra, 1848'lerde ideolojik düzeyde geliştirilen siyasal strateji ve taktik ilkelerinin etkinliklerini tamamen yitirdikleri de anlaşılmıştır.» (M.S. s. 43-44). Demek ki 1789 devrimiyle başlayan **organik bunalım** ancak komünün ezilmesiyle tamamlanabilmiştir. Bu uzun tarihî dönem boyunca Fransa'da birbirini izleyen bir dizi (1794, 1799, 1804, 1815, 1830, 1848, 1870) toplumsal ve siyasal çalkantı yaşanmış ve bunlar, karşıt (antagonist) güçler arasında yeni bir denge kurulana kadar devam etmiştir. Fakat yukarıda verilen tarihlerin de gösterdiği gibi iki çalkantı dönemi arasında geçen süre giderek daha uzamıştır. Çünkü, yönetici sınıf «sivil toplumu» denetlemeyi giderek daha iyi başarmış ve her ağır bunalımdan sonra sürtüşme ya üstyapıda bir değişikliğe gidilerek ya da «Sezarist»[9] bir rejim kurulması denenerek geçiştirilmiştir. Burjuvazinin aristokrasi karşısında sağladığı zaferi sağlama almak üzere kurduğu I. Napolyon'un ilerici rejimi olsun, yine burjuvazinin bu kez ilerici güçler karşısındaki üstünlüğünü korumak üzere kurduğu III. Napolyon'un gerici rejimi olsun, hep aynı «Sezarizm» çözümünün değişik tipleri-

* Gramsci'nin bu bölümde izleyeceğimiz Fransa tarihi analizleri çok önemli. Kendi yöntemsel ilkelerine bağlı kalarak, analizi politik düzeyde sürdürüyor. Bu, Marx'ın **18 Brumaire**'de yaptığının daha geniş bir tarih kesiti içinde sürdürülmesi oluyor.

dir.* Gramsci'nin metnindeki şu bölüme bir göz atalım; «Fransa'da 1799'dan sonra gelişmeye başlayan toplum yapısının iç çelişkileri, ancak III. Cumhuriyetle göreli bir dengeye ulaşabilmiş ve Fransa ancak o tarihten itibaren, 60 yıl süreyle istikrara kavuşmuştur. Bu istikrar devresine daha önce birbirini kovalamış olan onca çalkantı dalgasından sonra geçilir; ve belirtmekte yarar var ki 1789, 1794, 1799, 1804, 1815, 1830, 1848, 1871 çalkantılarından her biri bir önceki çalkantıya oranla, daha uzun süren bir zaman aralığıyla birbirini izlemiştir. Bir yandan altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkiyi, öte yandan da altyapının organik ve konjonktürel hareketleri arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için asıl yapılması gereken de işte bu, birbirlerini değişik bir tempo ile izleyen dalgaları incelemektir.» (M.S. 44).

1871 (deneyi) Gramsci'nin gözünde komüncülerin ileri doğru bir hamle yapma gereği ile genel oy uygulaması arasında uyuşmazlık olabileceğini anladıkları ve genel oy efsanesini çürütmek gereğini duydukları an- ve genel oy efsanesini çürütmek gereğini duydukları andan itibaren son derece önemli bir tarihî deney haline gelir. Çünkü burjuvazi kendi hegemonik iktidar mekanizmasının temellerinin çözülmekte olduğunu gördüğü andan itibaren «sivil toplum» ile «siyasal toplum» arasında meydana gelebilecek ve devlet yönetiminin yeni bir temele oturtulmasını gerektirebilecek bir kopmayı önlemek için, **diktatoryaların en koyusuna** başvurmakta hiç tereddüt etmez.[10] Bunalımların Fransız toplumunda gösterdiği bu ilerleme ve gerilemeler incelendiğinde devrimci bunalımın hangi koşullarda ve nasıl ortaya çıkabileceğini anlamak da mümkün olur. Gerçekten de devrimci bir bunalım yalnızca üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki sonunda ortaya çıkmayabilir;* çünkü egemen sınıf, hegemonyası sayesinde (ideolojisini yayarak, ortak bilinci manipüle ederek v.b.) bunlar arasındaki çelişkiyi pekâlâ azaltabilir. Buna karşılık, devrimci bunalım asıl «sivil toplumla» «siyasal toplum» arasında bir çelişki doğduğu zaman; yani başka bir deyişle, egemen sınıfın «diktatoryasını hâlâ sürdürebildiği halde hegemonyasını kullanamaz bir hale geldiği ve ona karşı olup, iktidarı ele geçirmeye çalışan sınıfın da diktatoryasını kurmayı henüz başaramadığı halde (yani henüz bir devlet kuracak hale gelemediği halde) hegemonyasını kurabildiği» bir durumda ortaya çıkar. Paris komünü ile olan da bu idi. Buradan iki sonuç çıkar; devlet ele geçirilmediği sürece, yani sivil topluma ek olarak siyasal toplum da çözülmediği sürece bir hegemonya kurmak mümkün değildir ve buna paralel olarak, altyapı ile üstyapıyı çelişik bir duruma getiren bunalımlarda, iktidar için verilen mücadele ancak ve ancak, ideolojik düzeyde yeni bir hegemonya kurmada zafere ulaşılırsa başarılı olabilir. Gerek Fransa gerekse İtalya'daki direnme hareketlerinin belirli bir ideolojik hegemonya (kısmî) biçimi ve yeni bir

* «Sezarizm», «Bonapartizm» ile eşanlamlı. Hâkim sınıflar adına, ama onlara karşı önemli ölçüde özerk bir yönetim biçimi. İki Napolyon arasındaki «ilerici/gerici» ayrımı, her iki andaki sınıfsal bileşim ve hedefler farkından doğuyor. (Bkz. d.n. 9.)

* Doğrudan doğruya bu çelişkiden kaynaklanan bir devrimci hareketi şimdiye kadar görmedik.

Gramsci'nin ilerici-gerici Sezarizmler ayırımını ancak göreli bir anlam vererek kabul etmek düşünülebilir. «İlerici Sezarizm» bize göre sakıncalı bir kavram.

dünya görüşünden (anti-faşist bir perspektiften) kaynaklandıkları düşünülebilir. Ancak bu direnme hareketi, «sivil toplum» ile «siyasal toplum» arasında bir çelişki yaratmamış, aksine onların yeniden birbirleriyle bağdaşmalarını sağlamış ve böylece kapitalizmin, 1945'den günümüze kadar süren ve göreli olarak uzun sayılacak bir istikrar dönemine girmesine yardım etmiştir. Bunun tek istisnası 1968 Mayısında **«sivil toplumun» müstahkem mevkilerine ve kalelerine** yöneltilen saldırıdır. Ancak eski sivil toplum, bu saldırıya da karşı koymayı başarmıştır.

(Devam Edecek)

[1] Hegemonya kavramı, Yunanca «yol gösterici», «rehber», «şef» anlamına gelen, *eghestai* kelimesinden ve «rehberlik etmek», «yol göstermek», «öncülük etmek», giderek «şef olmak», «kumanda etmek», «egemen olmak» anlamına gelen *eghemoneuo* fiilinden gelir. Eski Yunancada *eghemonia* sözcüğü, ordu başkamutanlığı anlamına geliyordu. Demek ki aslında askerî bir terimdir.
«*eghemon*» da, paralı askerlerin başı (condottiore) rehberi ve aynı zamanda da ordu komutanı demekti. Peloponez savaşı sırasında, aralarında savaşa tutuşmuş bulunan Yunan sitelerinin ittifaklarını yöneten siteye de «*eghemon*» denmekteydi.

[2] *Critica Marxista Q.S. No 3* de çıkan «siyasal parti» (il partito politico) denemesinde Natta, «*Defterler*'in nasıl bir gelişme seyri izlediğini anlamak için, SBK partisine gönderilen 26 numaralı merkez komitesi mektubunda İtalya ile ilgili olarak ortaya atılan görüşler arasında en önemli yeri *güney sorunu*'nun işgal ettiğini hatırda tutmak gerekir. Gramsci'nin Troçki, Zinoviev ve Kamenev'in tavırlarını yanlış ve sakıncalı bularak reddetmesinin asıl nedeni 'hegemonya ilkesi ve pratiği'dir. (.....) proletarya egemen sınıf haline geldiği zaman bile; hegemonyasını ve diktatoryasını ancak kendi acil (meslekî) çıkarlarını genel ve sürekli sınıf çıkarlarına feda edebilirse kurabilir» diye yazıyordu.

Gramsci'ye göre asıl tartışma konusu olan şey, Lenin'in hegemonya anlayışıydı. Bu anlayıştan uzaklaşıldığında, «bugüne dek Batılı proletaryanın yönetici bir sınıf olarak örgütlenmesini» önlemiş olan sendikalizm ve sosyal-demokrasinin gerek ideolojik tavrına, gerekse pratiğine kapıların yeniden ardına kadar açılması tehlikesi ile karşı karşıya gelinecektir.

[3] *Makyavelli üzerine not* (Note sul Machiavelli) s. 45-46 da Gramsci, kitlelerin bilinç kazanma süreçlerini de üç aşamaya ayırır: Meslekî aşama, Gramci'ye göre, bir sınıfın kendi genel sınıf bilincine varış sürecinin ilk ve en ilkel (basit) aşamasıdır. İkinci anda «belirli bir grubun bütün üyeleri, aralarında bir çıkar birliği bulunduğunun bilincine varırlar; ancak bilinçleri yalnızca ekonomik çıkarlarıyla sınırlı kalır». Henüz, bu düzeyde bulunulurken, devlet sorunu ortaya çıkar. Ancak bu sorun bu aşamada salt reformcu bir açıdan, yani, egemen sınıflarla birlikte iktidara katılma ve yasal ve idarî bazı değişiklikler yapma (sorunu) olarak ortaya konur. Üçüncü an «kendi meslek çıkarlarının, başka tabi grupların da çıkarı haline gelebileceği ve hattâ gelmesi gerektiğinin bilincine varıldığı aşamadır».
Yani artık, doğrudan doğruya siyasal nitelik taşıyan bir aşamaya gelinmiştir. Toplumsal düzeyde kendini kabul ettiren grup, kendi ideolojisinin evrensel nitelikte olduğunu ortaya koymuş; başka bir deyişle, salt ekonomik ve siyasal çıkarların «özdeşliğini» sağlamakla kal-

mayarak «düşünce ve ahlâk birliğini» de gerçekleştirmiştir. Nitekim, temel bir toplumsal grubun, bir dizi tabi grup üzerinde hegemonya kurması ancak böyle mümkün olabilir. Peki, bu aşamada devlet sorunu ne hal alır? «Şüphesiz devlet, her zaman aynı şekilde anlaşılabilir; yani devlet bir grubun kendi çıkarlarını azamî bir düzeye çıkartmasına yardımcı olan koşulları hazırlayan bir öz organ olarak görülecektir. Ancak bu gelişme ve genişleme (çıkarların artması) evrensel bir genişlemeyi, 'ulusal enerjilerin' tümünün gelişmesini sağlayan bir itici güç olarak da anlaşılabilir ve öyle tanıtılabilir. Başka bir deyişle, egemen grup, tabi grupların genel çıkarlarıyla somut bir bağlantı kurabilir ve devlet faaliyeti, temel grupla tabi grupların çıkarları arasında sürekli olarak aşılan (yasal bakımdan) bir dizi dengenin birbirini izlemesi şeklinde sürdürülür. Sağlanan bu dengeler birinci derecede egemen grubun çıkarına hizmet eder hiç şüphesiz; ama bu ancak bir noktaya kadar geçerlidir. Çünkü, devlet, hiçbir zaman, ekonomik-meslekî çıkarlar batağına saplanıp kalmaz.

[4] Mitterand, *Le Monde* gazetesinde 16 Şubat 1973'de yayımlanan ve o sırada Fransa'da yeni basılmış olan *Les Nouveaux Communistes* (Yeni komünistler) adlı kitaba ilişkin bir yazısında, Garaudy'yi savunmakta ve onun komünist yoldaşlarınca, «tarihî blok» kavramına Gramsci'nin verdiği anlamı verdiği için mahkûm edildiğini ileri sürmekteydi. Mitterand şöyle diyordu; «Kısacası, Garaudy'nin Gramsci'den aldığı bu teze göre işçiler ve sözkonusu yeni tabakalar tek bir sınıf meydana getirmez; fakat ögeleri birbirleriyle özdeşleşme eğilimi gösteren bir blok oluştururlar. Garaudy'yi partiden ihraç eden komünistlerse dogmaya karşı çıkmak istememişlerdir» Mitterand'ın Garaudy'nin tavrıyla ilgili bu analizinin yanlışlığı ortada. Çünkü, Garaudy, tarihî blok içerisinde «sadece bir reforma tabi tutulmakla kalmayıp» çözülme halinde olan eski burjuva devletini yıkmak ve onun yerine yeni bir toplum kurmak için mücadele veren, devrimci bir güç olarak, proletaryanın oynadığı yönetici rolü inkâr etmekte idi. Garaudy ile Fransız komünistleri arasındaki polemiğe karışmak gibi bir isteğimiz yok. Ancak, Garaudy'nin Gramsci'nin düşüncesine «sağcı» bir yorum getirdiği de açık. Ve bu yorum, tarihî blok içerisindeki güçlerin özdeşliğinden söz eden Mitterand tarafından da olduğu gibi benimsenmekte.

[5] Gramsci, *hegemonya aygıtları* terimini, yepyeni bir kavram üreten bir teorik bağlamda kullanıyor ve «siyasal aygıt içerisinde hegemonyadan» (parlamento düzeyinde) «egemen sınıfların siyasal ve kültürel hegemonyasından», «özel hegemonya aygıtı» ya da sivil toplum ve «kültür aygıtından» söz ediyor (M.S. 87, M.S. 103, M.S. 130, p.p.s. 172) Hegemonya aygıtı, yalnızca hegemonyayı kullanan egemen sınıfla değil, aynı zamanda onu ele geçirme durumunda olan tabi sınıfla ilgili olarak da kullanılabilir. Dolayısıyla hegemonya aygıtı farklı sınıflarla, daha doğrusu, sınıf mücadelesiyle ilgili bir kavramdır. Gramsci'nin incelemesi «egemen bir sınıfın ideolojik yapısını ve bunun maddî ve ideolojik bakımdan nasıl işlediğini» analiz etmeyi amaçlamakta; «İdeolojik gereçleri incelerken, aslında egemen bir sınıfın ideolojik yapısının nasıl örgütlendiği yani, teorik ve ideolojik bir cephenin nasıl korunduğu, savunulduğu ve geliştirildiği inceleme konusu yapılır» (R.S. 191).

[6] Salvadori şöyle diyor: «Farklı sınıf çıkarlarına sahip olan güçlere karşı diktatorya ve kendine özgü bir tarihî bilinçten yoksun, dolayısıyla kısmen özümlenebilir durumda olan sınıflara karşı da hegemonya kurulması gerektiği ölçütü, Gramsci tarafından öteden beri teorik bir düzeyde ve tutarlı bir biçimde kullanılmıştı. Bunu gerek, 1919-1920'lerin konsey-parti ilişkilerine, gerekse, 1924-1926'ların, işçi-köylü konseyleri-parti ilişkilerine dair açıklamalarında görmek mümkün. Bu teoriye göre Partinin, değişik partilerin farklı ideolojik konumlarına bağlı oldukları halde, anti-kapitalist mücadele çerçevesinde ittifak kurulabilecek ve kurulmak gereken, işçi ve köylülerle bir hegemonya ilişkisi kurması; buna karşılık, gerek sınıf çıkarları gerekse ilke açı-

sından konumları bakımından devrimci hedeflere düşman olan güçlere karşı ise köklü (radikal) bir uzlaşmaz (antagonist) mücadele vermesi gerekmektedir». (Salvadori, *Gramsci e il problema storico della democrajia* - Gramsci ve demokrasi tarihi sorunu).

[7] Bu sorunlarla ilgili olarak Gruppi'nin daha önce de değinilen «il concetto di egemonia» *Critica Marxista No. 3* (hegemonya kavramı) makalesine başvurmakta yarar gördüğümüzü belirtelim. Hegemonya kavramına Gruppi, taraflar arasında sanki hiçbir fark yokmuş gibi bir ittifak siyasetini haklı kılan bir anlam vermekteyse de (tıpkı, Fransa'da, Garaudy'nin aynı sorunu, iktidar sorununu gündeme getirmeden çözmeye kalkışı gibi» incelemesini, Gramsci'nin «hegemonya» kavramıyla Lenin'in «proletarya diktatoryası» kavramı arasındaki ilişkiyi derinleştirmek amacıyla, teorik bir düzeyde yürütmesi yüzünden, önemli bir katkıda da bulunmaktadır. Gruppi örneği ayrıca, İKP gibi büyük partilerin yüksek kademelerinde karşımıza çıkan çelişkiyi yansıtan tipik bir örnek olduğu gibi Gramsci'ye karşı, İKP'de takınılan ikircikli tavrı göstermesi bakımından da ilginçtir.

[8] «Ekonomizmin», gerek siyasal gerekse düşünsel (entelektüel) irade, eylem ve girişim belirtileri karşısındaki tavrı en azından ilgi çekicidir; sanki bunlar, ekonomik gereklerin organik bir ürünü değilmiş; ve hattâ, ekonominin tek etkin belirtisi bunlar değilmiş gibi! Dolayısıyla hegemonya sorununu, karşımıza çıktığı somut şekliyle yalnızca hegemonyasını kurmuş olan grubu bağlayan bir olgu imiş gibi yorumlamak çok saçma olur. Hegemonya pratiği, hiç şüphesiz, hegemonyanın üzerinde uygulandığı grupların çıkar ve eğilimlerinin de gözönüne alınmasını, belirli bir uzlaşma dengesine ulaşılmasını, yani yönetici grubun bazı ödünler vermeyi kabul etmek zorunda kalışını da hesaba katma (M.S. 31) durumundadır.

[9] «...'Sezarim' her zaman, faciaya dönüşme eğilimi gösteren bir güçler dengesinin belirlediği bir tarihî-siyasal durumda seçkin bir kişiye devredilen bir 'hakemlik' (arabuluculuk-arbitrage) çözümü gibi görülmekle birlikte, her zaman aynı tarihî anlamı taşımayabilir. Gerçekten, ilerici sezarizmler bulunabileceği gibi, gerici sezarizmler de vardır. Ve bu sezarizm tiplerinden her birisinin gerçek anlamı, son kertede; somut tarihe başvurularak anlaşılabilir; sosyolojik bir şemadan hareketle değil! Eğer bir 'sezarizm' ilerici güçlerin başarısına hizmet ediyorsa, bazı uzlaşma ve sınırlamalar sonucu etkisi sınırlı da kalsa ilericidir; buna karşılık, eylemiyle, gerici sınıfların başarısına hizmet ediyorsa, gericidir. Gerçi bu durumda da uzlaşma ve sınırlamaların etkisi görülür; ama bunların, anlamı, değeri, önemi, bir önceki durumda olduğundan çok farklıdır.

Sezar ve I. Napolyon ilerici 'sezarizmin' örnekleri; III. Napolyon ve Bismarck ise, gerici 'sezarizmin' örnekleridir. («il cesarizmo» 'sezarizm' M.S. 58).

[10] Genel oy ve seçimlerle ilgili olarak Gramsci şunları yazmakta; «Devrim sırasında, Parisli kent bloğu, taşra üzerinde kesin bir yönetim kurmayı başarır ve böylece, radikal Paris demokrasisini bundan böyle her zaman haklı çıkaracak olan genel oy efsanesi doğmuş olur. Parisin 1848'de Genel Oy istemesinin nedeni de budur. Ancak, 1848 seçimleri, dinci-gerici bir parlamentonun kurulmasına ve bu da III. Napolyon rejiminin kurulmasına yol açar. 1871'de Paris, ileri doğru önemli bir adım atar; genel oyla seçilmiş bulunan Versay Ulusal Meclisine karşı ayaklanır. Yani, 'ilerleme' gereği ile 'oy' pratiği arasında bir çatışma olabileceğini, hiç değilse zımnen 'anlamış' olur. Ancak, paha biçilmez bir değer taşıyan bu tarihî deney aniden ve yarıda kalır. Çünkü ona öncülük etmiş olanlar kısa bir süre içinde tasfiye edilirler». («Note Sul la vita nazionale francese» —Fransız Ulusal Hayatı üzerine bir not— M.S. 111-112).

Birikim'de kültür olayları...

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filmler / Dergiler

BİR AFİŞ DOLAYISIYLA DEVRİMCİ RESİM ÜSTÜNE

Bu yazıyı yazmama yol açan somut olgu gördüğüm bazı resimler oldu. Geçtiğimiz yılın 1 Mayıs günü için hazırlanmış afişlerdi bunlar. Özellikle bir tanesi üstünde durmak istiyorum. Ancak, belirli üslûp farklılıklarına karşın, bu resimde vurgulamak istediğim özellik çok daha genel bir anlayışın bir parçası. Bu nedenle, tek bir resim üstüne konuşurken aslında bütün bir akımı eleştirmeyi amaçlıyorum.

Konumuz resim, ama üzerinde duracağımız noktanın plastik sanatların teknik yanlarıyla bir ilgisi yok. Sözkonusu resmin kendisinin de doğrudan doğruya davet ettiği ve benim sormak istediğim soru, resimde somutlaşan **fikir** ile ilgili.

Bu, devrimci resmin belirli bir anlayışının temelinde yatan, bütün bu resim tarzının estetik ilkelerini ister istemez belirleyen bir **fikir**. Fazlasıyla bir «fikir» olduğu için, sözünü edeceğim resmi **kelimelerle** yeniden üretmem de mümkün olabiliyor. Başka türlü bir anlayıştan kaynaklanan bir resim, figüratif de olsa, herhalde kelimelerle anlatılamazdı. Ama bu resimler anlatılabilir. Hiç değilse, bence temel olan özellikleri bu şekilde «resmedilebilir».

Gördüğüm 1 Mayıs afişlerinden birinde, işçi resimleri var. Arka arkaya durmuş iki işçi... Birer ellerinde İngiliz anahtarı gibi aletler görülüyor. Öbür elleri, daha doğrusu kolları, afişin öteki ucuna doğru uzamış. «Mücadele» kavramını vurgulayacak gerekli ayrıntılar —kaslar, sıkılı yumruklar v.b.— konmuş. Bu işçi figürlerinin iki çarpıcı özelliği üstüne konuşmak istiyorum. Birincisi, kolların «güçlü» kaslarının, özellikle ele doğru yaklaşırken, **makinayı** giderek andırması. İkincisi ise, işçi figürlerinin «kol»ları ile «kafa»ları arasındaki orantı —daha doğrusu orantısızlık—; çünkü kollar ve özellikle pazular, kafadan çok daha irî.

Bu resmetme biçimi, yalnız bir sanat anlayışını değil, aynı zamanda bir «işçi sınıfı anlayışı»nı da getiriyor. Böyle olunca, ister istemez bir devrim anlayışını ve bir sosyalizm anlayışını da özetliyor. Yukarıda dediğim gibi, bütün bu «anlayış»lar tek bir resimde cisimleşmiyor. Pek çok «devrimci» resimde aynı özellikleri görebiliyoruz.

Denilebilir ki, bu tür bir «pazuya kuvvet verme», işçi sınıfının gücünü simgelemek içindir. Olabilir, ama **ne türden** bir güçlülük bu? Gerçekten Marksist bir estetiğe dayanan bir stilizasyonda, işçinin kolunun, kafasından daha irî yapılmasının mümkün olmayacağı kanısındayım. İrî gövde ve küçük kafa, Marksizme göre, toplumu ve insanlığı ileriye götürecek yapının simgeleri, göstergeleri olamaz. Tam tersine. Eski çağın dinazor ve brontozorusları da çok irî gövdelere sahiptiler ve şüphesiz fiziksel bakımdan çok güçlüydüler. Ama kafaları küçüktü. Bu nedenle bu yaratıklar hayatla baş edemeyip **yok oldular**. İşçi sınıfı geleceğe hükmedecek sınıfsa bu onun kolunun değil, kafasının büyüklüğündendir.

Anlattığım tarz bir resimde, çok belirgin bir **yapı** ortaya çıkıyor. Ancak bu yapının sadece bir kısmını resimde görüyoruz. Bu tür resmin **bir anlamı** varsa, bu anlam, yapının resimde görülmeyen kısmının zihinde inşası ve görülen kısmına eklenmesiyle gerçekten oluşur. Nedir bu görülmeyen?

Abartılmış bir işçi figürü sözkonusu. Kolları, dolayısıyla fiziksel gücü abartılmış. Buna karşılık kafası, yani entelektüel gücü çok zayıf. Öte yandan biz, bu şekilde resmettiğimiz işçilerin geleceğin toplumunu kurmalarını bekliyor, bunun böyle olacağını söylüyoruz. Ama bu entelektüel zayıflıkla, işçi sınıfı böyle bir misyonu nasıl başarıya ulaştırır? Ulaştıramaz. İşte yapının resimde görünmeyen kısmı bu noktada tesbit edilebilir. Resimde görünen pazulu kola, resimde görünmeyen «kafa» hükmedecektir. Bu kafa o kolu yönlendirecek, ikisi birleştiğinde geleceğin toplumu kurulacaktır.

Görülenle görülmeyenin oluşturduğu bu bütünlüğün, resmi yapanın zihninde bilinçli bir tasarım olduğunu söylemek istemiyorum. Bütün **ideolojik** tasarımlar gibi bu da, kendi birliğinin ögelerini bilinç düzeyinde eksik yansıtıyor; ancak bilinç dışı düzeyde bütünlük tamamlanıyor. İdeolojiye bilimsel bir gözle baktığımız ölçüde, yani ideolojiyi bilimsel açıklamanın bir nesnesi yaptığımız ölçüde, ideolojinin kendi içinde gizli kalanı da ortaya çıkarabiliriz. İdeolojinin, ürünü olduğu bütünlüğe göre eksik, görünmeyen yanı, aslında o bütünlüğün gerçek niteliğinin en sağlam göstergesidir. Şimdi, sözkonusu resim örneğinden giderek, bunun nasıl bir bütünlük olduğunu araştıralım.

Resimde işçi sınıfının güçlü, yani devrimci yanı olarak gösterilen özellikler, aslında kapitalizmin işçi sınıfına verdiği yüklemlerdir. İşçi sınıfının kendisini öncelikle kurtarması gereken şeyler de bunlardır. Kapitalizm işçiye makinanın bir uzantısı olarak bakarken, devrimcinin de işçinin kaslarını makina olarak görmesi, devrimcinin olaya aynı sorunsal içinde baktığının kanıtıdır. «Kafa/kol» orantıları da

böyle. İşçiyi, yalnız koldan ibaret bir yaratık haline sokma eğilimi, kapitalizmin eğilimidir. Kapitalist sistem karşısında işçiyi güçsüz, savunmasız bırakan da budur. Bunun için, «işçi sınıfına bilinç dışardan gelir» denmiştir. Ama bu sözün anlamı da, bilincin sürekli olarak işçi sınıfının **dışında** kalması olmasa gerek. Bir kere olur bu; sonra işçi aldığı o bilinci kendi büyütür. Yani, kafası da pazuları kadar büyüdüğü zaman gerçekten **işçi sınıfı** olur. Geleceği inşa etme görevine adaylığını ilan eder.

İşçi sınıfı iktidarından sonraki üretim artışını ileri sürmek, bu pazuların bunu temsil ettiğini söylemek de mümkün belki. Ama sosyalist bir toplumda işçilerin bu tek-yanlı gelişmelerini tasavvur etmek bence daha da yanlış. Gene, sosyalizm kavramının kendisiyle çelişen bir şey bu. Sosyalizmde işçi, üretimi artırmaya koşulan bir nesnel güç değildir. İşçiyi, pratikte kapitalist toplumun işçisinin işlevleri çerçevesinde tutmak, ama buna karşılık sözde ve teoride, kapitalist toplumda verilmek istenmeyen payelerle donatmak, sosyalizm olamaz. Mülkiyeti kamulaştırmanın da kendi başına sosyalizm anlamına gelmeyeceği gibi.

Sosyalist sanatın, bugün varolmasa bile, gelecekte olacağını bildiğimiz olumlu gelişmeler boyutunu vermesi gerektiği söylenir. Tartışılması gerekli bir önerme, ama doğruluğunu varsayalım şimdilik. Sözünü ettiğimiz örnekteki işçi, bir anlamda, geleceğiyle resmedilmiştir denilebilir. Ama bu geleceğin, «pazuların evrimi» olarak kavranması yanlış bir şey. Gelecekte evrilecekleri, herhalde başka yerlerde aramalıyız.

Konu kaçınılmaz olarak, işçi sınıfının devrimciliğinin kökeni sorusuna geliyor. Tarihin belli bir döneminde, bu sınıfın sayıca çokluğu (daha çoğalacağı da bekleniyordu), kurulu düzeni yok edecek fiziksel güç potansiyeline sahip bulunuşu, daha çok dikkat çekebilirdi. Çoğu devrimci teorisyen, güncel politik uğraş içinde, bu özellikleri abartabilirdi. Ama Marx her zaman, bilimin işçi sınıfının bir parçası haline gelmesini vurguladı. Tarihi dönüştürecek kaldıraç, ancak bu buluşmayla oluşturulabilirdi.

Aydınlar, bilime en kolay tasarruf edebilecek konumdadırlar. Ama bu bilimle dünyayı dönüştürecek konumda değildirler. Temel sınıftan kopuk oldukları sürece, bilimleri, varolan sistemin devamını ve onarımını sağlar. Aynı şekilde, bilimden kopuk kalan proletarya da, sistemi yürüten fiziksel güç olmaktan öteye gidemez.

Ama, konumu gereği, bilime en açık olan sınıf da proletaryadır. Yaptığı işin niteliği gereği, zihni açıktır. Örneğin bir köylünün bilinç kısıtlılığı işçi için sözkonusu değildir. Özet olarak aydının bilimini hem öğrenebilir, hem de gerçekleştirebilir. Kolay, kendiliğinden olacak bir şey değil bu, ama olabilecek bir şey. Ve olduğunda, dünyayı değiştiren bir şey. Bilim, işçi sınıfının politik pratiği içinde somutlaşır ve dünyayı dönüştüren güç haline gelir.

Bu nedenle işçi sınıfının sanatsal resmedilişinde, vurgulanan, fiziksel güçten çok zihnî potansiyel olmalıdır. İşçinin kendisi makinalaştırılmamalı, belki makinaya hükmedişi gösterilmelidir. Konuyu plastik sanatlardan öteki sanatlara yayarak genelleştirdiğimizde de ilkelerimiz bunlar olmalı.

MURAT BELGE

OSMAN SAHİN'DE «AĞA VE MARABA MİLLETİ»

YAZMAYA YÖNELİŞ

1970 TRT ödülleri köy kökenli ve Köy Enstitüsü çıkışlı iki sanatçı çıkardı ortaya: **Ümit Kaftancıoğlu** ve **Osman Şahin**.

Aslında Kaftancıoğlu'nun yazım çalışmaları çok daha öncelere, 1960 öncelerine dayanıyor. Ancak bunlar, Kaftancıoğlu'nun adını duyurmaya yetmeyen küçük oylumlu çalışmalar genellikle (İlk öyküsü 1954'de Varlık'ta yayımlanıyor).

Osman Şahin'in durumu Kaftancıoğlu'ndan farklı. Onun, yayımlanan ilk sanatsal ürünü «Kırmızı Yel»in yayımı ödüllendirilmeden sonraya rastlıyor (Cumhuriyet Sanat Eki, Nisan 1971).

Aslında Şahin, sanat dergilerinde adına az rastlanan bir hikâyeci. Nitekim, **Kırmızı Yel**'den sonra, bir bölümü **Acenta Mirza**'da yer alan dört beş hikâye, bir de kısa röportajla gözüktü. («Toroslarda Sinema Çerçileri», **Yedinci Sanat**, Kasım 1974).

Osman Şahin'in az yazması, sanıyorum «titiz bir yazar» olmasından kaynaklanıyor. Kendisiyle yapılan konuşmalarda, kendisi de belirtiyor bu özelliğini. Yazmayı, «kalem-kağıtla düşünce arasında süresiz bir cebelleşme» olarak tanımlayan yazar, «on beş, yirmi kez yazılıp yırtıldıktan sonra hikâye ortaya çıkar bende» diyor.

ÜRÜNLERİNİN KAYNAĞI, VERMEK İSTEDİĞİ

Osman Şahin köylülükten gelmedir; hem de köylülüğün tabanından... Küçük bir çiftçi ailesinin 13 çocuğundan biri. Şahin, ailesini yaşamaya güvenci olmayan «kıraç kepirlerdeki domates fidanı»na benzetiyor...

Çocukluğu Toroslarda geçiyor, çobanlık yapıyor. Kısaca «yoklar yurdu»nda geçiyor ilk yılları. İlkokulu köyünde bitirdikten sonra, çoğu köylü çocuğu gibi kurtuluşu Dicle Köy Enstitüsü'ne girmekte buluyor. «Kitap tanıyıp okuma beğenim ilk oralarda gelişti. Harflerin birer arı gibi beynimi kovan tutup tatlandırdığı o yılları unutamam» diyor.

Enstitü bitimi Siverek'te, Fırat yöresi ağa köylerinde ağır koşullar altında öğretmenlik yapıyor.

İşte, ağır koşullar altında sürdürdüğü bu öğretmenlik döneminde edindiği gözlemler, izlenimler, duygular bir anlamda Osman Şahin'i Osman Şahin yapan **Kırmızı Yel** ve **Acenta Mirza**'daki hikâyelerin önemli bir bölümüne kaynaklık ediyor. Şöyle anlatıyor öykülerinin kaynağını:

«(Toroslarda geçen çocukluğum dışında), öğrencilik, öğretmenlik dahil, ömrümün on üç, on dört yılının da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da geçtiğini belirtmeliyim. **Bu yaşam bende unutulmaz izler bıraktı.** O yöre insanlarının dilini, töresini, yaşayışlarını, her türlü değer ve kültürlerini tanıma olanağı verdi. Acı-tatlı bir takım olaylara tanık oldum. **Ayrıca, gözlem ve duygularımı tazelemek için hikâyelerime kaynaklık eden yörelere gezi yaptığım olur.»**

Öteki enstitülü sanatçılarda gördüğümüz iki yanlı zorunluluğu Osman Şahin'de de görüyor, buluyoruz.

a — Bilincindeki birikimlerin çıktığı, yetiştiği ortamdan kaynaklanması,

b — Edindiği verileri biçimlendirerek yeniden onlara ve ötekî emekçi sınıflara ulaştırma isteği.

Yani eylemsel ve düşünsel yanı olan bir zorunluluk. Aslında düşünsel zorunluluk, «sorumluluğun» ta kendisi. Şöyle diyor Şahin:

«Öykülerimin 'benim insanım' ca okunmasını istiyorum. Benim insanımca derken, işçileri, yoksul köylüleri, küçük burjuva emekçilerini ve aydınları kastediyorum. **Çünkü öykülerimde, ezilen, horlanan, içinden çıktığım o insanlara gönül verdim ben. Onların kimliklerini belirlemeye, kaleme çekmeye çalıştım. Sızılarını yüreğime ağır yük ettim.»**

ŞAHİN'İN TAVRI

Yazmayı, «bir eylem, bir sorumluluk» olarak gören sanatçı, hikâye yazmaya daha bir önem yüklüyor. Şöyle diyor Şahin:

«Öykü yazmanın, öykü işçisi olmanın başlı başına bir görev, bir yürek işi olduğuna inanıyorum. Öz'ünden getirdiğin sese, yaşantına kulak verdiğin kadar, tavrının ne olduğunu, kalemini kimlerden yana vuracağını da bilmek, belirlemek zorundasın. Saf tuttuğun yer, eğer çalışanların, yani halkının yanıysa, sanatını onlar adına araç yapacaksın, bu kez onun geleceğe dönük istemleri ne yöne, bilecek-sin. Kısacası sorumluluk duymak, soylu olmaya çalışmaktır yazarlık. Burada soylu olmaktan kastım, halkının yanında olmaktır. Üretici güçler yararına devrimci kültür kavgasında yer kapmaktır.»

Aslında her sanatsal ürünün kendine göre önemi var, zorluğu var. Hikâye yazımındaki teknik zorlukları kabul ediyorum. Dört başlı bayındır bir hikâye yazmak, çoğu kez roman yazmaktan da, şiir yazmaktan da daha güçtür. Ancak iş vuruculuğa, etkilemeye, yürekliliğe gelince, sanıyorum bu açıdan en etkin ürün şiirdir. Aslında bu etkileme özelliği biraz da şiirin biçimsel yapısından geliyor. Sözgelimi düşünceye eşlik eden ses v.b. ögeler gibi.

Şahin, «üretim açısından, kenti yazarken köyü-köylüyü, köyü yazarken de kenti iyi tanıyıp bilmek» gerektiğini belirterek, bir başka yerde hikâyeci olarak tavrını şöyle koyuyor:

«(...) Yaşanan acıyı, yanlışlığı dillerken, aslında ne yapılması, nasıl yaşanması gerektiğini de okuyucuya sezdirmek, böylece emeklerine kimlerin hile soktuğunu, rahatlıklarının hangi güçlerce çalındığını ele alıp sergilemek, kültürümüze taşımak baş görevim olacaktır.» (Celal Özcan: Osman Şahin'le Konuşma, Öykü, sayı: 2/1975)

KONULARI

Kırmızı Yel: Yaman mı yaman bir yoksulluk. Ekmeğini, bir-ik parça tarlanın, birkaç baş hayvanın —o da varsa— tırnağına bağlayan insanlar... Ovayı kurutan, ekinleri kasıp kavuran kınacığı çocuklarının kanıyla sulayan insanlar... Kökten kırılmamak için, «kuru kursak hatırı» bir lokmanın ardında koşturanlar. Midesiyle dalaşıp durmaktan, kendini dinlemeye zaman bulamayanlar.

İşte, böyle sefaletin doruğuna ulaşmış insanları öyküleştiriyor **Kırmızı Yel.** İçinde bulunduğu dirlik kavgası yüzünden kendini dinleyemeyen, dinleyemediği için de dinî-töresel koşullanmaya bağlı duygularla ve elyordamıyla hareket eden, kurtuluş arayan Muğdetli'li Resul'a, Resullara kızmıyoruz. «Cenabı Allah'a kanının hasını» akıtmasını salıklayan şıhları yarattığı için Tanrı'ya şükreden Resul'a kızamıyoruz. Ona yol gösteren Şıh'a, onu yargılayan yargıca, yargıçtan da öte düzene kızıyoruz.

Evet, bilerek bilmeyerek kendini yargılayan düzenin yüzüne tüküre tüküre savunmasını yapıyor Muğdetli'li Resul...

Önemli bir gerilim sağlanıyor **Kırmızı Yel**'le.

Kitapta aynı oranda gerilim sağlayan hikâyelerden biri de «Fırat'ın Cinleri».

İlkel toplum düzeninin ilkel bir işleviyle karşı karşıyayız «Fırat'ın Cinleri»nde. İlkel tedavinin yarattığı sonuçların yanısıra, geri toplumlardaki kadınlık dramına da tanıklık ediyor bu öykü. Yazarın, kadın dünyasına, feodal kültür değerlerine tanıklığını belgeleyen bir hikâye bu. İlginç buluşları, özgün anlatımıyla önemli bir çizgiye ulaşıyor o. Şahin bu hikâyede.

O yöre insanının hayat felsefesinin kimi zaman bir tek cümlede özetlendiğine tanık oluyoruz:

«Yani ki marabayam. Felek bizim defterimize bir geçimlik arvat yazmıştır.» (s. 75)

Şahin özellikle kapitalizm-öncesi ilişkiler içinde ömür tüketen «maraba milleti»ni dillendiriyor, sergiliyor. Yalnız bunlar değil, doğal olarak, feodal kalıntılar da var ortada. «Ağa milleti»nin doğal oportünizmi ile «maraba milleti»nin buna karşı geliştirdiği mücadele türü içice, yanyana, en tipik görünümleriyle yansıtılıyor. Bu bakımdan tarımsal mücadelenin ilkelliği, dirlik kavgasının çetinliği yanında, feodal ilişkilerdeki gerilimi de çok güzel koyuyor ortaya «Fareler».

«Velâkin, ağamın ilk kurşunu kalçama girmiştir. Baktım ziyansızdır. Etim tutmuş kurşunu. Ardından ikincisi gelmiş ahha burama. Anlamışam kı kanım akıy, canım gidecek. «Ula Feyzo» dedim. «Ölürken bari bir poka yara!..» İşte o zaman, ben de çekip, ağamı vurmuşam Begim... Kör şeytan, o ölmüştür, ben yaşamışam... Kara yazı...» (s. 61)

«Odun», büsbüyük sorunlar içinde ufak tefek sorunlarla uğraşan, dırdırlaşan yanlış zihniyete tanıklık ediyor. Sınıfsal bilinçten yoksun, asıl düşmanı göremeyen insanların kısır döngüsünü vurguluyor. Ötekilere göre zayıf kalan bir öykü bu.

Kitaptaki zayıf öykülerden biri de «Kurt Avı», Feodal düzenin üstyapıdaki tipik bir görünümü «Kurt Avı». Ağalarınca, kendilerine yeğlenen kurdun ardına düşen «maraba milleti»nin bir başka acıklı güldürüsü. Sağlıktan uzak ilkel koşullar altında hastalıklarla cebelleşen insanların durumu da işin başka yanı.

«Opolotli Gardaş», feodal zihniyetin ölçütlerinden birini veriyor: Adam öldürmenin olağan ve doğal sayılması...

«Nedir, nolmiş? Hem ben siftah adamı ilk burada vurmamışam. Dağda, bayırda ağaya-kanuna yamaç çıkanı yeri gelmiş vurmuşam, yeri gelmiş vurdurtmuşam.» (s. 26)

«Bedvanlı Zülfo» hayatları sel ile yel arasındaki insanların açmazını anlatıyor. Yazar, feodal düzenin pek çok kuralını getiriyor bu hikâyede. Bu kurallardan ikisi, hikâyenin ana tezini de aşıp öne geçiyor, taşıdıkları bildiri bakımından.

Bunların biri, değişik ideolojilerde değişik biçimlerde yorumlanan «eşkiyalık» konusu. Hikâye bütünüyle bu konuda bir muhtıradır bence. Sorun, Zülfo'nun şu sözlerinde odaklaşıyor:

«Zülfo, sağ omuzunu tuttu. Ağrıyordu.

— Ciğer tüketme Aney, diye söylendi. Bu bizim felek yazımız. Emme sızılarım bir çekile!.. Bu işin başı Museyip Ağadaysa, sonu da bende. İnadım inat, huyum da Fırat... Fikrim gelmiş ki oda getti. Geder ya!.. O vakit, öküzüm ineğim alana helâl... **Dalıma asacağım bir mavzer. Eşkiyaya karışacağım.** Hele bir sızılarım dine.» (s. 33)

Bağdo kadının şu sözü de, sorunu temelinden kavrar niteliktedir:

«Ver mahkemeye. Daha da olmadı, çık eşkiyaya...» (s. 34)

Koyduğu kurallardan ikincisiyse, «köylü-ağa-kasaba bürokratları» arasına çektiği ilişkiler çizgisidir. «Köylü gözünde hükümet» konusuna da önemli açıklık getiriyor.

«Kırmızı Yel» ve «Fırat'ın Cinleri» yanında, önemli gerilim sağlayan üçüncü güzel hikâye bu.

SONUÇ

Tüm bunlardan sonra, Osman Şahin'in hikâyeciliği üstüne söyleyeceklerimi şöylece noktalamak istiyorum:

a) Osman Şahin, konularını genellikle kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin (feodal ilişkilerin) egemen olduğu bir kesimden alıyor (Doğu ve Güneydoğu Anadolu).

b) Hikâyeler, konu edinilen toplumsal ortamın yoğun çelişkilerinin çarpıcılığı, vuruculuğu üstüne yaslandırılıyor. (Bu özellikleriyle B. Yıldız'a çok yaklaşıyor).

c) Sanatçı, toplumsal gerçekleri olduğu gibi değil, işleyerek, yönlendirerek veriyor. Böylece önemli bir gerilim sağlanıyor. Öğreticilik ve yönlendiricilik özelliğiyle S. Ali'ye benzer.

d) Ele alınan sorunun büyüklüğü ya da küçüklüğü, hikâyenin etkileme gücünü doğrudan etkiliyor. («Odun» ve «Kurt Avı» hikâyelerinin zayıflığı buradan kaynaklanıyor).

e) Hikâyeciyi ikinci kitabı **Acenta Mirza**'da iki yanlı bir tavır değişikliği içinde görüyoruz. Bunların birincisi belirgin, ikincisi henüz yüzeyseldir.

1. Yerel dilden, yazı diline (açık anlatıma) dönüş,

2. Kırsal kesimde giderek beliren değişiml —ki Şahin'in işlediği yörede üst düzeydedir bu— «kır-kent» bağlamı içinde ele alma. («Acenta Mirza»daki gibi).

MEHMET BAYRAK

Birikim'in 4. Cildinde (sayı: 20-25) Yayımlanan Yazılar Dizisi

—, «Lenin'in Emperyalizm Analizi», sayı: 20, s. 28.
—, «Emperyalizm Döneminde Sosyalizmin Sorunları», sayı: 20, s. 39.
—, «Emperyalizm Döneminde Sosyalizmin Sorunları -II-», sayı: 21, s. 22.
—, «Devlet Konusu Üstüne», sayı: 21, s 39.
—, «Micael Löwy», sayı: 23, s. 62.
—, «Lucio Magri'nin Yazısı Dolayısıyla Marksist Parti Sorunu», sayı: 24, s. 21.
—, «Lucio Magri», sayı: 24, s. 41.
—, «Ders Kitapları Olayı», sayı: 24, s. 78.
—, «Rossana Rossanda'nın Yazısı Üzerine», sayı: 25, s. 46.
—, «Rossana Rossanda», sayı: 25, s. 49.
—, «Maximilien Rubel'in Devrim Anlayışı: Anarşist Şema», sayı: 25, s. 64.
—, «Maximilien Rubel», sayı: 25, s. 67.
—, «Baroların Olumlu Girişimi», sayı: 25, s 72.
David A. Gold, Clarence Y. H. Lo, Erik Olin Wright, «Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler», (Çeviren: Yasemin Berktan), sayı: 21, s. 40.
David A. Gold, Clarence Y. H. Lo, Erik Olin Wright, «Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler», (Çeviren: Yasemin Berktan), sayı: 22, s. 47.
Bertolt Brecht, «'Şvayk Hitlere Karşı' Adlı Oyundan Türküler», (Türkçe Söyleyen: Can Yücel), sayı: 22, s. 41.
Svetlana Uturgauri, «Çağdaş Türk Eleştirel Gerçekçiliğinin Bazı Özellikleri Üzerine —Bekir Yıldız'ın Hikâyeciliğinden Örneklerle—», sayı: 23, s. 17.
Xenia Celnerova, «İçerik ve Kompozisyon Açısından Orhan Kemal'in Hikâyelerinin Özellikleri», (Çeviren: Meral Tamer), sayı: 23, s. 25.
Michael Löwy, «Marksistler ve Ulusal Sorun», (Çeviren: Bülent Aksoy), sayı: 23, s. 65
Lucio Magri, «Marksist Devrimci Parti Teorisinin Sorunları», (Çeviren: Güven Altan), sayı: 24, s. 42.
Rossana Rossanda, «Sınıf ve Parti», (Çeviren: Ergun Altan), sayı: 25, s. 50.
Maximilien Rubel, «Mistifikasyon Partisi»,

(Çeviren: Yusuf Alp), sayı: 25, s. 68.
Mehmet Ayhan, «Çelişki Üstüne», sayı: 20, s. 8.
Mehmet Ayhan, «'Çelişki Üstüne' Eleştirilerine Cevap», sayı: 24, s. 7.
Can Yücel, «Şiirler», sayı: 20, s. 26.
Can Yücel, «Ağıt», sayı: 25, s. 7.
Ece Ayhan, «Yort Savul», sayı: 20, s. 27.
Mete Tunçay, «Yeşil Orducuların Yeşil Orduculuktan Yargılaması», sayı: 20, s 58.
M. Taner Ünlü, «Yeni Sesler Aramanın Zamanıdır», sayı: 20, s. 60.
Berna Moran, «Sinekli Bakkal'da Politik Sorun», sayı: 21, s. 7.
Ahmet Oktay, «Şiirler», sayı: 21, s. 11.
Sevan B. Nişanyan, «'Çelişki Üstüne'», sayı: 21, s. 13.
Murat Belge, «Mehmet Ayhan'ın 'Çelişki' Üstüne Yazısı Hakkında», sayı: 21, s. 17.
Murat Belge, «Kıvılcımlı Konusu», sayı: 21, s. 53.
Murat Belge, «Milliyetçilik», sayı: 23, s. 50.
Murat Belge, «Yalçın Küçük Üstüne», sayı: 24, s. 71
Murat Belge, «Yeniden, Çelişki Sorunu», sayı: 25, s. 33.
İzzet Yasar, «Brecht'in Türkiye'deki Sunuluşu Üzerine», sayı: 21, s. 46.
İzzet Yasar, «Şiirler», sayı: 22, s. 29.
Mehmet Bayrak, «Politik Edebiyat ve 'İçerdeki Oğul'», sayı: 21, s. 48.
Ömer Laçiner, «1971 Öncesi Dönem ve THKP-C Hareketinin Eleştirel Analizi -I-», sayı: 22, s. 7.
Ömer Laçiner, «1971 Öncesi Dönem ve THKP-C Hareketinin Eleştirel Analizi -II-», sayı: 23, s. 32.
Ömer Laçiner, «Ekonomizm Konusu ve Marksist Tarihî Gelişim Teorisine Bir Bakış -I-», sayı: 25, s. 8.
Faruk Birtek - Çağlar Keyder, «Türkiye'de Devlet - Tarım İlişkileri -1923 - 1950-», sayı: 22, s. 31.
Asaf Savaş Akat, «Çelişki ve Değerin Biçimi: M Ayhan'a bir Not», sayı: 22, s. 44.
Asaf Savaş Akat, «Değerin Biçimi, İktisat ve Hattâ Felsefe Üzerine: M. Ayhan'a Yeni Bir Not», sayı: 25, s. 30.
Atilla Özkırımlı, «Değinmeler», sayı: 22, s. 54.
Atilla Özkırımlı, «'Tutkulu Perçem'den 'Şafak'a sevgi Soysal'ın Yazarlık Çizgisi», sayı: 23, s. 7.
Atilla Özkırımlı, «Değinmeler», sayı: 24, s. 74.
Atilla Özkırımlı, «Değinmeler», sayı: 25, s. 72.
Sadık Karamustafa, «Desen», sayı: 23, s. 6.
Sadık Karamustafa, «Desen», sayı: 24, s. 18.
Sadık Karamustafa, «Desen», sayı: 25, s. 18
Erol Çankaya, «Bir Merhabayla Başlar», sayı: 23, s. 16.
Mehmet Başaran, «Şiirler», sayı: 23, s. 23.
Lusin Bağla, «Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu», sayı: 23, s. 84.
Süreyya Berfe, «Geçmiş Gelecek», sayı: 24, s. 19.
Fahrettin Yağcı, «'Türkiye'de Devlet - Tarım İlişkileri 1923 - 1950' Üzerine», sayı: 24, s. 77.
Ozan Telli, «Şiirler», sayı: 25, s. 19.
Doğu Ergil, «Kapitalist Ekonomide İş, Sınıf Bilinci ve Yabancılaşma Sorunu», sayı: 25, s. 24.
Seyfettin Gürsel, «Emperyalizm - Azgelişmişlik ve Türkiye üzerine Notlar», sayı: 25, s. 76.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

15.– Lira

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

25.– Lira

ÇAĞLAR KEYDER

EMPERYALİZM - AZGELİŞMİŞLİK VE TÜRKİYE

15.– Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS - E. LACLAU

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

20.– Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL